

קונטרס

ביאור דין האננס לענין ברכה ולענין ערלה

מהדורה חדשה

בעזה"י

קונטרס

ביאור דין האננס לענין ברכה ולענין ערלה

מאת

מאיר שלום האלבערג

מהדורה חדשה אב תשע"ז לפ"ק

לכל עניני הקונטרס :
מאיר שלום האלבערג

618 6th st. #11
Lakewood, N.J. 08701

טל': 732-370-3157

פקס: 718-627-3311

מכתב ברכה מאת כ"ק אאזמו"ר האדמו"ר מנאדבארנא-דעברעצין שליט"א

יום ג' לסדר אשר תשים לפניהם תשע"ז לפ"ק

לכבוד נכדי יקירי וחביבי המפורסם יגע באהלה של תורה שייף עייל שייף נפיק ולא מחזיק טיבותא
לנפשיה צנא מלא ספרי ה"ה מוהר"ר מ'איר ש'לום ה'אלבערג שליט"א (מש"ה שפיר קאמרת)

"הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'"

"הנה" - בגימטריא ס' כנגד ששים מסכתות שבש"ס. רמז על ידיעותיך ובקיאותיך המופלאות שיגעת
להיות בקי בש"ס, כידוע שצריך אדם שימלא כריסו בש"ס לפסוק הלכה.

"כי כן" - בגימטריא ק' כנגד מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, ושצריך ליזהר בכל ברכה איך
יאמר, ושתהיה הברכה הנכונה על כל דבר שהוא מברך, ושתהיה בצורה הנכונה, בכוונה וביראה
טהורה, ובאופן הראוי.

"יבורך" - מדה כנגד מדה, המברך מתברך ממקור הברכות בברכות מושלמות ומלאות.

"גבר" - הוא ניהו גבר באחיו.

"ירא ה'" - שיזכה להגיע למדריגת יראת ה' באמת, כשהוא מברך כהוגן.

התענגתי מאד לראות פרי עבודתך, וניכר לכל גודל עמלך, רב תבונות ורוב כשרונך, לברר אמיתה
של תורה, ולירד לעומקה של הלכה, למנוע רבים ממכשילה, ולהדריכם בדרך ישרה, ולהורות נתיבות
חכמה.

הנני לאחל לך רוב ברכה ושפע הצלחה בכל מעשה ידיך, ודבריך יעשו פרי למעלה ושורש למטה,
ויהנו רבים לאורך, ויהי ה' אלקינו עמך, שתזכה להמשיך ולישב באהלה של תורה ועבודה להבין
ולהורות בשכל ישר מתוך אהבת ישראל מופלגת לכל אחד ואחד, ועי"ז נזכה לראות ביאת גואל צדק
במהרה בימינו אמן.

זקנך אוהבך

ארי' לייב בלאאמ"ר הגה"ק מוהר"ר משה מנחם צוקללה"ה הי"ד לויפער

תוכן הענינים

- 1 .....הקדמה
- 2 .....מבוא

פרק א

ביאור גדרי אילן וירק

- 4 .....סימן א - ביאור שיטות הגאונים והראשונים בסימני אילן שאמרו חז"ל
- 4 .....עיקר תמצית הסוגיא בקיצור
- 4 .....שיטת הרא"ש
- 5 .....שיטת הגאונים מובא במרדכי
- 7 .....שיטת רב האי גאון מובא ברדב"ז
- 7 .....שיטת הרמב"ם
- 8 .....סיכום בשיטות הגאונים והראשונים
- 9 .....סימן ב - ביאור סימני ירק שחידשו האחרונים לענין חצילים
- 9 .....שיטת הרדב"ז
- 10 .....שיטת מהר"ם אלשיך
- 10 .....שיטות עוד אחרונים
- 11 .....הערה בדעת האחרונים
- 11 .....סיכום בדעות האחרונים
- 12 .....הוספה בענין צמח שפל ומראהו כירק

פרק ב

ביאורים בנדרונים שונים השייכים לאגנס

- 13 .....סימן א - בענין מין צמח אחד שיש לו סימני אילן וירק [במקומות ובזנים שונים]
- 14 .....סימן ב - בענין סימן אילן שכתב התהלה לדוד [ע"פ המג"א בשם האגודה]
- 15 .....סימן ג - בדברי הגר"ז בסדר ברכת הנהנין
- 15 .....סימן ד - בשיטת מהר"ם אלשיך [מה שנוגע לדין האגנס]
- 17 .....סימן ה - בדברי החזו"א
- 19 .....סימן ו - בדברי הערוה"ש [יו"ד סי' רצ"ד סי"ח]

19	הקדמה
20	בדברי מהרי"ל
20	בדברי הערוה"ש
21	סימן ז - בענין קני סוכר
21	איזה פרטים בתיאור מציאות קני סוכר
21	בדין קני סוכר
23	סימן ח - בענין קנים
24	איזה פרטים בתיאור מציאות קנים
24	בדין קנים
24	בענין אם למדים גדר אילן לענין ברכה מדין כלאים

פרק ג

ביאור דין רוב ערלה בערלת חו"ל

27	סימן א - ביאור סוגית הגמ' ושיטות הראשונים
27	הקדמה קצרה
28	עיקר תמצית הסוגיא בקיצור
30	שיטת הרמב"ם
30	שיטת רש"י
31	שיטת בעלי התוס'
32	שיטת הרא"ש
32	שיטת תוס' רי"ד
33	שיטת הסמ"ג והתרומת הדשן
33	שיטת המרדכי
34	שיטת הרשב"א
34	שיטת הר"ן
36	דעות עוד ראשונים
36	אם יש להביא מדברי הראשונים בב"ב דף כ"ד ע"א לגבי קרוב
36	דעת השטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב בשם הרא"ש והריטב"א
37	סיכום בדעות הראשונים
38	סימן ב - ביאור שיטות הפוסקים
38	פתיחה לדברי הפוסקים
38	סוגיא דקידושין דף ל"ח ע"ב ודף ל"ט ע"א

39	סוגיא דב"ב דף כ"ד ע"א
40	שיטת הטור
42	שיטת הב"י
44	שיטת הרמ"א
44	שיטת היש"ש
44	שיטת הלבוש
45	שיטת הדברי חמודות
45	שיטת הדרישה
45	שיטת הב"ח
46	שיטת הט"ז
47	שיטת הש"ך
47	שיטת הבאר היטב
47	שיטת הגר"א
48	שיטת החכמת אדם
48	שיטת הערוה"ש
50	דעות עוד אחרונים בדין ספק כל דהו ורוב ערלה
51	בענין רובא דליתא קמן
52	סיכום בדעות הפוסקים

פרק ד

ביאור דין ספק חסרון חכמה בערלת חו"ל

53	סימן א - שיטות הראשונים והפוסקים בסוגיא דספק לי
53	שיטת הסוברים דמיירי בספק ערלה
54	שיטת הסוברים דמיירי בודאי ערלה אלא דלא קי"ל כהנהו אמוראי
55	שיטת הסוברים דמיירי בודאי ערלה וקי"ל כהנהו אמוראי
57	סימן ב - ביאור הדין בספק שניתן להתברר לכל
57	אם דין חסרון חכמה תלוי באם מותר לספק
58	מסקנת הענין

פרק ה

ביאור דין ערלת חו"ל של נכרי

60	סימן א - בדברי המשכנות יעקב
----	-----------------------------

נספחים

נספח א - תיאור מציאות האננס [אנגלית] 61

נספח ב - ציור צמח האננס [פרי שני] 62

הקדמה

תהלות לקל עליון ברוך הוא ומבורך, ששם חלקי מיושבי בית המדרש ועוסקים בתורה ומעמיקים בסוגיות הש"ס, ומתוך עסקי בסוגיות מס' ברכות הזדמן לי לעיין בסוגית דין האננס [פיינעפ"ל בלע"ז], שזכיתי לדקדק בה עד הלכה למעשה, ויצאה לי הלכה ברורה דלא כהמנהג. הן אני יודע עד כמה הוא קשה לעקור מנהג ישראל של בערך שמונים שנה, ובפרט מי ישמע לאיש כמוני, אך מצינו בגמ' חולין דף ז' ע"א "מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו, ואמרי לה אין מזניחין אותו, ואמרי לה אין מזניחין אותו" [ועיי"ש ברש"י שפי' דמיירי באומר דבר הלכה נגד מנהג מקובל]. ונלענ"ד דהביא הגמ' כל הני לישני גופא להדגיש דאף שקשה הדבר מאד לעקור מנהג מקובל, אם יבא ת"ח ויאמר נגד המנהג אין לבטל את דבריו. ובאמת צריך לדעת דהמנהג לברך על האננס בורא פרי האדמה ולחשבו כירק לכל דבר, הוא טעות גמור, ואין לו שום מקום בהלכה כלל כמו שיתבאר בעזה"י, וכל מנהג בטעות אין לו אפי' חשיבות מנהג כמבואר בגמ' חולין שם [ואף במנהג גמור שהוא במקום מחלוקת חילק הערוה"ש יו"ד סי' רי"ד סל"ג דדוקא בדרבנן מותר לסמוך עליו אף כשהוא כדעת יחיד, אבל בדאורייתא אין סומכין עליו כשהוא כדעת יחיד, ובנדון דידן יש בו איסור דאורייתא של ערלת חו"ל]. ובכן באתי להודיע מסקנתי להלכה ולמעשה לענ"ד, שצמח האננס הוא אילן לכל דבר, בין לענין ברכה בין לענין ערלה ושאר דינים. והיות שיש מקומות שבהם עוקרים הצמחים כל שנה או כל ב' שנים, וכל הפירות הם משנות ערלה, נמצא דכל הפירות שבאים מאותם מקומות אסורים בהנאה מן התורה [רק בחו"ל אינם צריכים שריפה], ואף במקומות שרוב הפירות הם ערלה, ויש מיעוט שאינם ערלה, ג"כ אסורים מן התורה כמו שיתבאר הכל בעזה"י. ובודאי כל מי שאפשר לו לעיין בסוגיא זו, עליו להעמיק בה היטב כפי יכולתו, וכל דברי הם להציע הסוגיא וההלכה למעשה עם ראיות ברורות לענ"ד, ויה"ר שאזכה להיות ממזכי הרבים.

מבוא

מנהג פשוט בכל ישראל^א לברך על האננס בורא פרי האדמה, ולדונו כירק לכל דבר, וטעמים שונים נאמרו בזה:

א] מפני שצמח האננס אינו מוציא אלא פרי אחד, ואח"כ מת [כעת לא מצאתי טעם זה מפורש בשום ספר].

ב] מפני שצמח האננס מוציא פרי שני [וכן פרי שלישי] על חוטר העולה מן השורש, ולא על חוטר העולה מן הגזע, ונמצא שדינו כבננה [דיני ברכת הנהנין, פתחי הלכה, וזאת הברכה, שערי הברכה, ועוד]. וי"א שאינו דומה לבננה ממש אלא לפטל [רעסבער"י בלע"ז], מפני שהחוטר המגדל הפרי השני מתחיל לצמוח קודם גמר הפרי הראשון [עי' מגילת ספר פכ"א אות ד'].

ג] מפני שהצמח מוציא פרי שני [ושלישי] על ענף שני [ושלישי], ולא על הגזע עצמו שעליו גדל הפרי הראשון [כן שמעתי מכמה מורי הוראה].

ד] מפני שהפרי השני [ושלישי] הם קטנים וגרועים מן הפרי הראשון [חלקת השדה סי' ט"ו, ע"פ דברי מהר"ם אלשיך].

ה] מפני שהצמח מוציא עליון ופרי הראשון מן הגזע [כן שמעתי מהג"ר פנחס בודנר שליט"א, ע"פ השו"ע הרב בסדר ברכת הנהנין].

הטעם היותר נפוץ ומפורסם מטעמים הנ"ל הוא הטעם השני. ובלמדי סוגיא דברכות דף מ' העירוני מן השמים לברר אופן גידול האננס הנמכר בשוק בארה"ב ע"י חקלאים גדולים, וגם לברר הסוגיא, אם אפשר לומר טעמים הנ"ל לדונו כירק, ויגעתי ומצאתי שהאמת הוא שא"א לאמרם כלל וכמו שאבאר בעזה"י, ומתחילה אקדים איזה פרטים במציאות צמח האננס.

א] צמח האננס מוציא פרי ראשון על ראש הגזע [או על החוטר האמצעי], ואח"כ מוציא פרי שני על חוטר היוצא מצד הגזע למעלה מן הקרקע [ואח"כ מוציא פרי שלישי מחוטר שיוצא מצד החוטר השני שהוציא מקודם].

ב] גובה הצמח הוא מחצי מטר למטר וחצי.

ג] כשנוטעין גרעין, אין הצמח מוציא פירות עד אחר שלש שנים לכל הפחות.

א. שמעתי שבאמת הג"ר גדליה שור זצ"ל בסוף ימיו היה מברך בורא פרי העץ, ועשה כן ע"פ הג"ר שמואל יעקב וויינברג זצ"ל, וכן נוהג בנו של הג"ר גדליה שור זצ"ל, הג"ר אברהם שליט"א, וכן שמעתי מכמה תלמידי הג"ר שמואל יעקב וויינברג זצ"ל שברכתו בורא פרי העץ, ושוב שמעתי שכן הוא גם דעת עוד כמה ת"ח. ור' יעקב קמנצקי שליט"א סיפר לי, שזקנתו היתה מקפדת לברך על האננס בורא פרי העץ מפני שכן נהגו בעיר קעשנוב שבפולין שבאה משם, ומסתמא היה זה ע"פ רבני העיר דשם [וידוע שרב העיר באותה תקופה של קודם המלחמה היה הגרי"ל צירלסון זצ"ל הי"ד שהיה מגדולי הרבנים].

ד] כשנוטעין גרעין, הצמח חי ומוציא פירות באופן טבעי ליותר משש שנים.

ה] גזע האננס אינו חלול.

ו] גזעו אינו נכפף ונכפל בקלות.

ז] גזעו לא יתעפש כגזע הבננה, אלא יתייבש ויתקשה.

ח] העלים יוצאים מתחתית הגזע, ואחר קליטת הפרי הראשון מתייבשים העלים ונופלים, ושוב אינם יוצאים אלא מן החוטר.

הנה מכל אלו הפרטים מתבאר בפשיטות דלא שייכי טעם הראשון וטעם השני לדונו כירק [עכ"פ בסתם זני האננס, רק בקצת זנים או בקצת מקומות שייך הטעם השני]. ועוד יתבאר בעזה"י, דגם הטעמים האחרים לא יועילו כלום, או משום דא"א לאמרם לענין האננס, או משום דלדינא אינם נכונים, ויוצא מזה שדין האננס כאילן לכל דבר.

והנה דרך החקלאים הגדולים היום היא לעשות פעולות למהר פריחת האננס, ומפני זה הפרי הראשון והשני לעולם חונטים תוך שנות ערלה, גם אינו מצוי שיניחו החקלאים השדה לגדל פרי שלישי, וממילא רובא דרובא דהפירות חונטים תוך שנות הערלה², ואם נדון האננס כאילן נמצא דצריך לחוש גם לאיסור ערלת חו"ל שאסור בהנאה מן התורה. ומלבד גדרי אילן וירק וכיצד נדונין האננס, אבאר גם דין רוב ערלה בחו"ל, ואם יש חיוב להודיע לאחרים במקום שיש חסרון חכמה, ויה"ר שלא אכשל בדבר הלכה.

ב. ושמעתי מר' צבי הולנד [משגיח לועד הכשרות דבלטימור] דבקוסטא ריקא אין מניחים כלל לגדל פרי שלישי, וממילא האננס הטרי שבא מקוסטא ריקא הוא ודאי ערלה.

פרק א

ביאור גדר אילן וירק

סימן א

ביאור שיטות הגאונים והראשונים בסימני אילן שאמרו חז"ל

עיקר תמצית הסוגיא בקיצור

מצינו בחז"ל ב' מקורות לסימני אילן. א' בברכות דף מ' היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתא לגוואז והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואז דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה ע"כ. ב' בתוספתא [כלאים פ"ג הי"ג] כל המוציא עליה מעיקרו ה"ז ירק, וכל שאינו מוציא עליה מעיקרו ה"ז אילן ע"כ [וע"ע ירושלמי כלאים ספ"ה ומעשרות ספ"ד].

והנה בהא דקאמר הגמ' ברכות שם היכא דכי שקלת ליה לפירי איתא לגוואז וכו', פליגי הראשונים והאחרונים בפירוש המילה "גוואז". י"א¹ שהוא השורש, וי"א² שהוא הגזע שיוצא למעלה מן הקרקע, וי"א³ שהוא הענף היוצא מן הגזע למעלה מן הקרקע.

ובהא דקאמר התוספתא שם כל המוציא עליה מעיקרו ה"ז ירק, פליגי המפרשים בפי' "מוציא עליה מעיקרו". י"א¹ שהפירוש הוא כפשוטו, שמגדל עלים מן השורש וי"א² מתחתית הגזע. וי"א³ שהפירוש הוא כדברי הגמ' ברכות, דבכל שנה מת הגזע [או הענפים] וחוזר וגדל מן השורש [או מן הגזע], והגזע [או הענפים] שמתו נקראים עלים.

ונדבר עתה בדבריהם אחד אחד.

שיטת הרא"ש

כתב הרא"ש [ברכות פ"ו סי' כ"ג] וז"ל ובגמ' קאמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ, אבל כל דבר שצריך לזורעו בכל שנה נקרא פרי הארץ, ועוד אמור סימן אחר בתוספתא כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא, ומברך עליו בורי פרי האדמה, וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא, ומברכין עליו בורא פרי העץ [והוא דלא כגירסא שלפנינו בתוספתא] עכ"ל. ובקיצור פסקי הרא"ש [שם] הביא ב' סימנים אלו שכתב

-
- ג. רבינו יונה [דף כ"ה ע"ב מדפי הרי"ף] בענין צלף, הרא"ש [פ"ו סי' כ"ג], וכ"כ הנשמת אדם [כלל נ"א ס"ז] בדעת התוס'.
  - ד. כן הוא פשוט דעת הגאונים [הובאו במדרכי סי' קל"א], וכדלקמן.
  - ה. כן דעת רב האי גאון [הובא ברדב"ז ח"ג סי' תקל"א].
  - ו. כפתור ופרח [פנ"ו], ורדב"ז [הנ"ל] בדעת הרמב"ם, נשמת אדם [הנ"ל] בדעת הרא"ש [וכע"ז בב"ח].
  - ז. הר"ש סיריליאן [ירושלמי כלאים ספ"ה] בדעת הרמב"ם, וכן יש לדייק בדרישה כדלקמן.
  - ח. כן הוא בתשו' הגאונים [אוצר הגאונים, ברכות, מדור התשובות, דף מ' ע"א], דרישה, ועוד.

הרא"ש, אף שבטור [או"ח סי' ר"ג] השמיט אותו סימן של התוספתא^ט.

והנה דברי הגמ' כפי שהביאם הרא"ש, ברורים הם ואינם צריכים פירוש, אבל דברי התוספתא שהביא הרא"ש אינם ברורים כ"כ, ונחלקו האחרונים בפירושם. הדרישה [או"ח שם] כתב שהרא"ש פי' מה שכתוב כל המוציא עליו מעיקרו, דר"ל שאין יוצא שום ענף מהגזע והשורש, רק שעליו ופירותיו גדלים בארץ, זהו דוקא עשב עכ"ל, ועי' בהערה מה שכתבתי בדבריו. ועי' בב"ח [שם] שכתב אבל כל שאינו מוציא האוכל עצמו מתחת הקרקע אלא תח"י גדל העץ, שהוא נקרא ענף (גדל) מן השורש שנשאר תחת הקרקע, ואח"כ מוציא פרי מענפיו, אילן הוא עכ"ל, וכע"ז בנשמת אדם [כלל נ"א אות ז' ד"ה ולכן נ"ל].

אבל בפי' מהר"א פולדא על הירושלמי [מעשרות ספ"ד] ובצמח צדק [הובא בקצות השלחן סי' מ"ט בדה"ש אות ו'] ובתהלה לדוד [סי' ר"ג סק"ב] פי' דאם העלים [ופירות] עולים על הגזע ולא על ענפים ה"ז עשב ולא אילן. אך לכאור' יש להקשות על פי' זה מדברי ברא"ש, דהא בסי' ו' פסק כבה"ג דמברכין על סוכר בורא פרי העץ, [ואפי' החולקים על זה ס"ל דקנה סוכר הוא עץ, וכמו שפי' בה"ג], וידוע דבקנה סוכר העלים גדלים על הקנה היוצא מן השורש ולא על ענפים, ומוכח דנקט הרא"ש לדינא דחשיב אילן אע"ג דלית ליה ענפים, ועי' בהערה מה שכתבתי ליישב^{יא}.

שיטת הגאונים מובא במרדכי

כתב המרדכי [ברכות סי' קל"א] וז"ל כתב בתשו' הגאונים כל אילן דיבש בסיתוא וכלו גוויזי וטרפי לגמרי בחורף והדר פארי משרשיו, מברכין על פירותיו בורא בורא פרי האדמה, וכל היכא דאי שקלי לפירא איתא לגוויזא והדר מפיך פירא, זהו פרי העץ עכ"ל. וגם בזה נחלקו האחרונים, דהנה כתב הרמ"א [סי' ר"ג ס"ב] והני [תותים] כיון דכלה עציז לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו מברכין עליו בורא פרי האדמה עכ"ל, משמע בהדיא דלא חשיב פרי האדמה אא"כ כלה כל העץ שיוצא למעלה מן הקרקע, וכן מבואר בלבוש, ב"ח, שיירי כנסת הגדולה [הגהות הטור אות ב'], גר"א, דרך החיים, מאמר מרדכי, כף החיים, תהלה לדוד, חזו"א [ערלה

ט. הנה דנו האחרונים אם הרא"ש פסק כסימן התוספתא, דדלמא ס"ל דהש"ס חולק על התוספתא וממילא לא קי"ל כוותיה, ויש שדייקו ממה שהשמיט הטור סימן התוספתא דס"ל דלא נקטינן כן להלכה. ועי' בנשמת אדם מה שכתב בזה.

י. הנה לשון הדרישה קצת מוקשה, דמתחילה כתב שאינו אילן אא"כ יש לו ענף היוצא מן הגזע שעליו גדלים הפירות, ומשמע דאם הפירות גדלים על הגזע אפי' במקום גבוה מאד, לא חשיב אילן, אבל אח"כ כתב דאם הפירות גדלים על הארץ הוי ירק, משמע דאם גדל במקום גבוה אפי' על הגזע, חשיב אילן. ואפשר דחדא מינייהו לאו דוקא. ועוד נלענ"ד ליישב, דהדרישה ס"ל דהגזע הוא רק החלק התחתון של החוטר אמצעי [ואנו קורין כל החוטר אמצעי "גזע"], וכן משמע בגמ' ב"מ דף קי"ט ע"א [ועיי"ש ברש"י שפי' דהוא ג' טפחים התחתונים, ואחרים פירשו טפח], וכל שאר המשך החוטר האמצעי נקרא ענף, וממילא כל שגדל במקום גבוה לא נחשב שהוא גדל על הגזע אלא על הענף. ובזה מיושב גם הקושיא מקנה סוכר [הובא בפנים], דאע"פ שמוציא עלין מחוטר האמצעי, כיון דאינו מוציא העליון והזרעים מתחתית החוטר בלבד אלא העליון יוצאים מכל משך החוטר [שהוא גבוה מאד], והזרעים יוצאים מראשו, שפיר נקרא אילן.

יא. עי' לקמן בפ"ב שהארכתי בתיאור קנה סוכר, ובהוצא מזה לדינא, ואכתוב כאן בקצרה מה שהעליתי שם. בשנה ראשונה גדל קנה אחד, ובשנה שניה יוצאים מתחתית הגזע עוד קנים, וממילא אפשר להחשיב קנים של שנה שניה כענפים. וכיון שענפים אלו מוציאים עלים וזרעים [שהם הפירות לפי תוס' שבת דף כ"ז ע"ב ד"ה כל] וסוכר, א"כ ה"ז אילן, דאע"פ שהגזע עצמו הוציא עלים ופירות, כיון שיש לו גם ענפים המוציאים עלים ופירות, סגי בזה להחשיבו כאילן.

סי' י"ב סק"ג], יחזה דעת [ח"ב סי' כ"א], ושבת הלוי [ח"ו סי' קס"ה]^{יב}.

אולם הדרישה כתב וז"ל והגאונים ס"ל כל שנתייבשו הענפים בכל שנה, אף הענפים החוזרים ויוצאים מן הגזע^{יג} מיקרי עליו יוצאין מעיקרו הואיל ואינם עומדים הענפים משנה לשנה עכ"ל, וכן צידד הרדב"ז [ח"ג סי' תקל"א], וכן דעת הנשמת אדם [הוזכר לעיל, דס"ל שגם הגזע העולה למעלה מן הקרקע נקרא שורש], וכן משמע בערוה"ש [אלא דיש לדחות דמה שקרא "עיקר האילן" הוא צואר השורש הטמון תחת הקרקע]^{יד}.

ויש להקשות על פי' הדרישה מדברי בה"ג, שכתב כדברי תשו' הגאונים, ואח"כ הביא המחלוקת בענין צלף, וסיים בה וז"ל אלא צלף פארי מעצו ופארי משרשיו, ומש"ה דמספק, דדאמי לירק ודאמי לאילן עכ"ל, וכן הביא שבלי הלקט [סי' ק"ס], וז"ל וצלף דהוא נצפה, אע"ג דכלי בסיתוא והדר פארי משרשיו, עיינו ביה רבנן, וחזי דמקין משרשיו, ומקין נמי מעצו, ואמרו כה"ג עץ הוא עכ"ל, ומבואר מדבריהם דאף שהפאות [שהם הענפים] כלים, עדיין חשיב אילן כל זמן שחוזר ומצמיח מן עצו [דהוא הגזע].

ונראה ליישב דעת הדרישה, דמדויק בתשו' הגאונים דצריך תנאי נוסף כדי להחשב ירק, דמלבד מאי דבעינן דכלו גוואז [שהם הענפים, לפי הדרישה], בעינן נמי שיתייבש האילן, וכן דייק הברכה מציון [סי' כ"ד]. ויש להוסיף ביאור, דהאי דכליון הענפים חשיב סימן ירק, זהו רק כשכלים מחמת יובש הגזע, ומה שחוזרים וצומחים הוא רק מן השרשים או מכח השרשים, ובצלף, הענפים כלים מחמת עצמן ולא מחמת יובש הגזע^{טו}. ואף שישוב זה קצת דחוק בלשון הדרישה, לא מצאתי עדיין ישוב אחר שלא יקשה על דבריו מדברי בה"ג ושבלי הלקט לגבי צלף.

והנה יש לחקור לפי פי' הדרישה, מהו לענין צמח שאין הענפים כלים בסיתוא, אבל גם אין חוזרים ועושים פירות [והפירות של שנה שניה יוצאים מענפים חדשים]. ונראה דיש להכריע בזה מדברי הערוה"ש שפסק דמברכין על מאליעס [פטל, רעסבער"י בלע"ז] בורא פרי העץ, אף דהענפים אין עושים פירות אלא פעם אחת [כמבואר במהרש"ם ח"א סי' קצ"ו ובדברי מלכיאל ח"ה סי' קמ"ג], ומוכח דכל זמן שאין הענפים

יב. וכן נקטו כל ספרי זמנינו המפורסמים על הל' ברכות, עי' בספר פתחי הלכה להג"ר בנימין פורסט שליט"א [אנגלית, עמ' 291], ספר ותן ברכה להג"ר פנחס בודנר שליט"א [עמ' 392, 423], ספר וזאת הברכה להג"ר אלכסנדר מנדלבוים שליט"א [בירור הלכה סי' ל"א-ב] וספר שערי ברכה להג"ר שמואל שטיצברג שליט"א [פי"ז הערה ג].

יג. ולפי מה שכתבתי לעיל בדברי הדרישה שפי' "גזע" הוא רק תחתית החוטב האמצעי, ושאר המשך החוטב נקרא ענף, נמצא דאין צריך שיתקיים אלא יותר מג' טפחים מחוטב האמצעי.

יד. והעיר ידידי ר' שמואל דורפמאן שליט"א דיש להביא ראיה לפי' הדרישה בדעת הגאונים, מסיום דברי הגאונים [הובא בב"י סי' ר"ג ס"ג], וז"ל והני מוז"י כיון דכלו עציו לגמרי והדר פארי משרשין מברכין עליהו בורא פרי האדמה עכ"ל, ועוד כתוב שם דמהאי טעמא ברצנא"ן ושהדגן ושומשי מברכין עליהו בורא פרי האדמה עכ"ל, הרי דהגאונים דנו הברצנא"ן [שהוא חצילים, עגפלענ"ט בלע"ז] כירק משום דכלו עציו והדר פארי משרשיו, וידוע מהכפתור ופרח [פנ"ו] והרדב"ז [ח"ג סי' תקל"א] דגבי חצילים השחורים של א"י ושל מצרים אין הגזע מת בחורף, רק שמתייבש, והענפים נושרים, ושוב מוציא הגזע עוד ענפים חדשים כשבא זמן אביב, ומוכח דאף אם הגזע קיים עדיין חשיב "פארי משרשיו" [או משום דהגזע נקרא שרשיו, או משום דצמיחת הענפים מן הגזע חשיב כצמיחה מכח השרשים]. אמנם יש לדחות, דאפשר שבמקום הגאונים, גזע החצילים היה מתייבש לגמרי בחורף, והיו קוצצים אותו, ואח"כ היה גדל עוד גזע מן השורש, וכעין שנמצא אצל מיני פלפלין [שדומים בהרבה ענינים לחצילים], ובזה מיושב לשון הגאונים, וצריך לברר המציאות בזה.

טו. וכן הגיד לי אחד המוכר צלף, שהענפים מתים מחמת עצמם.

כלים לא קרינן בזה "עלים העולים מעיקרו", ודינו כאילן, וכן מדויק בדרישה. ועוד יש להוכיח כן מצלף, שאינו מוציא פירות בשנה שניה על הענפים של שנה ראשונה [שהרי הענפים הראשונים כלו]. וכן מוכח גם מתמרים, שאינם מוציאים פירות שניים על הענפים שהוציאו הפירות הראשונים.

ויש לחקור עוד, דאפי' את"ל דלפי הדרישה היכא דאין ענפים של שנה ראשונה מוציאים פירות בשנה שניה, לא חשיב אילן [ונאמר דכל הראיות שהבאתי נגד זה אינן מוכרחות], מהו הדין בצמח שכל ענף מוציא פרי אחד ואח"כ מוציא עוד ענף אחר [וגם הענף השני מוציא פרי ואח"כ עוד ענף], כמו שהוא אצל האננס, אם זה דומה לצמח שענפיו מוציאים פירות פעמיים, או דומה לצמח שענפיו אינם עושים פירות כ"א פעם אחת, ורק הגזע חוזר ומוציא ענפים חדשים באביב. ונראה דיש להוכיח מדברי הגאונים כצד הראשון, דגם זה חשיב עץ, דכתב הב"י [סי' ר"ג] בשם הגאונים בזה"ל דהכי אמר גאון תני בתוספתא כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא, וכל שמוציא עליו מעצו עץ הוא עכ"ל, והנה זה מבואר דלדעת הדרישה לפי הגאונים, "עיקר" הנאמר בתוספתא הוא גזע האילן, ואם הגזע מוציא ענפים המתקיימים ומוציאים עלים ופירות פעמיים, חשיב בכלל "מוציא עליו מעצו" [שהענף המתקיימת נקרא עץ, והוא מוציא עליו], ואם אין הענפים מוציאים אלא פעם אחת חשיב בכלל "מוציא עליו מעיקרו" [או משום שהענף עצמו נקרא עלה כיון דאינו מתקיים, או משום דמייחסים העלים העולים על הענפים להגזע, כיון דבכל שנה הגזע מוציא ענפים ועלים].

נמצא דכל צמח שנחשב שעליו עולים על עצו משום שהענפים מתקיימים ואין יציאת העלים מתייחסת להגזע, ה"ז אילן גם לפי הדרישה, ובצמח כמו האננס, שאין הגזע מוציא ענפים אלא פעם אחת, ואח"כ הענפים הם המוציאים עוד ענפים, פשוט שזה חשיב אילן גם לפי הדרישה בדעת הגאונים, שהרי הענפים מתקיימים ויציאת העלים החדשים מתייחסת להענף שקדמה ולא להגזע, דבאמת יוצאים הענפים החדשים מכח הענפים שקדמם.

שיטת רב האי גאון מובא ברדב"ז

כתב הרדב"ז [ח"ג סי' תקל"א] בשם רב האי גאון וז"ל כל אילן המשיר בסתיו העלין וחוזרין בדין ופרין ומוציאין עלין, זהו אילן, וכל אילן שיבש בסתיו, וימותו בדין לגמרי וכו', ומברכין עליהם בורא פרי האדמה עכ"ל. ועי' לעיל מה שכתבתי בפ' דברי הדרישה בדעת הגאונים, דהכל שייך גם לשיטה זו של רב האי גאון. ועי' ברש"י [ברכות דף מ'] דפי' גוויזא הוא ענף של עץ. והב"ח כתב דענף הוא השרביט היוצא מן הקרקע, ודברי רש"י הם כשיטת הגאונים [לרוב אחרונים]. וי"א דענף הוא היוצא מן הגזע, וס"ל לרש"י כרב האי גאון^{טז}.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם [הל' כלאים פ"ה ה"כ] וז"ל זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו ה"ז ירק, וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה"ז אילן, והצלף אילן לכל דבר עכ"ל, ונפסק בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ו סט"ו]. הנשמת אדם [הנ"ל] פי' דעת הרמב"ם שהיא כשיטת הגאונים שאם הענף מתקיים משנה לשנה, ויוצאין עליו ממנו ה"ז אילן, ואם כלה הענף בסתיו ה"ז ירק [ופי' "עיקר" ו"ענף" תלוי בהשיטות שהובאו למעלה], וכן הוא פשוט

טז. ועי' לקמן בפ"ב מה שפירשתי עוד בשיטה זו.

דעת השו"ע, שפסק בהל' ברכות כהגאונים ובהל' כלאים פסק כהרמב"ם. ולפ"ז צ"ל דאם הענף העולה מן העיקר אינו מתקיים יותר משנה, ה"ז חשיב כעלה, ונמצא שהעלה עלה מעיקרו.

אבל הכפתור ופרח [פנ"ו] והרדב"ז [הנ"ל] פי' דעת הרמב"ם כפשוטו, דאינו תלוי אלא באם העלים יוצאים מן השורש^י או מן הגזע. ועי' בפ"י הר"ש סיריליאו בירושלמי [כלאים ספ"ה] שכתב כעין פי' הכפתור ופרח, רק דס"ל דעלים יוצאים מן השורש היינו סמוך לשורש, וצ"ב מהו השיעור של סמוך לשורש. ונלענ"ד להביא מדברי מהר"י קורקס [הל' כלאים שם] שכתב על דין הצלף וז"ל אי נמי [הטעם שנסתפקו ב"ש בצלף הוא מפני] שמוציא עליו סמוך לעיקרו ממש, ויש להסתפק אי הוי עיקרו או לא וכו' עכ"ל, וביררתי אצל מוכר צלף, והגיד לי דבתחילת גידולו מוציא עליו כמו חצי אינט"ש מן הקרקע, ובמשך זמן הגידול העלים עולים כמו ג' או ד' אינטשי"ס מן הקרקע, וא"כ כל שהוא כזה או רחוק יותר מן השורש הוי אילן כמו צלף. ויש להסתפק לדעת הרש"ס מהו לענין צמח שמוציא עליו סמוך לשרשו כל זמן גידול פרי הראשון, ואח"כ מתייבשים אותם עלים, ואח"כ עולים עלים על ענף רחוק מן השורש, ועי' בהערה מה שכתבתי בזה^י.

ועי' בערוה"ש [או"ח סי' ר"ג ס"ד] שכתב בדעת הרי"ף והרמב"ם שהשמיטו סוגיא דברכות דף מ' ט', די"ל דס"ל שהגדר המבואר בגמ' שם הוא רק לר' יהודה דס"ל חטה מין אילן, אבל לרבנן דפליגי על זה, בעינן אילן גמור כדי לברך בורא פרי העץ. ובסעיף ה' פי' הערוה"ש דאם מתקיים בטוב כל ימי החורף הוי אילן גמור.

סיכום בשיטות הגאונים והראשונים

היוצא מכל הנ"ל, דכדי להגדיר צמח כאילן, מעיקר הדין צריך ב' סימנים. א' שהגזע יתקיים משנה לשנה ויחזור ויוציא פירות שניים [או מעצמו או מענפיו]², ב' שיוציא עליו מגזעו ולא משרשיו³. ויש עוד איזה סימנים הנצרכים כדי לצאת כל הדעות, א' שהענפים [היוצאים מן הגזע] יתקיימו משנה לשנה, או אפי' אם לא יתקיימו, כל זמן דליכא יובש וקלקול בגזע. ב' שהעלים יצאו על הענפים או על הגזע רחוק מן השורש [כמו ג' אינטשי"ס במשך הגידול].

-
- יז. ויעוין בדבריהם, דשניהם נקטו בדעת הרמב"ם ד"עיקר" היינו שורש.
- יח. נלענ"ד להוכיח דאמרינן בסימני אילן [שנאמרו בכלאים, כמו הסימן של הרמב"ם] הוכיח סופו על תחילתו, שאם בסוף גידולו יש לו סמני אילן, ה"ז אילן גמור. דהנה איתא בעירובין דף ל"ד ע"ב תניא הקנים וכו' מין אילן הן ואינן כלאים בכרם, ותני אידך הקנים וכו' מין ירק הן, והם כלאים בכרם, קשיא אהדדי, אלא ש"מ כאן בעוזרדין כאן בשאין עוזרדין ע"כ, ופירש"י עוזרדין היינו שהוקשו כבר ואינן עוזרדין היינו שרכין כירק. נמצא דאף שרכות הקנים היא סימן ירק, מ"מ כיון דלבסוף מתקשין, הרי הם כאילן. ואף דלענין כלאים נותנין לקנה הרך דין ירק להחמיר, י"ל דזהו רק מדרבנן. וגם הרמב"ם בפ"ה מהל' כלאים פסק דקנים מין אילן הוא, ולא חילק בין עוזרדין לאינם עוזרדין. ונמצא דאם יש לצמח סימני אילן בסוף גידולו ה"ז אילן גמור [דלענין ערלה ולענין ברכה לא מצינו שמחלקים דין הצמח בין תחילתו לסופו].
- יט. עי' באור זרוע [ברכות סי' קע"ב] שהביא שיטת הגאונים בשם ר' יצחק אלפסי, ועי' רמב"ם [הל' כלאים פ"ה ה"כ] שהביא התוספתא לענין כלאים, ובפשטות למדים סתום מן המפורש.
- כ. שזהו דעת הרמ"א [לפי רוב אחרונים] והב"ח.
- כא. שזהו דעת הרמב"ם לפי הכפתור ופרח והרדב"ז, וגם דעת הרא"ש לפי הב"ח והנשמת אדם.

ולענין האננס, כיון שהגזע וגם הענפים^{כב} מתקיימים משנה לשנה ומפרי לפרי^{כג}, ובתחילת גידולו העלים יוצאים על הגזע, ובמשך גידולו יוצאים רק מן הענפים, א"כ דינו כאילן לכו"ע, בין מעיקר הדין בין לשאר הדעות.

סימן ב

ביאור סימני ירק שחידשו האחרונים לענין חצילים

כתב הכפתור ופרח פנ"ו וז"ל ומתוך כך מסתבר לעניותי שהפרי בארץ הצבי ובארץ קנלוד, ושמנו אלפורינגען, ובלשון לע"ז בירינגינאס [חצילים, עגפלענ"ט בלע"ז], שהם אסורות לעולם משום ערלה וכו' עכ"ל, ועיי"ש שמבאר דיש לפרי זה סימני אילן, וגם אינו מתקיים יותר מג' שנים, ולכן אסור לעולם משום ערלה. וטרחו האחרונים ליישב המנהג בא"י לאכול חצילים ושלא לחשוש בהם אפי' לספק ערלה שאסור בא"י^{כד}, ויסוד דבריהם הוא להגדיר החצילים כירק אפי' אם יש להם סימני אילן שאמרו חז"ל, דמ"מ בנקודה מסוימת או בצירוף כמה נקודות אינם דומים לאילן אלא לירק, והחזו"א [ערלה סי' י"ב סק"ג] הביא מקור לדבריהם מירושלמי [ספ"ד דמעשרות] שלפי פירוש הגר"א שם יוצא, שלא נאמרו סימני אילן של חז"ל בדבר שהוא ודאי ירק. וכל דברי האחרונים סובבים על נקודה זו, היאך מגדירים הצמח לודאי ירק שאינו תלוי בסימני אילן שאמרו חז"ל, ונביא כאן עיקרי הדעות.

שיטת הרדב"ז

כתב הרדב"ז [ח"ג סי' תקל"א, בהוספה בסוף התשובה] וז"ל כשעליתי לא"י ראיתי כולם נהגו בו [בחצילים] היתר, משמע דפשיטא להו דהוי ודאי ירק, דאי הוי ספק, הא קי"ל ספק ערלה בא"י אסור, ונתחדש לי טעם אחר, שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי תוך שנתו כזה, הלכך ירק הוא עכ"ל^{כה}. ועי' ברב

כב. ויש מן הצורך להדגיש דהחוטרים היוצאים מן החוטר האמצעי של צמח האננס [הנקראים suckers או shoots] הם ענפים גמורים ולא רק המשך של הגזע, והטעם בזה הוא מפני שדומים לאברים היוצאים מן הגוף בזה שהם יוצאים מצד החוטר האמצעי באמצע גובהו [ולא על ראשו], וגם הם דקים יותר מן החוטר האמצעי.

כג. ואע"פ שהגזע מתייבש קצת [אחר לקיטת פרי ראשון], מ"מ כיון שכולו קיים לגמרי [חוץ מהעלים], וחיות הענפים עולה דרכו, והוא מחזיק כל הענפים, פשוט שזה חשיב גזע המתקיים. ועי' לקמן פ"ב מה שיתבאר בענין קנים וקנה סוכר.

כד. ולולי דברי האחרונים, היה נלענ"ד לומר בטעם המנהג, דנקטו כדעת הגאונים שכתבו בהדיא דברנא"ן [ברצנע"ן], שהוא חצילים] דינו כירק לענין ברכה, ועל זה אמר הב"י [הובא בברכ"י יו"ד סי' רצ"ד] פוק חזי מאי עמא דבר, דבפלוגתא זו בין הגאונים והרא"ש, המנהג קובע ההלכה [אף דביארתי לעיל בהערה דמסתבר דגידול החצילים של הגאונים לא היה דומה לגידולו בא"י]. ולפ"ז נמצא דבמקומות שנהגו כהרא"ש [לברך על תותים בורא פרי העץ, וכנזכר בטור] באמת אין להביא כלום ממנהג א"י שהיה לפי הגאונים. אלא דבכפתור ופרח [שלא הביא כלל דברי הגאונים, וכנראה לא ראה אותם] והרדב"ז נקטו דהרמב"ם חולק על הגאונים [וכמ"ש לעיל], וצריכים אנו לחוש לדבריו, ולכן יצאו האחרונים לחדש סימנים חדשים לירק, כדי ליישב המנהג אף לפי החולקים על הגאונים.

כה. יש להעיר דכהיום נמצאים הרבה מינים שיש להם סימני אילן שאמרו חז"ל, ואעפ"כ מוציאים פירות תוך שנת זריעת גרעין, כגון מיני פלפלין, עגבניות [במקומות החמים], תות שדה [באיזה מקומות], ופאפיה [עי' בספר ישא יוסף, זרעים, שדן במינים אלו]. ויש לדון אם היה הרדב"ז סומך על סימן זה שכתב, אילו ידע שיש מינים כאלו הדומים לחצילים [דמפשטות לשונו משמע דהבין דחצילים הוא יוצא מן הכלל, ואם יש עוד ג' מינים אחרים הדומים לו, לא שייך

פעלים [ח"ב או"ח סי' ל'] שהעיר דמבואר בדברי הרדב"ז דלא מיירי אלא כשעושה פרי תוך שנת זריעת גרעין, ולא תוך שנת נטיעת יחור.

שיטת מהר"ם אלשיך

כתב ר' אברהם אזולאי [בהגהות על הלבוש, או"ח סי' ר"ג] וז"ל גם שמעתי טעם משם הר"ם אלשיך ז"ל שאינו מתקיים רק עד ג' שנים לבד, ובכל שנה פרי הולך ומר ויורד לגריעותא, ואין זה טבע פרי האילן שבכל שנה מוסיף והולך עכ"ל. והברכ"י [יו"ד סי' רצ"ד אות ד'] הביא דברי הר"א אזולאי בנוסח אחר קצת^כ, וז"ל והיה [מהר"ם אלשיך] אומר שהוא ירק, לפי שכל אילן שעושה פירות בכל שנה הולך ומשביח, וזה האילן של הבאדינגא"ן שנה ראשונה הוא טוב ומתוק, ובשנה שניה גרוע מעט והוא מר קצת, ובשנה השלישית הוא מר הרבה שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י הדחק, וזה מורה שהוא ירק עכ"ל.

ויש לחקור בדעת מהר"ם אלשיך כמה חקירות. א' מהו אם הפירות יורדים בכמות ולא באיכות, אם זה חשיב ירידה או לא. ב' את"ל דכה"ג חשיב ירידה, מהו אם יורדים בכמות ועולים באיכות. ג' מהו אם הירידה [באיכות או בכמות] היא אחר ג' שנים מזריעתו, ולא תוך ג' שנים הראשונות, אם גם זה חשיב ירידה או לא. וספק זה האחרון, אפשר לפשוט מגמ' יבמות דף קכ"ב ע"א עכו"ם שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו' לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו ע"כ, הרי מבואר דיש צמח שנחשב אילן, שטבע פירותיו לפחות ולילך אחר שנות ערלה, וש"מ דכה"ג לא חשיב ירידה לענין הנ"ל. ועי' בחי' הרמב"ן שם שפי' דזהו דוקא אם משקה אותו ועובד אותו תוך ג' שנים, ומ"מ חזינן שאין הירידה אחר שנות ערלה סתירה למהות האילן [וע"ע לקמן פ"ב שהארכתי בדברי מהר"ם אלשיך במה שנוגע לדין האננס].

שיטות עוד אחרונים

עי' בתשו' הלכות קטנות [סי' פ"ג] שהביא חידושו של הרדב"ז הנ"ל ולא ניחא ליה בהא לחוד, לכן צירף עוד ב' טעמים, א' דכל שמינו שפל וקצר יש להחשיבו כירק^כ, ב' שאין העץ של בדאדינגאן דומה לעץ האילנות, שחלול בפנים^{כז}. וברב פעלים [הנ"ל] התיר הפאפיא בצירוף סימנו של הרדב"ז וגם שעצו חלול, ולא הצריך שיהא שפל וקצר. ובשבט הלוי [ח"ו סי' קס"ה] ובתשובות והנהגות [ח"ג סי' של"ג] החמירו בפאפיא, עיי"ש בדבריהם.

להחשיבו יוצא מן הכלל, וצ"ע.

כו. וכן הוא בהגהות הר"א אזולאי על הלבוש יו"ד סי' רצ"ד.

כז. ומשמע מלשונו דמיירי בצמחים שהם פחות מטפח, וכעיי"ז כתב החיד"א במחזיק ברכה [או"ח סי' ר"ג סק"ב] לענין פריזי"ש [ועי' במאמר מרדכי שם ובדברי מרדכי שם מה שחלק עליו בזה], וכן הוא בערוך לנר [סוכה דף ל"ה ע"א] בשיטת הרי"ף והרמב"ם לענין פלפלין. וע"ע בחיי"א [כלל נ"א ס"ט] שהביא מנהג לברך בורא פרי האדמה על פירות האילן שנמוכים מג' טפחים, ופי' בנשמת אדם דהיינו משום שאין הפרי חשוב, וכ"כ המשנ"ב [סי' ר"ג סק"ג]. ויש להעיר דחצילים הם גבוהים כחצי מטר או יותר, ואפשר שכוונתו של ההלכות קטנות היא שאם אין סומכין הגזע, אז הוא נכפף ונופל לארץ מחמת כובד הפרי, ובלי סמיכה לא יהיה גבוה יותר מטפח, וצ"ע.

כח. ויעוין בשבט הלוי [ח"ו סי' קס"ה] שהוכיח מקנים ומחטה, דמה שהעץ חלול מבפנים אינו סימן ירק בפני עצמו.

הערה ברעת האחרונים

הנה לכאורה יש להקשות בדברי כל האחרונים הנ"ל מחטה, שלפי דבריהם פשוט דהיא לא חשיבא אילן מאחר שיש לה כל הסימנים של ירק [חוץ משפל ונמוך], ואמאי הוצרך הגמ' [ברכות דף מ'] לומר אצלה סימן מיוחד, "היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואז והדר מפיק וכו'", הא בלא"ה אינה אילן. ועוד קשה, מהא דר' יהודה [שם], דס"ל באמת שחטה מין אילן היא, רק דלית לה דיני אילן משום דחסר הסימן של הגמ', ולפי האחרונים הא אינה אלא מין עשב.

ונלענ"ד דכבר ביאר הנשמת אדם [הנ"ל] דאליבא דר' יהודה חטה של גן עדן חשיב פרי עץ משום דבגן עדן צורתה וגידולה הוא כאילן^{כט}, וא"כ י"ל דדברי האחרונים אינם אלא כשכל המין הוא כן, אבל אם חלק מהמין באיזה מקום חסר סימן ירק, לא שייך לומר דמין זה הוא ודאי ירק, והדר דינא דתלוי בסימני אילן שאמרו חז"ל.

סיכום ברעות האחרונים

היוצא מהנ"ל לדינא, דצמח שכל המין יש לו אחד מסימני ירק שהזכירו האחרונים, יש לחוש שדינו כירק. והסימנים הם, א' שעושה פירות תוך שנה מזריעת הגרעין, ב' שפירותיו פוחתין והולכין תוך ג' שנים הראשונים ואח"כ אינו עושה פירות, ג' שמינו שפל ונמוך, ד' שגזעו חלול.

ולענין האננס, כיון שאינו עושה פירות עד אחר ג' שנים מזריעת הגרעין^{לא}, ואין גזעו חלול [חוץ מראשו,

---

כט. וכע"ז כתב מהר"ם מרוטנבורג [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, ספר סיני, סי' שנ"ז].
ל. והוסיף ידידי ר' אברהם אהרן העס שליט"א, דאע"ג דבסימני עץ וירק שאמרו חז"ל חידש הרשב"א [הובא לקמן בפ"ב] דאפשר לחלק במין אחד, שאם קצתו כלה והולך כעשב, דין אותו חלק כעשב, והשאר נדון כאילן, היינו דוקא בסימנים של חז"ל שהם סיבה וטעם לדון הצמח כאילן או כירק, דאף במקום שבעצם הוא מין אילן, אם אין לו סימני אילן, סברא הוא לדנו כעשב כיון שאינו מתקיים ואינו מתקשה כעץ [וכעין סברת הנשמת אדם הנ"ל שכתב דכל חטה, אפי' חטה שלנו, בעצם היא מין אילן לר' יהודה, ובגן עדן שהיא מתקיימת משנה לשנה וממילא מתקשה כעץ, הפרי שיוצא ממנה חשיב פרי העץ, ואפ"ה כיון דחטה שלנו אינה מתקיימת, לכן ברכתה בורא פרי האדמה ואין בה משום ערלה, ומוכח מזה דאין סימני אילן של חז"ל סימנים בעלמא וגילוי מילתא דהצמח מין אילן אלא הם סיבה וטעם לדנו כפרי העץ או כפרי האדמה, דאילו היו סימנים בעלמא וגילוי מילתא לא היה שייך לדון חטה שלנו כירק]. אבל סימני האחרונים אינם סיבה וטעם לדון הצמח כירק אלא כמו סימנים בעלמא וגילוי מילתא, דהיכא דהצמח דומה לירק ולא לאילן מוכח דהמין מין ירק ולא מין אילן, אך היכא דחלק מהמין דומה לאילן שוב א"א לדון כל המין כמין ירק מאחר שנתברר ונתגלה שהסימנים לדנו כירק אינם מתאימים עכ"פ במין צמח זה [וכן מוכח מסוגית הגמ' ברכות שם דלא נקט סימני האחרונים לענין חטה אלא סימני חז"ל, דהיינו משום דלפי ר' יהודה חטה בעצם מין אילן היא, אלא דדינה כירק, ולהכי בעינן סימני חז"ל שהם סיבה וטעם לדון הצמח כירק, ולא סגי בסימני האחרונים שאינם אלא לגלות על המין, דהא כאן כבר נפסק לר' יהודה דחטה בעצם מין אילן היא]. ומאי דמבואר בשבלי הלקט [סי' ק"ס] שצמח שבחלק מהמין הגזע מתקיים ובחלק אחר השורש מתקיים, דנים כל המין כאילן, ומשמע דס"ל להשבלי הלקט דאפי' בסימני חז"ל אין לחלק המין, דלא כמו שהוכחנו מסוגית הגמ' לענין חטה, י"ל דהיינו משום דהיכא דבחלק מהמין הגזע מתקיים, אז דנים השורש או צואר השורש כעץ שמתקיים ומתקשה, דחשבינן השורש שהוא למטה מן הקרקע כמו הגזע למעלה, כיון דבחלק מהמין גם הגזע שהוא למעלה מן הקרקע מתקיים.
לא. וממילא לא שייך סימן הרדב"ז, וגם סימן מהר"ם אלשיך לא שייך כיון דליכא ירידה בכמות או באיכות תוך ג' שנים

שמשם יוצא ה"חוטט פרח", וגבוה יותר מג' טפחים, הרי שאין לו שום אחד מסימני ירק שחידשו האחרונים, וא"כ דינו כאילן.

הוספה בענין צמח שפל ומראהו כירק

עי' בערוך לנר [סוכה דף ל"ה ע"א] שכתב בדעת הרי"ף והרמב"ם דפלפלין הוא מין ירק משום שהוא עץ שפל כמין רותם [וחלק בזה על הכ"מ פ"ח מהל' ברכות ה"ז, רבינו מנוח, הכפות תמרים סוכה שם, השפ"א שם, המגן גבורים סי' ר"ב סק"ב, והמשיב דבר ח"ב סי' פ"ד^ל]. וגם החיד"א במחזיק ברכה [או"ח סי' ר"ג סק"ב] כתב על פראבלא"ס שהוא ירק משום ד"כל מי שרואה ערוגה מטעה, א' חכם וא' תם יראה שהוא ירק וכו', ועין רואה שהוא ירק שפל מאד, ובכה"ג לא נסתפק אדם מעולם, כי אם בפקועות דיש להם איזה יחס לאילן, אבל זה אין ספק כלל שהוא ירק גמור" [ועי' במאמר מרדכי שחלק על זה בתקיפות].

הרי לפנינו עוד ב' אחרונים שדנו צמח כירק אף בלא סימנים של חז"ל. אולם המעיין בדבריהם יראה שלא דברו אלא בצמח שפל, שבזה כבר יש לנו סימנו של ההלכות קטנות [סי' פ"ג], ואפשר דבצמח שאינו שפל לא דברו כלל. אך מלשון החיד"א שכתב ד"כל מי שרואה ערוגה מטעה, א' חכם וא' תם יראה שהוא ירק וכו'" משמע דלפי דעתו כל צמח שכל הרואה אותו אומר עליו שהוא ירק, דינו כירק אף בלא שום א' מסימני חז"ל וסימני האחרונים.

והנה לענין צמח האננס, הא אינו שפל ונמוך כלל, אלא יש לו גובה של מטר [כן הוא בדרך כלל במדינת האוואי, ובמקומות אחרים הוא כמו חצי מטר], וגם אינו פשוט לכל שמראהו כירק, ואדרבה שמעתי מכמה ת"ח, ובתוכם הגרש"י פעלדער שליט"א, שמראהו כעץ גמור או עכ"פ נראה גם כעץ ולא כירק דוקא, וא"כ לכו"ע, אפי' לפי דברי הערוך לנר והחיד"א, דינו כאילן לכל דבר.

מזריעת הצמח. ומלבד זה, לא שייך סימן מהר"ם אלשיך, דאף שבאיזה זנים או מקומות יש ירידה בכמות ואיכות מפרי ראשון לפרי שני, מ"מ במדינת האוואי אין ירידה באיכות, ובאופנים מסוימים גם אין ירידה בכמות. וע"ע מזה לקמן בפ"ב.

לב. וע"ע בתוס' סוכה שם, ובתוס' הרא"ש שם, ובריטב"א שם, שכתבו בהדיא דאין שפלות הצמח קובע שהוא ירק.

פרק ב

ביאורים בנדרונים שונים השייכים לאננס

סימן א

בענין מין צמח אחד שיש לו סימני אילן וירק [במקומות ובזנים שונים]

יש לחקור מהו דינו של צמח שבמקום אחד [או בזן אחד] גדל כירק, ובמקום אחר [או בזן אחר] גדל כאילן [היינו לענין סימני אילן שאמרו חז"ל, אבל לענין סימני ירק שחידשו האחרונים, כבר העליתי לעיל בפ"א דלא חשיב ירק א"כ קיים בכל המין].

ומצאתי ראייה מהימנא דתלוי בכל מקום ומקום, מדברי הרשב"א בתשו' [ח"א סי' שצ"ט, מובא ב"י או"ח סי' רט"ז], שכתב אהא דמברכין בורא עצי בשמים על נרקום דגנוניתא ובורא עשבי בשמים על נרקום דדברא, וז"ל דגנוניתא נעבד ומשקין אותו וגדל ומתקיים אע"פ שעצו מתייבש, דדברא מתייבש כעשב והולך לו עכ"ל, ומבואר דתלוי במקום ואופן גידול הצמח. ואין לדחות ראייה זו, ולומר דדעת הרשב"א כשיטת הרא"ה [ברכות דף מ"ג ע"ב] שמחלק בין ברכת עצי בשמים לשאר דיני אילן, דהא בחי' הרשב"א [שם] הלך בשיטת הגאונים דכל דיני אילן יש להם גדר אחד דלא כהרא"ה [וכן מוכח בתשו' הנ"ל דנקט שהסימן עץ לענין ברכת עצי בשמים הוא הא דמתקיים, ודלא כהרא"ה דס"ל לענין ברכת עצי בשמים דלא בעינן אלא עץ קשה הדומה לפשתי העץ].

אבל יש לחקור עוד, דאף שנתבאר ברשב"א דאם מתייבש והולך כעשב דינו כעשב, עדיין לא נתבאר מהו אם במקום אחד חוזר ומתגדל מן השורש ובמקום אחר חוזר ומתגדל מן הגזע והענפים, דבכה"ג אפשר לומר דכל המין דינו כאילן. וכן מבואר באמת בדברי שבלי הלקט [סי' ק"ס] שהבאתי לעיל, שכתב לענין צלף דדינו כאילן כיון [דאיכא] דמקין מעצו^{לג}.

ועולה לדינא דמין צמח שגדל כאילן בקצת מקומות, דינו כאילן באותם מקומות, ובמקומות שגדל כירק תלוי באם כלה לגמרי או חוזר וצומח משרשיו, שאם כלה לגמרי דינו כירק, ואם חוזר וצומח משרשיו דינו כאילן.

ולענין האננס, כיון דבאיזה מקומות [ובאיזה זנים] גדל כאילן, לכן בכל מקום שעושה פירות יותר מפעם

לג. ואף שיש לדחות לשון השבלי הלקט, ולומר דכוונתו היא דכל אילן של צלף מקין נמי מעצו [ומתחילה כשחשבו שאינו גדל אלא מן השורש טעו בזה טעות גמור], מ"מ באמת המציאות היא שיש זנים שונים, שקצתם מוציאים ענפים חדשים מן השורש, וקצתם יש להם גזע המתקיים שמוציא הענפים החדשים, וכיון דחז"ל פסקו ואמרו דצלף דינו כאילן, מוכח שאם קצתם מוציאים ענפים מן הגזע, אז כולם נדרונים כאילן [ועי' בספר שיחת חולין עמ' ת"ו בהערה שהובא תיאור צמח הצלף הגדל בא"י, ובמהדורה חדשה העיר שהוא ממש כמו שתארו השבלי הלקט].

סימן ב

בענין סימן אילן שכתב התהלה לדוד [ע"פ המג"א בשם האגודה]

התהלה לדוד [סי' ר"ג אות א'], אחר שהביא דברי הרמ"א ומייחס אותם לשיטת הגאונים, וגם הביא שיטת הרא"ש, כתב וז"ל ומדברי שניהם משמע דאם נשאר העץ שלמעלה מהקרקע אף שנושרים כל הענפים וכו' נקרא פרי העץ, אבל וכו', וכן הביא המג"א בשם אגודה שכן דרך הענף להתקיים הרבה, וכי שקל פירות בשנה זו עושה בשנה אחרת מאותו ענף עצמו, משמע דבעי גם הענף ישאר בחורף עכ"ל.

הנה מבואר מדבריו שהבין לשון "ענף" שבאגודה, דהיינו ענף היוצא מן הגזע [ודלא כפי' הב"ח בלשון רש"י והגאונים]^{לה}. ויש שרצו לחדש מכח זה דבעינן שאותו הענף שהוציא פירות בשנה ראשונה, הוא יוציא פירות בשנה שניה. ונלענ"ד דזה ודאי אינו, דהרי בצלף אין הענפים קיימים כלל משנה לשנה, וממילא אין הענפים מוציאים פירות לשתי שנים, ואפ"ה מיקרי אילן. וגם מוכח מלשון התהלה לדוד שאין כוונתו אלא להוכיח שהענפים יתקיימו סתם [וכדי שלא תקשה מצלף, צ"ל דהפי' הוא דהגזע יש לו כח לקיים הענפים], ומה שהאגודה הדגיש שהענף הוציא פירות פעמיים, אין זה אלא לרווחא דמילתא לתת סימן מובהק דלא מת הענף^{לו}.

ועלה בדינו דכל צמח שהענפים חיים וקיימים משנה לשנה, או שהגזע יש לו כח לקיים הענפים, דינו כאילן לכו"ע^{לז}.

לד. הנה כל מה שכתבתי בפנים באמת אינו אלא לרווחא דמילתא, דהא מה שנמצא באיזה מקומות שמקצת החוטרים היוצאים מן הגזע או כולם יוצאים מתחת לקרקע, אין זה אלא משום דבשעת הנטיעה משקעים הייחור בקרקע, והגזע נשאר טמון מתחת לקרקע, אבל אין זה אופן גידולו הטבעי כמו שגדל מעצמו, ולכן פשוט שדינו כאילן אף בכל אלו המקומות משום דגזעו וענפיו יכולים להתקיים למעלה מן הקרקע [אם לא במקום שמחמת איזו סיבה א"א להם להתקיים למעלה מן הקרקע, שאז יתכן דדינו כירק, וליכא בזה ראייה מדין צלף].

לה. ועי' במשנ"ב [סי' ר"ג סק"ה] דמשמע מלשונו שלמד כהב"ח, דכתב דהתותים הגדלים בסנה ברכתם בורא פרי האדמה, משום שהענף כלה, והרי הרמ"א כתב דכלה עציו לגמרי, וא"כ מוכח דהמשנ"ב כלל כל העץ למעלה מן הקרקע בלשון "ענף" [וע"ע מה שכתב המחצית השקל בביאור דברי המג"א].

לו. וכן יש להוכיח מתמרים, דבכל שנה ושנה מוציאים ענפים [כמין זמורות] חדשים שעליהם גדלים הפירות, ואין חוזרים וגדלים על הענפים משנה שעברה, וע"ע לקמן שהוכחתי כע"ז גם מקנים וקני סוכר שאין מוציאים זרעים אלא פעם אחת בכל קנה.

לז. ויש שרצו לדייק מלשון הגמ' היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואזא והדר מפיק, ופירש"י הדר מפיק פירא אחריןא, דמשמע דלא חשיב אילן אא"כ הגוואזא, שהוא הענף, מוציא פירות פעמיים, ודלא כמו שהוכחתי מצלף, תמרים, קנים, וקני סוכר. ושתי תשובות בדבר [לענין האננס]. חדא דעד דדייקת מרישא, דייק מסיפא "אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואזא דהדר מפיק לא מברכין עליה בורא פרי העץ", משמע דרק אי ליתיה לגוואזא בשנה שניה לא חשיב עץ, אבל אי איתיה לגוואזא שפיר חשיב עץ, ומוכח שאין לדייק מלשון הגמ' בענין זה מיד. ואף שי"ל דכיון דכה"ג לא נכלל לא ברישא ולא בסיפא א"כ ה"ז ספק [דלא חשיב ודאי אילן אא"כ הדר מפיק פירא, וגם לא חשיב ודאי ירק אא"כ ליתיה לגוואזא], מ"מ נראה פשוט דבכל כי האי אזלינן בתר סימן התוספתא, וכבר ביארתי לעיל בפ"א דצמח האננס חשיב אילן לפי התוספתא לכל הפירושים. ועוד תשובה בזה, דאם הענף מוציא עוד ענף שמגדל פרי כמו באננס, פשוט דזה חשיב

ולענין האננס, כיון דהגזע מוציא ענף וגם אותו ענף מוציא ענף אחר, הרי זה סימן מובהק דלא מתו הגזע והענפים הראשונים אחר שנלקט הפרי הגדל מהם, וחשיב שהענפים מתקיימים, וממילא דינו כאילן.

סימן ג

בדברי הגר"ז בסדר ברכת הנהנין

כתב הגר"ז [סדר ברכת הנהנין פ"ו אות ז'] וז"ל וכל זה [היינו סימני אילן שהביא באות ו'] כשחוזרים וצומחים ענפים מן העיקר, והענפים הם שמוציאין עליו ופירות ולא העיקר שהוא קשה, אבל מיני עצים רכים שהעלין והפירות יוצאין מן העיקר עצמו, אינו נקרא אילן כלל לדברי הכל לענין ברכת בורא פרי העץ וכו' עכ"ל. וכבר הבאתי לעיל [בפ"א גבי שיטת הרא"ש] פי' הפשוט בזה מהצמח צדק ותהלה לדוד, דכל צמח שמוציא עליו ופירותיו מגזעו חשיב "עלין עולים מעיקרו" הנזכר ברא"ש בשם התוספתא, וחשיב ירק לענין ברכה. ויש לחקור לפי פי' הפשוט מהו לענין צמח שבגידול פרי הראשון מוציא העלין והפרי מן העיקר, ובגידול פרי השני מוציאם מן ענף היוצא מן העיקר. ונראה להוכיח מקני סוכר דגם אם הצמח מוציא עלים מגזעו בגידול פרי הראשון ומענפיו בגידול פרי השני, ה"ז חשיב אילן, דהא קנה סוכר חשיב אילן [לענין ברכה] לכל הגאונים וראשונים [ובתוכם הרא"ש] חוץ מהכפתור ופרח [פנ"ו], אף שמוציא עלים וזרעים וסוכר מן הגזע. וצ"ל כנ"ל, דכיון דמוציא עלים ופירות גם על ענפים, ה"ז אילן. ויש לדייק כן מהמשך לשון הגר"ז שם שכתב וז"ל ואף אם אינו כלה כלל בחורף אלא כל העיקר נשאר קיים כל החורף, וחוזר ומתלחלח ומוציא עליו ופירות בשנה השנית, מברכין עליה בורא פרי האדמה עכ"ל, ומדויק בדבריו דלא אמר סימן הנ"ל אלא שמוציא עליו מן העיקר פעמיים, וכן מסתבר דהא כמה אילנות בתחילת גידולם מוציאם עלים מן הגזע הרך^{לח}.

ועי' בקצות השלחן [סי' מ"ט בדה"ש אות ו'] דמסיק מכח הקושיא מקנה סוכר ועוד קושיות, דהגר"ז מיירי דוקא באילנות רכים ונמוכים, והביא מקור שרכים הוא סימן ירק מעירובין דף ל"ד ע"ב בענין קנים. ועיי"ש בסוגיא דעירובין דמבואר שהקנים הרכים הם נכפפים ונכפלין בקלות ממש, וכ"כ השע"צ [סי' של"ו סק"ט].

ולפ"ז עלה בידינו דאפי' לדעת הגר"ז, צמח שמוציא עליו ופרי ראשונים מן העיקר והשניים מן הענפים ה"ז אילן, וכ"ש אם אינו רך ונכפל ונכפף.

ולענין האננס, כיון דמוציא פרי ועלים שניים ע"ג ענף היוצא מן הגזע, ואינו נכפל, דינו כאילן.

סימן ד

בשיטת מהר"ם אלשיך [מה שנוגע לדין האננס]

היות ששמעתי מכמה רבנים חשובים שמצדדים לקיים המנהג לדון האננס כירק ע"פ סברת מהר"ם אלשיך

הדר מפיק, בין להראשונים [רמב"ן, רשב"א, ומרדכי גבי הא דשבת דף כ"ז ע"ב, ועוד] דגרסי בהדיא "הדר מפיק גוואזא" ובין לרש"י דפי' הדר מפיק פירא, משום דהפרי השני בא מכח הענף הראשון. לח. ועוד שכבר הוכחתי לעיל בהערה [בפ"א גבי שיטת הרמב"ם] דכל צמח שיש לו סימני אילן בסופו, דינו כאילן מתחילתו.

שהבאתי למעלה [בפ"א], לכן אמרתי להרחיב הדיבור בביאור דבריו ובדברי מפרשי שיטתו.

הנה ז"ל החזו"א [ערלה סי' י"ב סק"ג] בברכ"י הביא דברי האחרונים ז"ל בבדינגא"ן וכו', ומסקנת כל האחרונים ז"ל שהוא כירק, וכתבו הטעם משום שמשנה ראשונה ואילך הולך ומתקלקל, ולמש"כ לעיל כל שאין מתקיים יותר מג' שנים הוא בכלל דברי הגאונים שאין הגזע מתקיים וכו' עכ"ל הנוגע לעניינו. ויש להסתפק במה שכתב שאם אינו מתקיים ג' שנים ה"ז בכלל דברי הגאונים, אם הבין דזהו חלק מן הטעם שכתב הברכ"י בשם מהר"ם אלשיך, או שהוא מסברת עצמו ולא שייך לדברי הברכ"י בשם מהר"ם אלשיך. ומסוף דברי החזו"א [בד"ה ונראה לדינא] יש לפשוט ספק זה, שכתב וז"ל ונראה לדינא דכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה וגם הגזע אין מתקיים יותר מג' שנים אין בו משום ערלה וכדברי האחרונים ז"ל עכ"ל, הרי מפורש, דסברא זו שאם אינו מתקיים ג' שנים חשיב ירק, הבין החזו"א בדברי הברכ"י בשם מהר"ם אלשיך עצמם, שהיא חלק מהטעם שאמר מהר"ם אלשיך להתיר חצילים. וכן מדויק בדברי ר"א אזולאי [הגהות על הלבוש, או"ח סי' ר"ג] שכתב וז"ל גם שמעתי טעם משם הר"ם אלשיך ז"ל שאינו מתקיים רק עד ג' שנים לבד וכו' עכ"ל, מבואר שזה שאינו מתקיים לג' שנים היה חלק מטעמו של מהר"ם אלשיך.

אמנם העיר הג"ר שאול כ"ץ שליט"א דמדברי המהרש"ם [ח"א סי' קצ"ו] משמע דהבין שאפי' אם מתקיים יותר מג' שנים, מ"מ כל שאינו מתחזק והולך אחר שנות ערלה נכלל בסימן זה של מהר"ם אלשיך, שהרי הביא מהרש"ם סמוכין לסברת מהר"ם אלשיך מדברי הרמב"ן עה"ת פ' קדושים [פרק י"ט פסוק כ"ג] שכתב דכל האילנות עד ג' שנים פירותיהם מועטים ובלא טעם וריח טוב, ורובן רקובים עיי"ש, וכתב עוד מהרש"ם להקשות בדברי מהר"ם אלשיך מגמ' יבמות דף קכ"ב, דמבואר שם שיש אילנות שפירותיהם הם יותר טובים בג' שנים הראשונות, ועיי"ש מה שנדחק בזה^{לט}, ועכ"פ מבואר במהרש"ם דנקט דליכא אילן שפירותיו יותר טובים תוך שנות ערלה, אף אם מתקיים יותר מג' שנים.

ויש לחקור לפ"ז, מהו דינו של צמח שפירותיו הם גדולים בתוך שנות ערלה אבל אין להם טעם וריח טוב, ואחר שנות ערלה יש להם טעם וריח טוב אלא שהם קטנים מן הראשונים. ולכא"ו מבואר בדברי מהרש"ם ממה שסמך סברת מהר"ם אלשיך לדברי הרמב"ן, דהדבר תלוי בריח וטעם, שאם נשתבחו בריח וטעם אחר שנות ערלה ה"ז דומה לכל האילנות. ואפי' את"ל דבעינן גם שלא יהיו פירותיו מתקטנים אחר שנות ערלה יותר מתוך שנות ערלה, עדיין יש לחקור מהו דין הצמח שהפרי ראשון אינו יוצא אלא אחר שנות ערלה מנטיעות גרעין, וכל שנות ערלה הצמח מתחזק והולך. ונראה פשוט דלהרמב"ן אינו יוצא מכלל אילן עיי"ז, ואדרבה זה בעצמו הוא סימן אילן, דכתב הרמב"ן "ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית", וא"כ לפי המהרש"ם שתלה דברי מהר"ם אלשיך בדברי הרמב"ן, ברור דצמח שאינו מוציא פירות עד אחר שנות הערלה, אף אם הוא פוחת והולך מפרי ראשון לפרי שני, לא יצא מכלל אילן [וע"ע בשו"ת משפטי עוזיאל

לט. ביבמות שם ע"א איתא עכו"ם שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן וכו' לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו ע"כ, והעיר הרמב"ן בחי' שם דפירות ערלה אינם משובחים, ותיירץ דמן הסתם אין מטפלים באילנות בשני ערלה משום שאין עושים פירות הרבה, אבל אם מטפל באילן ושומר אותו, עושה פירות משובחים ביותר, ולכן שפיר משביח העכו"ם מקחו כשאומר שהפירות הם של ערלה ושל עזיקה [פי' שמור], שכשהאילן שמור, פירותיו משובחים ביותר. ועי' במהרש"ם שדחה זה, דכוונת הרמב"ן היא שנשתבחו הפירות שלא כטבעם. והדוחק בזה מבואר, חדא דהרמב"ן לא כתב מזה כלום, ועוד דאין זה כלל שבח למקחו, דמי הגיד לכל העולם שפירותיו עלו למעלה מן הטבע, וממה דעכו"ם משבח מקחו בזה מוכח שאם אכן ישמור אדם האילן ויטפל בו טיפול הרגיל ישתבחו הפירות של שנות ערלה יותר משל שאר שנים, וצ"ע בדברי מהרש"ם.

ח"ו יו"ד סי' פ', דג"כ הלך בדרך מהרש"ם להוכיח גדרי אילן מדברי הרמב"ן בטעם מצות ערלה², וגם לפי דבריו ברור שאם אינו נותן פירות אלא אחר ג' שנים מנטיעת הגרעין ה"ז שייך לטעם התורה במצות ערלה, וממילא הדרינן לסימני חז"ל^{מא}.

העולה מדברינו דכל צמח שמתקיים יותר מג' שנים, לא שייך בו הסימן ירק שאמר מהר"ם אלשיך לפי דברי הר"א אזולאי והחזו"א, ואם אינו נותן פירות עד אחר שנות ערלה גם המהרש"ם ומשפטי עוזיאל מודים דלא חשיב ירק.

ולענין האננס, כיון דמתקיים ג' שנים ואינו מוציא פירות אלא אחר ג' שנים מנטיעת גרעין [ופרי השני מעולה בטעם וריח מן הראשון], אף דהפרי השני קטן מן הראשון, אפ"ה חשיב אילן גם לשיטת מהר"ם אלשיך.

סימן ה

בדברי החזו"א

כתב החזו"א [ערלה סי' י"ב סק"ג] וז"ל, שם [תוספתא דכלאים ספ"ג], זה הכלל כל המוציא עליה מעיקרו ה"ז ירק, וכל שאין מוציא עליה מעיקרו ה"ז אילן, בירושלמי ספ"ד דמעשרות תני את שהוא עולה מגזעו מין אילן, משרשיו מין ירק, והכל אחד [ר"ל דברי התוספתא ודברי הירושלמי עולים בקנה אחד], ובירושלמי שם פריך הרי כרוב עולה מגזעו, ומשני כאן בודאי כאן בספק, ופי' הגר"א דלא נאמר סימן זה אלא במקום שיש להסתפק, אבל בודאי ירק, אף שעולה מגזעו, ה"ז ירק, וצריך תלמוד מהו המכריע העושה ודאי ירק, ואפשר^{מב} דממשו של ירק יש לו סוג מיוחד שאין כיו"ב בפרי אילן כמו כרוב ובצל וכיו"ב, אבל יש בירקות הגדילים כעין פרי העץ ובהן צריך בירור עכ"ל.

הנה צידד החזו"א לפרש דכרוב חשיב ודאי ירק משום שיש לו ממשות של ירק ואינו דומה לפירות האילן,

מ. עי' היטב בדברי המשפטי עוזיאל שהוכיח מגוף הדין של ערלה וטעמו, דא"א שיהיה אילן שיוציא עיקר פירותיו בשנה ראשונה, דא"כ עיקר פירותיו אסורים, ורק הפירות הטפלים מותרים, וזה אינו מתאים לטעם הרמב"ן וגם אינו דרכי נועם. ולענין דבריו אינם מובנים, דידועים דברי הרמב"ם במורה נבוכים, שטעמי המצות נאמרו על כלל המצוה, אבל הפרטים הם חוקים, וא"כ אם יהיו איזה אילנות שלא יתאימו עם הטעם, לא איכפת לן כלל. וגם דרכי נועם פשוט דלא שייך כאן כלל, דהרבה דברים נאסרו עלינו לגמרי.

מא. יש איזה ת"ח שמצדדים מסברתם לחלוק על הפוסקים הנ"ל, ולומר דסברת מהר"ם אלשיך היא סברא רחבה שכוללת כל צמח שיש ירידה בכל ענין מפרי ראשון לפרי שני אפי' אם תהיה הירידה לאחר כמה שנים מזריעת גרעין, ואף אם אינו ודאי שזוהי כוונת מהר"ם אלשיך, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא. והנה לפ"ז היה נראה שצריך הצמח להיות דומה לאילן לגמרי שאף תהיה לו עליה מפרי ראשון לפרי שני, וזה נסתר מכמה צמחים, ובכללם קנה סוכר ופטל, שאין עליה מפרי ראשון לפרי שני אלא שווים הם, ואפ"ה נדונים כאילן [גבי קני סוכר הוא מצד הדין ממש, וגבי פטל הוא מצד המנהג של הרבה מקומות], ומוכח דלא בעינן דמיון גמור לאילן, אלא סגי במה שאינו פוחת והולך משנה לשנה, דרק ע"י ירידה זו נדון כירק שעיקר פירותיו בשנה ראשונה. ועוד אפי' את"ל שירידה מפרי ראשון לפרי שני חשיבא כקצת דמיון לירק, הא מ"מ מה שאינו נותן פירות אלא אחר ג' שנים מנטיעת גרעין הוא סימן אילן [שלא מצינו זה בירקות כלל], נמצא דהוה עכ"פ ספק גמור [שדומה לאילן ודומה לירק], ועל ספק גמור כבר נפסק בירושלמי [ספ"ד דמעשרות] דהדרינן לסימני חז"ל [ורק בודאי ירק אין הולכין בתר סימניהם].

מב. ההדגשות הן שלי ולא של החזו"א.

ויש שחשבו לומר דכוונתו היא דצמח של כרוב אינו נראה כאילן, ולכך חשיב ירק. אבל באמת המעיין בלשון החזו"א יראה שדקדק לבאר סברתו, שהיא דוקא אם הפירות אינם כתכונת פירות האילן, אז דינו כירק, אבל אם רק שאר חלקי הצמח אינן נראים כאילן, אין דינו כירק. וטעמו בזה נראה פשוט, שהרי התוספתא והברייתא הגדירו לנו צורת צמח האילן, שהיא כשעלין עולין מגזעו, ואין שום הגדרה אחרת, רק שאם הפירות הם משונים מפירות האילן, אז אנו יכולין לפסוק על הצמח מחמת הפירות [וכמו שביאר בחזו"א כלאים סי' ג' סק"א שמגדירין המין ע"י תכונת הפירות], שבענין הגדרה ע"י הפירות, לא דברו התוספתא והברייתא.

וכדי להבהיר הענין אעתיק לשונו של החזו"א בעוד ב' מקומות שם שחזר ושנה על זה דלא מיירי אלא לענין הפירות. בד"ה וצריך תלמוד כתב וז"ל ואפשר דנחלקו [ב"ש וב"ה בענין צלף] בהכרעת תכונתה של הפירות, וכמ"ש לעיל עכ"ל. ובד"ה ונראה לדינא כתב וז"ל ונראה לדינא דכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים אין בו משום ערלה, וכדברי האחרונים ז"ל [ומה שכתבו שהולך ומתקלקל אחר שנה אין טעם זה עיקר, אלא העיקר שאין מתקיים שנים הרבה]^{מג}, ואף שפירותיו כעין פרי העץ ומוציא מן הגזע עכ"ל.

עוד יש להעיר בדברי החזו"א, דבדיני ערלה שלו בסוף מס' ערלה, לא העתיק סברא זו דאם תכונת הפירות הם כירק ה"ז ודאי ירק, ומשמע דבאמת לבסוף הכריע דאין הכרח לחידוש זה מן הירושלמי [די"ל דכרוב מוציא פירותיו מיד אחר זריעת הגרעין, וכסברת הרדב"ז], ולכן נראה למעשה שאין לסמוך עליו כלל.

ובמה שכתב החזו"א [בחצאי רבוע, הובא לעיל] דדברי האחרונים [הברכ"י ומהר"ם אלשיך] שכתבו דבחצילים הפירות הולכים ומתקלקלים, "אין טעם זה עיקר, אלא העיקר שאין מתקיים שנים הרבה", צ"ב מנ"ל להחזו"א לומר כן, ואדרבה מלשון הברכ"י שהתחיל ד"כל אילן שעושה פירות, בכל שנה הולך ומשביח" מבואר שאצלו היה טעם זה טעם ברור וחשוב. ונלענ"ד דהחזו"א ביאר, דסימן זה של מהר"ם אלשיך [שאינו מתקיים ג' שנים] אינו שייך לדברי הירושלמי [דכרוב חשיב ירק אע"פ שמוציא עליו מגזעו, משום שהוא ודאי ירק, וה"ה לכל צמח שהוא ודאי ירק], אלא דזה נכלל בדברי הגאונים שאמרו דבעינן גזע המתקיים, דלא סגי בגזע המתקיים לב' שנים, אלא בעינן שיתקיים יותר מג' שנים. והביאור בזה הוא כמו שכתבתי לעיל, דס"ל להחזו"א דלא שייך סימן אחר בצורת הצמח, אלא הסימן שנתנו בתוספתא ובברייתא, ולכן הא דאינו מתקיים ג' שנים לא שייך להיות סימן בפני עצמו, אלא דהוא נכלל במה שאמרו דכל העולה מן השורש ה"ז ירק, וכמו שפירשו הגאונים, דכל גזע שכלה בכל שנה [ולהחזו"א בכל ג' שנים] ה"ז חשיב עולה מן השורש, וממילא פשוט דקלקול הפירות [שמורה על כחש העץ] אינו חלק מן הסימן, דאין זה בכלל הא דאין גזעו מתקיים, וגם א"א להיות סימן בפני עצמו, כיון דהוא סימן על חוזק וכח של העץ ולא על תכונת הפירות.

עלה בידינו, דלפי החזו"א כל שתכונת הפירות הם כפירות האילן, ועליו עולין על גזעו, ומתקיים ג' שנים, ואינו עושה פירות תוך שנת זריעת הגרעין, ה"ז אילן.

ולענין האננס, כיון דפירותיו הם כתכונת פירות האילן [כמו שפשוט לכל], ועליו עולין על גזעו, ומתקיים

מג. כן הוא בפנים בחזו"א.

יותר מג' שנים, ואינו עושה פירות תוך שנת זריעת הגרעין, ה"ז אילן בתורת ודאי גם לפי החזו"א.

סימן ו

בדברי הערוה"ש [יו"ד סי' רצ"ד סי"ח]

הקדמה

קודם שנביא דברי הערוה"ש, יש לברר דבר אחד, והוא אם סימני אילן וירק שנאמרו לענין ברכה ולענין כלאים נאמרו ג"כ לענין ערלה או לא^{מד}. ובפשטות היה נראה דכיון שלא מצינו כלל בחז"ל שום סימן להגדיר איזה צמחים הם בכלל אילן לענין ערלה, מסתמא היינו משום שסמכו על הסימנים שנאמרו לענין ברכה ולענין כלאים, דדינא הכי לענין ערלה נמי, ולמדין סתום מן המפורש.

אמנם מצינו ברש"י [סוכה דף ל"ה ע"א] שכתב דסד"א דפלפלין אינו חייב בערלה משום שהוא עץ שפל כמין רותם, ומבואר מדבריו דלענין ערלה יש עוד סימן שלא מצינו לענין ברכה ולענין כלאים להגדיר צמח כירק, דהיינו צמח שהוא שפל כמין רותם^{מה}. אך באמת כבר פי' השפ"א שם דלפי המסקנא [דילפינן מקרא דפלפלין חייב בערלה] חזר הגמ' מסימן זה, וא"כ נמצא דאין ראייה לחלק בין ערלה לברכה וכלאים, כיון דליכא סימן מיוחד לענין ערלה שלא מצינו לענין ברכה וכלאים.

והנה בתוס' סוכה שם [ד"ה ללמדך] כתבו וז"ל וקשיא דלא בהכי תליא מילתא [כמו שפירש"י דס"ד לדון פלפלין כירק מפני שהוא שפל], וכמה עצים שפלים הם שיש להם תורת אילן וכו' עיי"ש, וכדבריהם איתא גם בתוס' הרא"ש. ובפשטות כוונתם במה שכתבו שיש כמה אילנות שפלים שיש להם תורת אילן, היינו שיש לאילנות אלו תורת אילן במה שיש בהם סימני אילן שנאמרו בחז"ל לענין ברכה ולענין כלאים, דאל"כ מנ"ל להתוס' שיש לאלו תורת אילן כלל, וכ"כ הכפות תמרים [שם]. ומבואר דאף לפי הס"ד ס"ל להתוס' דסימני אילן שנאמרו לענין ערלה הם הסימנים שמצינו לענין ברכה ולענין כלאים. ויעוין עוד בריטב"א שם שכתב כן בהדיא וז"ל וכללו של דבר כל שיש לו עץ קיים שנותן פרי, וחוזר ונותן פרי אחר הוא עצמו [היינו העץ עצמו], זהו אילן לענין ערלה ולענין ברכת בורא פרי העץ [דלענין בורא עצי בשמים ס"ל להריטב"א כהרא"ה שיש לו גדר אחר], דבהא כי הדדי נינהו כדמוכח התם [בברכות דף ל"ו ע"א] עכ"ל.

ויעוין בכפות תמרים [סוכה שם] שכתב דחכמים פליגי על ר' מאיר ופטרי פלפלין מערלה, ונסתייע בזה ממה שהשמיטו הרי"ף והרמב"ם דין זה דפלפלין, וכ"כ הערוך לנר [שם]. אך בטעם הדבר נחלקו הכפות תמרים והערוך לנר, שהכפות תמרים ביאר דפלפלין ודאי עץ הוא אלא דכיון דרובם עומדים לתבלין ממילא לא חשיב עץ מאכל [כפי' התוס'], והערוך לנר כתב דלהרמב"ם פלפלין הוא ירק גמור לענין ערלה ולענין ברכה משום שהוא עץ שפל. ולפי הערוך לנר נמצא דיש לנו עוד סימן ירק [לענין ערלה ולענין ברכה] שלא מצינו עד השתא, דהיינו עץ שהוא שפל.

מד. ולענין אם הסימנים שנאמרו לענין ברכה שווים לסימנים שנאמרו לענין כלאים או לא, עי' מה שכתבתי לקמן באריכות.
מה. באמת י"ל דלפי הס"ד דצמח שפל חשיב כירק לענין ערלה, חשיב נמי כירק לענין כלאים וברכה. ומיהו בלא"ה למסקנא חזר בו הגמ' מהא דס"ד דצמח שפל חשיב כירק לענין ערלה, וכמ"ש בפנים.

ועכ"פ בין לפי הערוך לנר בין לפי הכפות תמרים אין לחלק בין ערלה לברכה, וכן מבואר עוד בדברי כמה פוסקים בהדיא, דהרי הכפתור ופרח [פנ"ו] אסר חצילים משום ערלה ע"פ סימני חז"ל שנאמרו לענין ברכה ולענין כלאים, וכן מבואר מדברי הרדב"ז [ח"ג סי' תקל"א] שלא התיר חצילים אלא מחמת סימן חדש שמורה שהוא ודאי ירק [לכל דבר], וכ"כ בנשמת אדם [כלל נ"א ס"ז] ובמאמר מרדכי [סי' ר"ג סק"ג], וכן הוא במהרש"ם [ח"א סי' קצ"ו], ובדברי מלכיאל [ח"ה סי' קמ"ג], ובכוכב מיעקב [סי' ט"ז וי"ז] לענין מאלניעס [פטל], ובשו"ת רב פעלים [ח"ב או"ח סי' ל'] ושבט הלוי [ח"ו סי' קס"ה] לענין פאפיא.

בדברי מהרי"ל

יעוין במהרי"ל [ליקוטים סי' ס"ד, עמ' תרכ"ח] שכתב דפירות הגדלים באילנות שקורין הומנבריי"ן, פרונבריי"ן, וערפרא"ן, ודומיהן אינם בכלל ערלה, וצידד הערוה"ש [יו"ד סי' רצ"ד סי"ח] לומר בטעמו, דאף שצמחים אלו הם אילנות לענין ברכה, מ"מ אינם אילנות גמורים ממש, ולענין ערלה בעינין אילנות גמורים.

ויש להעיר בדבריו, שהם דלא ככל הפוסקים המובאים למעלה שדעתם דאין לחלק בין ברכה לערלה. ועוד יש להעיר, דעיקר דברי הערוה"ש אינם מוכרחים, די"ל בטעם מהרי"ל, דס"ל דקי"ל כדברי המיקל בערלת חו"ל אפי' במחלוקת הפוסקים, וגם ס"ל כהתוס' [ברכות דף ל"ה ע"ב] דאף אם נפסוק על פרי לענין ברכה שמברכין עליו בורא פרי העץ, עדיין יש להקל בערלת חו"ל לדונו כפרי האדמה. וכל הג' מינים שהזכיר המהרי"ל, באמת שנויים במחלוקת הפוסקים אם לדונם כאילן או כירק, דהרי הומנבריי"ן שהוא פטל [מאלניעס] כבר נחלקו בו כמה פוסקים [הט"ז פסק שהוא פרי האדמה, והנשמת אדם חולק עליו, ויתכן ממילא דגם הראשונים נחלקו בו], ופרונבריי"ן וערפרא"ן הוזכרו במהר"ם [ברכות מהר"ם סי' ד'], והביא שם מחלוקת הראשונים אם לדונם כפרי העץ או כפרי האדמה. ונמצא דאין הכרח כלל לומר כדברי הערוה"ש דטעם מהרי"ל לפטור הני צמחים הוא משום דלענין ערלה בעינין אילן גמור ואלו אינם אילן גמור, דלעולם אימא לך דטעמו לפטור צמחים אלו אינו אלא משום דנקט בהו כדברי המיקל [ובאמת אף הערוה"ש חזר בו משיטתו כמו שיתבאר בסמוך].

בדברי הערוה"ש

הנה הערוה"ש שם כתב וז"ל ודע שהעולם אין נוהגין ערלה באלו הג' פירות שחשבנו [אגרעסי"ן, ויינפערלא"ך, מאלני"א] וכו' עכ"ל, וביאר טעם המנהג וז"ל משום שאלו אינם בדמיון לאילנות כידוע עכ"ל. וצ"ב באיזה ענין אינם בדמיון לאילנות, והרי גם הגפן אין לו דמיון כ"כ לשאר אילנות, ואפ"ה נחשב אילן גמור. ונלענ"ד דכוונתו לומר שאותם צמחים אין להם גזע אמצעי אלא הענפים עולים מן השורש [וכן ביררתי שכן הוא המציאות עכ"פ במאלני"א ואגרעסי"ן], ולכן לא נחשבו כאילן גמור, דאילן גמור יש לו גזע אמצעי^מ.

והנה אין לדברי הערוה"ש בזה שום מקור, לא במקרא [דנקט לשון עץ ולא אילן] ולא בחז"ל, אלא ממה שהביא ראיה מהא דאיצטריך קרא לרבוויי פלפלין לערלה. ודבריו תמוהים, דיעוין בסוכה דף ל"ה ע"א [וברש"י ותוס' ושאר ראשונים ואחרונים שם] דמבואר מכל המפרשים שלא כדבריו [שפירשו המפרשים

מו. עוד היה אפשר לומר בכוונתו, דגבי אותם צמחים, הענפים העולים מן השורש הם דקים מאד.

הס"ד דגמ' שם דהוי ירק אי נמי אין לו תורת מאכל כיון דסופו לייבשן], ובאמת גם הערוה"ש בעצמו חזר בו לקמן בסעיף ל"א, ששם דן צמחים הנ"ל כאילן לכל דבר ואפי' לערלת חו"ל [והמנהג שהזכיר יש ליישב באופנים שונים].

ועלה בדינו להלכה דכל שיש לו דין עץ ואילן לענין ברכה יש לו דין עץ ואילן לענין ערלה, ואפי' לענין ערלת חו"ל, וכ"ש אם יש לו גזע אמצעי.

ולענין האננס, כיון שדינו כאילן לענין ברכה, וגם יש לו גזע אמצעי שהענפים יוצאים ממנו, חייב בערלה אפי' בחו"ל.

סימן ז

בענין קני סוכר

היות שקני סוכר שווים לאננס בכמה דרכים, אמרתי להציע איזה פרטים בתיאור מציאות קני סוכר, וגם הנדון אם חשובים כאילן או כירק, ועפ"ז יתבררו כמה נקודות שנוגעות לדין האננס.

איזה פרטים בתיאור מציאות קני סוכר

[א] גובה הקנה הוא משתי מטר לחמש מטר [משש פי"ט לט"ו פי"ט בערך].

[ב] יש ב' אופני נטיעה, א' ע"י זריעת גרעין, ב' ע"י נטיעת יחור [שהוא חלק מקנה אחר], וכשנוטעים יחור, אז הקנה שיוצא אח"כ חי מבין ט' חדשים לי"ד חדשים קודם שמוציא זרעים.

[ג] בזמן שהקנה מוציא פרחים פוסק מלעשות הסוכר.

[ד] אחר שהקנה מוציא זרע פעם אחת, שוב אינו מוציא זרע עוד.

[ה] קודם שמת הקנה הראשון, הצמח מוציא עוד קנה [או קנים] מחלק התחתון של הקנה הראשון [שזה עם קרקע] או מתחת לארץ, וכן בסוף חיי הקנה השני הצמח מוציא קנה שלישי בדרך זו, ויכול לעשות כן לכמו עשר שנים לכל הפחות.

[ו] על כל קנה וקנה [בין קנה הראשון בין שאר הקנים] גדלים העלים, ובתוך הקנה נעשה הסוכר, ועל ראש הקנה גדלים פרחים שבתוכם מתהווים הגרעינים.

[ז] קנה סוכר אינו גדל היטב אלא באקלים טרופי [שהוא מקום לח וחם].

נמצא דקני סוכר דומים לאננס במה שמתחילה הם מוציאים עלים ופירות [שהזרע או הסוכר הם הפירות] על הגזע, ואח"כ מוציאים על הענפים ולא על הגזע, וגם דומים לאננס במה שאינם מוציאים עלים ופירות מכל ענף אלא פעם אחת. וגם דומים לאננס במה שצריכים להיות באקלים טרופי כדי לגדול היטב.

בדין קני סוכר

הנה ידוע מחלוקת הגאונים בדין קני סוכר, אם ברכתם בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה. ולפי הסוברים

שברכתם בורא פרי העץ, פשוט שמחשיבים אותם כאילנות גמורים. ואף לפי הסוברים שברכתם בורא פרי האדמה, אפשר לומר בדעתם, דלאו היינו משום דסוברים דחשיבי כמו ירק, אלא אף לדידהו באמת חשיבי כמו אילן, רק שא"א לברך על הסוכר בורא פרי העץ מחמת מה שאינו פרי גמור, ולכן צריך לברך בורא פרי האדמה. וכן מבואר בהדיא בבה"ג [פ"ו דברכות, עמ' ס"ו במהדורת מכון ירושלים], דלכו"ע קנה סוכר חשיב אילן, וז"ל ואית רבנן דאמרי סכר וקניא דסכר בורא פרי האדמה, ולא משום דס"ל דקנה לאו עץ הוא, אלא הכין סבירא להון, אע"ג דעץ הוא, כיון דלאו פירא קא מפיק ולא פיריה קא אכלינן לא מתאמר לן בורא פרי העץ, אלא בורא פרי האדמה, מידי דהוה אשותא דפרחא עכ"ל [ובאוצר הגאונים ברכות, אוצר הפירושים, דף ל"ו ע"ב, יש נוסח אחר בדבריו, ששם מביא דהדעה העיקרית בפלוגתת הגאונים היא לברך בורא פרי האדמה, וכמו שהובא ברמב"ם פ"ח מהל' ברכות ה"ה, ומ"מ גם שם פי' בטעם דעה זו דהיינו משום שדומה לשותא דפרחא, ולא משום דחשיב ירק].

אמנם בכפתור ופרח [פנ"ו] כתב וז"ל ומזה הטעם בעצמו [שכתב לענין בננה], מסתברא כדעת כל הגאונים שהזכיר הר"ם הל' ברכות פ"ח, שאמרו ז"ל על הסוכר ועל המוצץ קנים שלהם מברך בורא פרי האדמה, שהרי עליו עולין משרשו וכו' עכ"ל, הרי דנקט הכפתור ופרח דקנה סוכר חשיב כירק משום שעליו עולים משרשו, ולהכי דמברך עליו בורא פרי האדמה, ולא משום דבאמת הוי אילן אלא דאין פירותיו פירות גמורים כדברי בה"ג.

והנה זה שכתב הכפתור ופרח שהעלין עולין מן השורש, ברור שאין כוונתו לומר דהעלים עולים מן השורש שמתחת לארץ, דהא המציאות היא שאין העלים עולים אלא על הקנה למעלה מן הקרקע^{מז}. אלא כוונתו היא כמו שכתב לענין בננה, דכיון דגזעו מתעפש ולא מתייבש, חשיב הגזע עצמו כמו עלה, וממילא נחשב שעלה עולה מן השורש^{מח} [ומבואר מזה, דאצל הכפתור ופרח, היה קנה של סוכר מתעפש כבננה, ולא היה מתייבש כמו פשתן ונרקום דגנוניתא שהביא לעיל].

והנה פשוט שלא היו לפני הכפתור ופרח דברי בה"ג^{מט} שכתב בהדיא דלכו"ע קנה סוכר חשיב עץ, ומסתברא לי שאילו ראה הכפתור ופרח דברי בה"ג, היה חוזר בו. ואפי' את"ל דלא היה חוזר בו, הא גם הוא מודה דכל זמן שהגזע מתייבש ולא מתעפש, נחשב אילן, וממילא לענין האננס, כיון שהגזע מתייבש ולא מתעפש, חשיב אילן גם לפי דברי הכפתור ופרח.

והנה יעוין ברדב"ז [ח"ג סי' תקל"א] שג"כ דן בדין קני סוכר, וכתב בתוך דבריו וז"ל תדע שהרי קני סוכר הוא כיוצא בזה ממש [כחצילים, שהגזע מתקיים ואין הענפים מתקיימים, עיי"ש בתיאורו] וכו', הרי לך בהדיא שאם נפרש הסוגיא של ברכות לדעת הגאונים, ונפרש דלא מיקרי אילן אלא כשהענפים בעצמם מוציאים פירות [ודלא כמו שרצה לפרש לעיל]¹, א"כ הבירינגא"ן והסוכר והאטד וכיוצא בהן מין ירק הם

מז. וגם ברור בדעתו דעלים עולים על הגזע אינו סימן ירק, דהא לעיל הביא מן הירושלמי דזה סימן אילן.
 מח. ואין לומר דס"ל דכל שהגזע מת בכל שנה דייננן להגזע כמו עלה, דכשדן בחצילים נקט דחשיב אילן אפי' אם צריך לזרעו בכל שנה, משום דאין העלים עולים משרשו.
 מט. עי' מבוא לספר כפתור ופרח מהדורת בית המדרש להתיישבות, שמנו כל הספרים שהזכיר הכפתור ופרח, ואין בה"ג בתוכם.
 נ. עיי"ש דמסקנתו להלכה היא דאינו צריך אלא קיום הגזע, ולא קיום הענפים, והוכיח כן מדברי הרמב"ם ועוד ראשונים דאנן נגררין בתייהו.

עכ"ל. הרי שכתב בהדיא לדעת הסוברים דבעינן שהענף יתקיים, בעינן נמי שהענף יוציא פירות, ולכן קני סוכר שאין הענפים מוציאים פירות, לא חשיבי כאילן אלא כירק.

אמנם מבואר שלא כתב כן הרדב"ז אלא משום שגם הוא לא ראה דברי בה"ג, ואילו ראה דברי בה"ג שכתב דכל הגאונים מודים שהוא עץ, וגם כתב כפירוש הגאונים בגמ' ברכות [שכל שכלו עיצו בסתיו והדר פארי משרשיו ה"ז ירק], לא היה הרדב"ז מסתפק בפירוש דעת הגאונים כלל^{נא}. ואף שהביא שם הרדב"ז לשון רב האי גאון, דמשמע מיניה דבעינן קיום הענפים ליחשב אילן, כבר כתבתי לעיל דמוכח שאף בלא קיום הענפים ממש, רק שלא נתייבש הגזע המוציא הענפים^{נב}, עדיין חשיב אילן, והוכחתי כן מדין צלף דחשיב כעץ אע"ג דאין הענפים מתקיימים, וברור שאילו ידע הרדב"ז מציאות הצלף, אף הוא היה מודה בזה.

ולדינא אנן נקטינן מעיקר הדין כדעת הסוברים דמברכין על קני סוכר בורא פרי העץ, שכן הוא עיקר בראשונים^{נג}. ואף לדעת הסוברים דמברכין בורא פרי האדמה, רובם ככולם העתיקו כן מבה"ג^{נד} שכתב בהדיא דלכו"ע חשיב עץ.

והנה יש שטענו לדון האנס כירק, או משום שאינו מוציא פירות בכל ענף פעמיים^{נה}, או משום שהגזע מתייבש קצת אחר לקיטת פרי הראשון [עד שיש חקלאים שאומרים עליו ש"הגזע מת"], או משום דמוציא עלים ופירות ראשונים מן הגזע^{נו}. ולפי הנ"ל נתבטלו טענות אלו, דהא כל הסימנים האלו יש בקנה סוכר, ואפ"ה אילן גמור הוא, וא"כ ה"ה לענין האנס, יש לדונו כאילן גמור [ואפי' לפי הכפתור ופרח שכתב דקנה של סוכר הוי ירק, הא כל הטעם שלו הוא משום דהגזע מתעפש, אבל היכא דאינו מתעפש אלא מתייבש קצת, כמו גבי האנס, חשיב אילן אף לדידיה, וכנ"ל].

סימן ח

בענין קנים

היות שגם הקנים הגדלים בא"י הנקראים "עבקנה" ["giant reeds"] ו"וקנה מצוי" ["common reeds"] שווים לאנס בכמה דרכים, אמרתי להציע איזה פרטים בתיאור מציאות הקנים, וגם הנדון איך להשוות המציאות עם סימני אילן שאמרו חז"ל, ועי"ז יתבררו כמה נקודות שנוגעות לדין האנס.

-
- נא. דידוע דכל דברי בה"ג דברי קבלה נינהו, וכ"ש במה שמפרש בדעת הגאונים.
- נב. כן מבואר בלשון רב האי גאון.
- נג. כן מבואר בתוס' בברכות דף ל"ו ע"ב, וכן ברא"ש, טור, מרדכי, הגהות מיימוניות, תוס' ר' יהודה, או"ז, סמ"ק [סי' קנא], וכן פסקו הלבוש, הט"ז, והגר"א.
- נד. כן הוא ברבינו יונה, כל בו, ספר הפרדס, וריטב"א [הנדמ"ח, ברכות דף ל"ו ע"ב], וכן הוא פשוט דברי הרמב"ם.
- נה. ולעיל ביארתי אמאי טענה זו אינה נכונה, דהא צלף חשיב אילן אע"פ שאינו מוציא פירות פעמיים על כל ענף, וכאן לא באתי אלא לחזק דבר זה ממקום אחר.
- נו. או משום שאינו גדל אלא באקלים טרופי, ובמקום שיש קור אינו מתקיים חוץ לבית.

איזה פרטים בתיאור מציאות קנים

- א] גובה הקנה הוא כמו שש מטר [י"ג פי"ט בערך], והקנה חזק וקשה.
- ב] הקנה מתחיל לעלות מן השורש הטמון תחת הקרקע [הנקרא רייזו"ם בלע"ז] אחר תחילת האביב [שכבר עבר הקור המזיק הצמחים], וגדל במהירות עד שמגיע לתכלית גבהו, ובאמצע הקיץ, פורח בראשו ומוציא זרעים.
- ג] אחר שהקנה מוציא זרע פעם אחת, שוב אינו פורח ומוציא פירות עוד.
- ד] כשיגיע קור של חורף [32°F או 0°C בערך] מת הקנה, ועליו נושרים, ומ"מ נשאר עומד זקוף במקומו.
- ה] באביב שני הבא יוצא עוד קנה [או קנים] מן הרייזו"ם וחוזר הסדר חלילה עד כמו ד' או ו' שנים, שאז הרייזו"ם מת.
- ו] עלי הקנה עולים מצדו, והזרעים יוצאים מראשו.

נמצא דקנים דומים לאננס במה שמתחילה הם מוציאים עלים ופירות [שהזרע הם הפירות] על הגזע [רק שאין להם ענפים עולים על הגזע, אלא ענפים העולים מן השורש]. ועוד דומים לאננס במה שאינם מוציאים עלים ופירות מכל ענף אלא פעם אחת, וגם דומים לאננס במה שאין חייהם נמשכים זמן ארוך ממש אלא עד ד' או ו' שנים בערך [ובאמת האננס חי מצד טבעו יותר מזה, רק שאין דרך החקלאים להניחו כ"כ זמן, שאין הטיפול הדרוש לכך כדאי להם].

בדין קנים

איתא בתוספתא [כלאים פ"ג הי"ד] הקנים והחבין והוורד והאטדין מין אילן ואינם כלאים בכרם ע"כ, וכן פסק הרמב"ם [הל' כלאים פ"ה ה"כ]. ויעוין בגמ' עירובין [דף ל"ד ע"ב] דמייתי סתירה בין שתי ברייתות אי קנים מין אילן הם, או מין ירק הם, ומסיק כאן בעוזרדין כאן בשאין עוזרדין, ונחלקו הראשונים אי מיירי במין אחד דמתחילה הוא רך ואח"כ מתקשה ונעשה עוזרדין, או דמיירי בשני מינים שאחד קשה ואחד אנו קשה, ועכ"פ לכו"ע קנה המתקשה דינו כאילן אחר שנתקשה [ומה שי"א דכשהוא רך דינו כירק ויש בו משום כלאים, נראה לכאן שאינו אלא חומרא מדרבנן]. ונמצא עכ"פ ד"עבקה" ו"וקנה מצוי" הנ"ל שהם קשים, נדונים כאילן לענין כלאים לכו"ע.

בענין אם למדים גדר אילן לענין ברכה מדין כלאים

הנה יש לחקור בדין קנים אם חשובים כאילן לענין ברכה ג"כ, או דוקא לענין כלאים. ולגבי עצם הקנים עצמם ליכא נפקותא לדינא כיון שאינם נזרעים לאכילה מאחר שאינם מוטעמים ומשובחים כ"כ, ומ"מ היות שאפשר ללמוד מדין הקנים בזה לשאר מיני צמחים הדומים לקנים, כגון האננס, צריך לברר מהו דינם לענין ברכה.

ובאמת שאלה זו תלויה בשאלה אחרת, דהיינו אם מה שמצינו בחז"ל ב' סימני אילן, אחד בברכות דף מ' לענין ברכה, ואחד בתוספתא כלאים פ"ג הי"ג ובירושלמי מעשרות ספ"ד לענין כלאים, באמת סימן אחד

נינהו [וממילא פשוט שאין לחלק בין ברכה לכלאים], או דלמא ב' סימנים נפרדים הם. ואת"ל דב' סימנים נפרדים הם, האם ילפינן ברכה וכלאים מהדדי או לא.

ובזה כבר דברו הראשונים, שהרא"ה [ברכות שם ע"א] מסיק דכולא חדא סימן הוא, אבל הרא"ש [שם פ"ו סי' כ"ג, ובתוס' הרא"ש שם] ורבינו ירוחם [נתיב ט"ז ח"ג] הביאו הסימנים כשני סימנים נפרדים, רק דמ"מ שני הסימנים קובעים לענין ברכה משום דילפינן ברכה מכלאים [ויעוין בב"ח בהל' ברכות סי' ר"ג ובדרישה שם ששדנו הרבה בביאור ב' הסימנים], ובאמת כן מבואר בדברי הגאונים שהובאו בב"י [סי' ר"ג], שהביאו סימן התוספתא לענין ברכה [ושם משמע דסימן התוספתא באמת הוא עיקר הסימן]. ולפ"ז לכו"ע איכא למילף מהא דקנים חשיבי אילן לענין כלאים דה"ה לענין ברכה דחשיבי אילן.

אך לכאור' יש להקשות היכי חשיבי אילן לפי דעת הגאונים, הרי לפי דעתם אי כלו גוויזיה וטרפיה ויבש האילן בסיתוא והדר פארי משרשיו ה"ז ירק, וקנים יבשים בחורף וחוזרים וגדלים באביב מן השורש הטמון תחת לקרקע, וא"כ הא יש להחשיבם כירק. ושמעתי ליישב דמאי דקנים חשיבי כאילן היינו משום דבמקומות החמים אין הקנים והעלים מתים כלל, אלא נשארים כל השנה. אך אין זה מספיק, דהרי הבה"ג מקשה על פ' הגאונים מצלף, וידוע דצלף במקומות החמים ג"כ אינו מת בחורף, ומוכח דלא ילפו הגאונים מצמחים שבמקומות החמים להצמחים שהיו במקומם, אלא דנו הצמחים במקומם לפי התכונה שהיתה להם באותו מקום שהיו שם.

ונלענ"ד דהתירוף הפשוט בזה הוא דלא חשיב ירק לפי הגאונים אא"כ הגוויזא [שהוא הגזע או ענפים] כלים בחורף, אבל בקנים אין הגוויזא כלה, שכל הקנים עומדים במקומם. אלא דעדיין יש להקשות דבגמ' משמע דלא חשיב אילן אא"כ הדר מפיק, וכן משמע גם בדברי הגאונים עצמם, שכתבו דכל אילן שנשר טרפיה בסיתוא והדר עייל מיא בגוויזיה ומפיק טרפי ה"ז אילן, ומשמע דבעינן שהגוויזא עצמו יוציא עלים פעמיים. וי"ל דכבר כתבתי לעיל בהערה דלשון הרישא ולשון הסיפא של סימן הנאמר הגמ' סתרי אהדדי, דברישא משמע שאם איתיה לגוויזא ולא הדר מפיק אינו אילן, ובסיפא משמע דכה"ג אינו ירק, ומוכח דבכגון זו הולכין אחר סימן הנאמר בתוספתא בלבד, והכל תלוי באם עלין עולין מעצו או מעיקרו [ועי' לעיל פ"א שביארתי סימן הנאמר בתוספתא באריכות]. וממילא לא קשה מקנים, דבאמת איתיה לגוויזא, וגם עלים עולים על עצו [לכל הפירושים], ולכן נדון כאילן, אף לשיטת הגאונים.

עלה בידינו דלדעת הגאונים ועוד הרבה ראשונים, אין לחלק בין ברכה לכלאים, דאפשר למילף להו מהדדי, וכן מבואר מדברי הרמ"א [שפסק כהגאונים], הב"ח, הדרישה, והנשמת אדם [כלל נ"א אות ז']¹¹. ויוצא לנו לדינא דכל צמח שמתו גזעו וענפיו בסיתוא וכולם קיימים ועומדים וחוזר הצמח ומוציא עוד

נז. אמנם יש דעה יחידאה בראשונים שכתב בהדיא לחלק בין ברכה לכלאים, דיעוין בריטב"א [הנדמ"ח, ברכות דף מ' ע"א] שכתב על דברי הגמ' דדוקא לענין ברכה אי איכא לאחשובי פרי העץ או לא הוי האי כללא, אבל לענין כלאים אי איכא לאחשוביה ירק או אילן דינא אחרינא אית להו ע"כ [ובסוכה דף ל"ה ע"א כתב דגדרי אילן לענין ערלה תלויים בגדרי אילן לענין ברכה]. ובזה מיושב שיטת הריטב"א בהל' ברכות [פ"א ה"ט] דפסק ד"שומר" אינו אלא פרי האדמה משום שהענף שנותן פרי עכשיו אינו חוזר לעשות פרי [ועי' בספר המכתם ובספר הפרדס שכתבו דה"ענף" הנזכר בריטב"א הוא ענף העולה מן השורש], ואף שדומה לקנים, וכנ"ל, אפ"ה חשיב פרי האדמה ע"פ סימן שנאמר לענין ברכה [ואין מזה ראייה להאננס, שהאננס מוציא הפרי השני מן הענף שיוצא מן הגזע, וחשיב עץ גם לענין ברכה כיון שגוף העץ קיים, דומיא דצלף, תמרים, וקני סוכר].

ענפים משרשיו, חשיב אילן^{נח}. וכן כל צמח שמוציא עליו ופירותיו על ענפים העולים מן השורש חשיב אילן^{נט}.

ולענין האננס, אף את"ל דחשבינן הגזע כמת קודם הוצאת הפרי השני מן הענף, מ"מ כיון דקיים ועומד משנה לשנה ומפרי לפרי, ה"ז אילן גמור, וכנ"ל, אלא דבלא"ה פשוט דלא חשיב הגזע כמת כיון דיניקת הענף עולה דרכו, וכמו שכתבתי לעיל בפ"א בהערה.

נח. ונ"מ מזה לענין פטל [מאלינע"ס, רעסבער"י], שכל ענף שלו העולה מן השורש אינו מוציא פרי אלא פעם אחת, אבל הענפים מתקיימים, ורק להריטב"א הנ"ל חשיב פרי האדמה, אבל מעיקר הדין חשיב אילן.
נט. והנה הגר"ז בסדר ברכת הנהנין [פ"ו אות ז'] כתב דמיני תותים הנקראים מאלינע"ס מברכין עליהם בורא פרי האדמה, משום שהעלין והפירות יוצאין מן העיקר עצמו [היינו הגזע], ואם המאלינע"ס שגדלו במדינתו הוציאו ענפים חדשים מן השרשים בכל שנה [וכמו שגדלו אצל הדברי מלכיאל והמהרש"ם, וכן אצלנו] קשה מקנים, שנדונים כאילן אע"פ שמוציאים עלים ופירות על ענפים העולים מן השרשים. ועיי"ש בדברי הגר"ז שכתב דבאמת נחשבו המאלינע"ס כאילן לענין ברכת בשמים ולענין כלאים. ועי' בקצות השלחן [סי' מ"ט בדה"ש אות ו'] דסברת הגר"ז היא רק בחשיבות הפירות, ומקורו הוא מהירושלמי [כלאים ספ"ה] דמבואר דפירות אטד מברכין עליהם בורא פרי האדמה אע"פ שהאטד הוא אילן לענין כלאים, ועי' בפ"י מהר"א פולדא שם, אבל אם בירך בורא פרי העץ יצא בדיעבד כמבואר בצל"ח [ברכות דף מ' ע"א בתד"ה איתיה]. וע"ע בתהלה לדוד דמשנה הגירסא בדברי הגר"ז וס"ל דהגר"ז פסק שהמאלינע"ס חשובים כאילן גם לענין כלאים, וצ"ע על דבריו מדין קנים.

פרק ג

ביאור דין רוב ערלה בערלת חו"ל

סימן א

ביאור סוגית הגמ' ושיטות הראשונים

הקדמה קצרה

אקדים הקדמה קצרה שנוגעת למהלך הפסק בנדונים של ספק ערלת חו"ל.

ידוע מאי דאיתא בברכות דף ל"ו ע"א כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל. ויש לחקור בגוונא שנחלקו הפוסקים בגדרי ספק ערלה [כגון אם רוב ערלה חשיב ספק או לא], אם הולכין בתר המיקל ע"פ הכלל הזה, או דלמא לא נאמר הכלל לענין מחלוקת בגדרי ספק ערלה, אלא לענין מחלוקת בדברים אחרים.

ומתחילה צריך לדעת, דכבר כתב רבינו יונה [ברכות דף כ"ד ע"ב מדפי הרי"ף] בשם רבינו יצחק הזקן די"ל דכלל זה דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, היכא דאתמר אתמר, והיכא דלא אתמר לא אתמר, וכדעתו סתם השו"ע ביו"ד סי' רצ"ד ס"ז [וסתר דבריו בסי"ז, וכתב הגר"א בס"ק כ"ח דעיקר כמ"ש בסי"ז, אבל הש"ך חשש לדעת רבינו יונה שבס"ז]. ועוד צריך לדעת, דהתוס' [שבת דף קל"ט ע"א ד"ה ולישלח] כתבו לענין כלאים, דלא אמרינן הלכה כדברי המיקל אלא במחלוקת במין, אי חשיב מין היתר או מין איסור, אבל לא במחלוקת התלוי באופן הזריעה, ובפשטות ה"ה לענין ערלה, דבין בכלאים בין בערלה קי"ל דבחו"ל ספיקו מותר והלכה כדברי המיקל, וכן נקטו החזו"א ערלה סי' י"א סק"ז ועוד.

אלא דהרא"ש [הל' ערלה סי' ה'] ועוד ראשונים כתבו דקי"ל כדברי המיקל גם היכא דלא אתמר, וגם במחלוקת התלוי באופן הנטיעה, וכן נפסק בשו"ע שם סי"ז לענין הברכה. ולדידהו יש לחקור חקירה הנ"ל, אם נאמר הכלל הזה דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, לענין מחלוקת בגדרי ספק ערלה או לא.

ונראה להביא שני עדים נאמנים מדברי השו"ע דס"ל דבאמת לא אמרינן הלכה כדברי המיקל במחלוקת בגדרי ספק ערלה.

ראשון הוא, דהנה איתא בערלה [פ"א מ"ב] הנוטע לרבים חייב, ר' יהודה פוטר, והביא הטור דהרמב"ם מחייב בא"י ופוטר בחו"ל [ורוב מפרשים פי' משום דבחו"ל הלכה כדברי מיקל], והרא"ש לא חילק בזה, וכן מבואר בדברי השו"ע [סכ"ה] שפסק דהנוטע בתוך שלו לצורך רבים חייב ולא חילק בין א"י לחו"ל, וכתב הערוה"ש [סמ"ג] דטעם הרא"ש והטוש"ע צ"ע. ובדרך אמונה [פ"י מהל' מע"ש ונט"ר ה"ד בבהה"ל ד"ה בד"א] תי' דהרא"ש ס"ל כתוס' הנ"ל דלא אמרינן הלכה כדברי המיקל בכל מקום, רק דחולק הרא"ש על ההגדרה שכתבו התוס', וס"ל דאפי' פליגי באופן הנטיעה הלכה כדברי המיקל, ורק היכא דהפלוגתא היא בכוונת הנטיעה לא אמרינן הלכה כדברי המיקל, והשו"ע פסק כהרא"ש להחמיר, ודלא כהרמב"ם, משום

דבמחלוקת בגדרי כל המיקל לא קי"ל כהמיקל.

עוד ראייה, מהא דפליגי הרמב"ם והטור בכרם של ערלה, דבחו"ל יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט. דהרמב"ם פי' דמיירי בכרם שכולו ערלה והטור פי' דמיירי דוקא כשיש גם נטיעות של היתר [ויתבאר דבריהם לקמן], ובשו"ע ס"ט פסק להחמיר כדברי הטור, ומוכח דבמחלוקת בגדרי ספק ערלה לא אמרינן הלכה כדברי המיקל, ועל ענין זה כבר עמדו האבנ"ז [אה"ע סי' י"ז] והשערי ישר [ש"א פ"ו].

וכיון שנתבאר דצריכין להחמיר במחלוקת בגדרי ספק ערלה, עלינו לבאר היטב כל השיטות בדין רוב ערלה ובדין ספק חסרון ידיעה, להוציא הדין לאורה בעזה"י.

עיקר תמצית הסוגיא בקיצור

איתא במס' ערלה [פ"ג מ"ט] ספק הערלה בארץ ישראל אסור, ובסוריא מותר, ובחוצה לארץ יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט [והובאה בגמ' קידושין דף ל"ח ע"ב]. ואיתא בירושלמי [ערלה פ"ג ה"ד] איזהו ספק הערלה, כרם של ערלה, וענבים נמכרות חוצה לו, בא"י אסור ובסוריא מותר עכ"ל. ועי' בפ"י סיריליא [שם] דגרס "גפן של ערלה בכרם" במקום "כרם של ערלה". וכמו המחלוקת בגירסת הירושלמי נחלקו הראשונים בפירוש המשנה. י"א^א דמיירי בכרם שכולו ערלה, והספק הוא אם הענבים באו ממקום אחר או לא, וי"א^ב דמיירי בכרם שיש בו נטיעות [או נטיעה אחת] של ערלה, וגם נטיעות [או נטיעה אחת] של היתר, והספק הוא אם הענבים באו מן הערלה או מן ההיתר [ועוד י"א^ב דרישא דמתני' מיירי בכרם שיש בו ערלה, אבל סיפא דמתני', דהיינו ההיתר של חו"ל, מיירי בכרם שכולו ערלה]. ורש"י [קידושין שם] חידש עוד פירוש שאינו מוזכר בירושלמי^ג, דמיירי בכרם שהוא ספק אם עברו עליו ג' שנים או לא.

ובקידושין דף ל"ט ע"א איתא אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן ערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני [והכי קי"ל לדינא], א"ל ר' זירא לר' אסי והתניא [והתנן] ספק ערלה בארץ אסור, בסוריא מותר, (בחוצה לארץ יורד ולוקט), אשתומם כשעה חדא, א"ל אימא כך נאמר ספיקא מותר ודאה אסור ע"כ. ומבואר דמקור היתר ספק ערלה בחו"ל הוא מהמשנה הנ"ל, ונמצא דמתוך המחלוקת בפ"י המשנה, יצא לנו גם מחלוקת לענין גדר הספק שמותר, שיי"א^ד דלא הותר אלא ספק השקול שיש לו דין ספק בשאר דיני התורה [ונקרא זה גם קרוב לודאי בדברי תוס' רי"ד כמו שיתבאר בעזה"י], וי"א^ה דכל ספק, אפי' ספק כל דהו, הותר, אע"פ שאין לספק

ס. רמב"ם בפיה"מ [ערלה שם] ובתשובה [פאר הדור סי' ג', מהדורת בלאו סי' ק"ל], הר"י בן מלכי צדק [ערלה שם], שיטה לא נודע למי [קידושין דף ל"ח ע"ב], תוס' ר"י הזקן [שם], סמ"ג [ל"ת קמ"ו], הגה"ה במרדכי [קידושין סי' תק"ב], מאירי [קידושין שם].

סא. רש"י [קידושין שם, לפי כמה אחרונים], ר"ש [ערלה שם], רא"ש [פי' הארוך, ערלה שם], תוס' רי"ד [קידושין שם], ר"ן בשם אחרים [שם], נמוק"י [שם], רע"ב [ערלה שם], טור [יו"ד סי' רצ"ד].

סב. ר"ן בדעת רש"י, ב"י בדעת הרמב"ם.

סג. ואפשר דס"ל דלפי הגירסא "כרם של ערלה" פירושו הוא כרם של ספק ערלה.

סד. כן פי' הפנ"י [ברכות דף ל"ו ע"א] בדעת כל הראשונים וקדמונים שפי' דהמשנה מיירי במקצת נטיעות של ערלה ומקצת של היתר, ועוד ארחיב הדיבור בזה לקמן בעזה"י.

סה. כן מבואר מלשון הרמב"ם בתשובה [מהדורת בלאו סי' ק"ל] וז"ל שחוצה לארץ נחשב ספק אפי' באפשרות היותר רחוקה, ולא יחדל להיות מותר עד שיראנה בעיניו וכו' עכ"ל [עיי"ש שמדבר בכלאים, ולעיל הבאנו שהשוה דין ערלה וכלאים], ובעזה"י ארחיב הדיבור גם בזה.

זה דין ספק בשאר כל התורה. עוד יוצא מזה פלוגתא ביסוד ההיתר של ספק ערלה בחו"ל, שי"א^{טו} דהתירה התורה לתלות שלקח מן המותר, וי"א^{טז} דספק ערלה הותר לגמרי.

ואיתא עוד בקידושין שם א"ל לוי לשמואל ארייך ספק לי ואנא איכול, רב אויא ורבה בר בר חנן מספקו ספוקי להדדי ע"כ. וגם בזה נחלקו הראשונים [והאחרונים], י"א^{טז} דמיירי כשהמאכיל יודע שהוא ערלה, ואפ"ה מותר להאכילו לחבירו שאינו יודע שהוא ערלה, וי"א^{טז} דמיירי שהוא ספק גם להמאכיל [וכגון שאסור לו משום שראה הלקיטה, או משום שליקט ביד, אי נמי שעירב פירות ערלה בהיתר]. ועוד נחלקו הפוסקים אם קי"ל כגמ' זו בכלל, או דאינה אלא למ"ד ערלת חו"ל הלכתא מדינה [שהנהיגו עליהם], ואנן קי"ל כאידך מ"ד^{טז}.

ואיתא בברכות דף ל"ו ע"א כל המיקל בארץ [לענין ערלה], הלכה כמותו בחו"ל. וגם בזה נחלקו הראשונים, י"א^{טז} דלא נאמר דבר זה אלא בדינים מסוימים, וי"א^{טז} שנאמר בכל מחלוקת [שנוגעת גם לערלת א"י].

ולענין דין האננס^{טז}, צריך לברר מהו דינו של רוב ערלה בחו"ל למעשה, דהיינו שיש רוב פירות של ערלה ומיעוט של היתר, אם כה"ג מותר או אסור. ושאלה זו יש לחלקה לג' חלקים:

א] האם הותר בחו"ל כל ספק, אפי' מה שלא נחשב ספק לשאר דיני התורה^{טז}, או דלמא דוקא מאי דחשיב ספק לשאר לדיני תורה הותר.

ב] את"ל דהותר כל ספק, האם רוב חשיב כודאי גמור^{טז}, או דלמא חשיב כספק כל דהו לענין זה.

ג] האם יש לחלק בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן.

סו. מרדכי [קידושין סי' תק"ב], וכן מבואר במאירי [קידושין דף ל"ח ע"ב, חולין דף ק"י ע"א] ובסמ"ג [ל"ת קמ"ו] בשם הר"י, וכן הוא בב"ח [יו"ד סי' רצ"ד ס"ט] ובלבוש [שם].

סז. חינוך [מצוה רמ"ו], ט"ז [שם], בית מאיר [שם].

סח. רש"י [קידושין דף ל"ט ע"ב], ר"ן [שם], ריא"ז [סוכה דף י"ז ע"א מדפי הרי"ף], חינוך [מצוה רמ"ו].

סט. תוס' ר"י הזקן [קידושין שם], יש"ש [שם פ"ק סי' ע"ח].

ע. כ"כ שיטה לא נודע למי [שם], וכן דייק הב"י מהשמטת הרמב"ם והטור, ועי' לקמן באריכות.

עא. רבינו יונה בשם רבינו יצחק הזקן [ברכות דף ל"ה ע"א], תוס' [שבת דף קל"ט ע"א לענין כלאים, שהוא קל מערלה], וכן מדויק בשיטת הרא"ש והטור [יו"ד סי' רצ"ד סכ"ה].

עב. ר"ן [קידושין שם].

עג. כבר הבאתי לעיל בהערה מה ששמעתי מר' צבי הולנד [משגיח לועד הכשרות דבלטימור] דבקוסטא ריקא אין מניחים כלל לגדל פרי שלישי, וממילא האננס הטרי שבא מקוסטא ריקא הוא ודאי ערלה, ולפ"ז לענין האננס הנמכר בשוק במקומות אלו שבא מקוסטא ריקא אין בו שום נדון, שהוא בודאי אסור. וכל דברי בזה הם במקום ששייך שיש מיעוט שאינו ערלה, דבכה"ג צריך לברר אם זה בכלל ספק ערלה שהותר בחו"ל.

עד. למשל, הא דאין מלקין ועונשין מספק, ספק טומאה ברה"ר טהור וברה"י טמא, ספיקא דרבנן לקולא וספיקא דאורייתא לחומרא.

עה. הנה מצינו בספק טומאה ברה"י דאפי' בספיקות הרבה טמא, וברוב [כגון ט' צפרדעים ושרץ אחד ופירש אחד מהם] טהור כמבואר בנדה דף י"ח ע"א, וכן בפקוח נפשות, מחללין את שבת על ספק רחוק ולא כשיש רוב גמור [לשיטת הרמב"ם פ"ב מהל' שבת הכ"א], וכן העיר באג"מ אה"ע ח"ד סי' י"ז אות ד'.

עוד צריך לברר מהו דין ספק חסרון ידיעה בדבר שאפשר לברר בקל.

והיות ששאלות אלו תלויות בכמה נדונים, ומקצת הנדונים תלויים זה בזה, אסדר כל השיטות אחת אחת, וגם איזה נדונים אחרים אגב אורחאי, ואח"כ אסכם הכל, וה' יצילני משגיאות ויורני בדרך האמת.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם [שו"ת פאר הדור סי' ג'] וז"ל וכאשר תראה, שספק ערלה וספק כלאי הכרם בא"י אסור ובסוריא מותר, וכולן ספיקא בחו"ל מותר, ולמדנו דכלאים או ערלה יהיו מותר עד שנראה בעינינו וכו', ומותר בחו"ל עד שיראה לקיטתן עכ"ל. ולפי דבריו פשוט דאף במקום רוב ערלה מותר, כיון שלא ראה האיסור בעיניו, וליכא לחלק בזה בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן. ועי' בהערה שהעתקתי מה שדנו האחרונים להוכיח שיטת הרמב"ם מדבריו ביד החזקה^{עו}.

ובגמ' קידושין דף ל"ח ע"ב דנו האמוראין אם להשוות דין ערלת חו"ל לכלאי חו"ל או לא^{עז}, ופשטות הסוגיא מורה דלמ"ד ערלת חו"ל הלל"מ יש לחלק בין ערלה לכלאים [שהוא רק מדברי סופרים], וכ"כ הב"י. ובדעת הרמב"ם יש נדון גדול בזה, ולפי דבריו בתשובה [מהדורת בלאו סי' ק"ל] שכתב בהדיא ע"פ גירסתו בירושלמי ששניהם שוים^{עז}, יש להכריע בזה גם הנדון הנ"ל.

שיטת רש"י

בשיטת רש"י צריכים אנו להקדים, דכיון דרש"י לא כתב פסק על הסוגיא, א"א לידע דעתו להלכה בשום

עו. הצ"ח [ברכות דף ל"ו ע"א] הביא קושית הרשב"א [תורת הבית, בית ד' שער א', דף י"א ע"ב] דלהרמב"ם שספיקא דאורייתא מן התורה לקולא אמאי איצטריך להכתא להתיר ספק ערלת חו"ל, ותי' הצ"ח בתירוץ שני דאיצטריך להתיר גם ברוב ערלה עיי"ש, וכעיי"ז כתב המקנה [קידושין דף ל"ו ע"ב]. ועי' בתשו' חת"ס [יו"ד סי' רפ"ו] שדחה ראייה זו, דאיצטריך להיכא דאיתחזק איסורא [היינו דהיכא דאיתחזק איסורא מודה הרמב"ם דבשאר דיני התורה צריך להחמיר מן התורה], וכ"כ השב שמעתתא [ש"א פ"ב]. עוד כתב המקנה דכיון דהרמב"ם פסק בפ"י ממאכ"א הי"א דאפי' ראה הענבים יוצאים מכרם ערלה וכו' לוקח מהן וכו' מוכח דהותר כל ספק רחוק, וה"ה רוב [וזהו באמת דעת הרמב"ם כמבואר בתשובה הנ"ל], וכ"כ הרבה אחרונים. ועי' בחת"ס [הנ"ל] שדחה גם ראייה זו, משום די"ל דגם זה חשיב כספק השקול, די"ל דס"ל להרמב"ם דכאן נמצא וכאן היה אינו אלא ספק [במקום דרובא דעלמא הוא להיתר]. ועוד נלענ"ד לומר דאפי' אם אינו ספק השקול, עדיין י"ל דרוב עדיף ממנו, ואין ראייה מספק זה לענין רוב. ואין נ"מ מכל הפלפול הזה בדעת הרמב"ם עצמו, אלא להראות דיש אחרונים שלמדו בדעת הרמב"ם דרוב ערלה אסור, וא"כ גם אם איזה אחרון ישוה דעת השו"ע עם דברי הרמב"ם ביד החזקה, אין מזה ראייה דמתיר השו"ע גם רוב ערלה.

עז. דבמתני' גרסינן בענין ערלת חו"ל "יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט", ובענין כלאים גרסינן "יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד", ועיי"ש בהמשך הסוגיא.

עח. וגם מגירסת הרמב"ם בירושלמי [הובא בתשובה הנ"ל] מתבאר שינוי לשונו של הרמב"ם ביד החזקה, דכתב בפ"י ממאכ"א הי"א והוא שלא יראה אותו בוצר מן הערלה או לוקט הירק בידו, וכתבו האחרונים דמשמע מזה דמחלק בין ערלה לכלאים. והנה הרמב"ם בתשובה הנ"ל הביא דבענין ערלה גרסינן "יורד ולוקט ובלבד שלא יראנו לוקט", ובענין כלאים גרסינן "יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד", וזהו ממש החילוק שכתוב ביד החזקה, ואפ"ה מבואר בירושלמי דערלה וכלאים שוים הם. ויתכן לפרש דדיברה המשנה בהווה, וסתמא דמילתא דכשאנו לוקט הירק, אינו יכול לראות הלקיטה מפני שהירק מכוסה בגפנים.

נדרון השנוי במחלוקת בגמ', וכל כוונתנו כאן אינה אלא לבאר פירושו של רש"י והמסתעף.

הנה רש"י פי' ב' פירושים במשנה דספק ערלה, א' דמיירי בכרם שכולו ספק אם עברו עליו ג' שנים או לא, ב' דמיירי בכרם שיש בו נטיעות ערלה וגם שאר נטיעות. ופשוט דגם לפי פי' שני מיירי בתערובת דחשיבא כספק השקול^{עט} [כגון מחצה על מחצה, או שאינו ידוע איזהו הרוב, או דפירש מן הקבוע לפני הישראל].

עוד כתב רש"י וז"ל ובחוצה לארץ יורד ישראל ולוקח מן העכו"ם הלוקט מפרדס שיש בו נטיעות ילדות וזקנות, וישראל ידוע שהוא נכנס שם ולוקט לכתחילה. ובלבד שלא יראנו ישראל כשהוא לוקט מן הערלה^פ, והא דתנן לעיל בסוריא מותר כשנלקט כבר, אבל לכתחילה אינו אומר לו לך רד ולקוט עכ"ל. ומבואר בדבריו דאין חילוק בין סוריא לחו"ל אלא לענין לומר לכתחילה לעכו"ם לך רד, אבל לענין מין הספק שבכרם אין חילוק, ומיירי דוקא בספק השקול, וכנ"ל. נמצא דלפי הגירסא יורד ולוקח, לא הותר בחו"ל אלא ספק השקול.

עוד כתב רש"י [דף ל"ט ע"א ד"ה וניתנין] דאי גרסינן יורד ולוקט "לא אסרו בחו"ל אלא את הזורע [כלאים] או את הלוקט בידים". ולפי זה הצד נמצא דרש"י מתיר אפי' כשרואה לעכו"ם לוקט מן האיסור, וכן דייק הר"ן. וכבר כתבנו דאינו ידוע לנו סוף דעתו של רש"י להלכה^{פא}.

שיטת בעלי התוס'

כתב הר"ש [ערלה פ"ג מ"ט] וז"ל ספק ערלה, כגון נכרי שיש לו נטיעה של ערלה בגינתו ובידו פירות, ולא ידיע אי משל ערלה אי משל זקניה עכ"ל. עוד כתב וז"ל יורד ולוקח, יורד בתוך הגינה וקונה מן הנכרי מאותן שכבר נלקטו, ובלבד שלא יראנו לוקט עכ"ל, וע"ע שם שסותם כמ"ד זה וזה יורד ולוקח. ומבואר מדבריו דלא הותר אלא ספק השקול, דהא מבואר בדבריו שהגן של המשנה אין לו אלא נטיעה אחת של ערלה [ולכן א"א לומר דמיירי ברוב ערלה], וא"כ אפי' יורד ולוקח מתוך הגן יש לו ספק השקול, ודוקא זה הותר בחו"ל, ותו לא [וכבר ביארנו שמשנה זו היא המקור לגדר ספק ערלת חו"ל שהותר].

ובתוס' [קידושין דף ל"ו ע"ב ד"ה כל] כתבו וז"ל וקשה דהא אמרינן במס' ר"ה לענין ערלה אחד המברך ואחר המרכיב יש בהם משום ערלה, וא"כ איך אנו נהנים מן הכרמים שהעכו"ם מברכינן אותן בכל שנה, ואע"פ שאין אנו יודעים ודאי שמברכינן כולם, הוה לנו לילך אחר הרוב וכו' עכ"ל, ומפורש בדבריהם שדעתם לאסור רוב ערלה.

עוד כתבו התוס' [ב"ב דף כ"ד ע"א ד"ה לימא משום] דלמאן דס"ל רוב וקרוב הולכין בתר קרוב, אם

עט. דהא מפורש במשנה דאינו אלא ספק בא"י, ואי נימא דאיירי באופן שיש הכרעה של רוב או קרוב לודאי, א"כ אינו ספק בא"י אלא ודאי, והאוכלו חייב מלקות, ועוד דהספק של כרם דאינו ידוע אם עברו עליו ג' שנים הוא ספק השקול, וא"כ ה"ה הספק של כרם שיש בו ילדות וזקנות.

פ. בהגהות הב"ח כתב וז"ל כלומר ממה שהוא ספק ערלה עכ"ל, ומוכח כן אי מיירי גם בכרם שאינו ידוע אם עברו עליו ג' שנים, אבל רש"י דקדק וכתב כאן רק הציור של כרם שיש בו ילדות וזקנות, ומשמע קצת דמכרם שאינו ידוע אם עברו עליו ג' שנים, מותר לראות הלקיטה, וכבר נחלקו בזה הפוסקים בדעת הטור.

פא. בר"ן משמע דמכריע כמ"ד תני זה וזה יורד ולוקט. אולם בב"י, פנ"י [ברכות דף ל"ו], וגר"א [יו"ד סי' רצ"ד ס"ק ל"ג] מבואר דקי"ל כמ"ד יורד ולוקח לענין ערלה.

נמצא חבית יין בתוך כרם ערלה חשיב ודאי ערלה ואסור בחו"ל [לפי הס"ד דגמ' שם דשייך שם הבירור של קרוב]. ועי' לקמן שנאריך בזה קצת, אם יש להוכיח ממה שקרוב לערלה אסור דה"ה רוב ערלה אסור, ועכ"פ תוס' לשיטתם א"ש, דס"ל דכל דלא הוי ספק השקול אסור בערלת חו"ל.

שיטת הרא"ש

כתב הרא"ש [ערלה פ"ג מ"ט, פי' הארוך] וז"ל ספק ערלה, כגון נכרי שיש לו נטיעות של ערלה בגינתו, ובידו פירות, ואינו ידוע אם משל ילדה אם משל זקנה. בארץ ישראל [אסור], דספק דאורייתא לחומרא. יורד ולוקח, יורד בתוך הגינה וקונה מן הנכרי מאותן שכבר נלקטו, ובלבד שלא יראנו לוקט עכ"ל. ומבואר בלשונו דהספק במתני' הוא אם משל ילדה אם משל זקנה^{פב}, וממילא מוכח דמיירי באופן שהוא ספק השקול^{פג} [כגון מחצה על מחצה וכדומה], ואפ"ה לא הותר בחו"ל אלא לירד וליקח מגן זה, ומוכח דלא הותר אלא ספק השקול. וע"ע בדברי הרא"ש הל' ערלה [סי' א'] שמבואר דפסק כמ"ד דבערלה תני יורד ולוקח^{פד}.

שיטת תוס' רי"ד

כתב תוס' רי"ד [קידושין דף ל"ט ע"א] וז"ל והנכון בעיני נ"ל לפרש הכי, ספק ערלה, פי' כגון פרדס שיש שם אילנות זקניות וילדות, ואין ידוע מהיכן ליקט הגוי הפירות, או מן הזקניות או מן הילדות, בא"י, שאיסורה מן התורה, אסור לקנות מפירותיו כשמוכרן בשוק, ובסוריא מותר לקנות מן הגוי כשמוכרן בשוק, אבל לא שילך ישראל ויקנה מן הגוי ממה שיש לו מלוקטים בתוך הפרדס שלו, ואע"פ שזה וזה ספק, כולי האי לא שרו ליה, שזה נראה יותר קרוב לודאי, ובחו"ל יורד ישראל לתוך פרדסו של גוי ולוקח מן הפירות המלוקטים שיש לו, ובלבד שלא יראנו ישראל לגוי לוקט אותם מאילנותיו, ואע"פ שגם זה ספק, שאינו מכיר איזו היא הילדה ואיזה היא הזקנה, מ"מ כולי האי לא שרו ליה רבנן עכ"ל.

וצריך להבין מה שכתב דביורד ולוקח נראה יותר קרוב לודאי מלוקח בשוק, דלכא"ו מה חילוק יש ביניהם אם יודע בודאי שבאו מפרדס שלו. והיה אפשר לבאר דכשמוכר בשוק יש מקום לומר שבאו הפירות ממקום אחר, משא"כ במוכר מתוך גינתו, הדבר רחוק מאד שבאו ממקום אחר. אולם מלשון תוס' רי"ד שכתב שזה נראה יותר קרוב לודאי, משמע דבמוכר מתוך גינתו אינו יותר קרוב לודאי באמת, אלא שנראה יותר קרוב לודאי, והטעם משום שבאמת אין אנו מסתפקין שמא הביא ממקום אחר, דמאי דחשיב ספק בא"י ובסוריא, הוא רק משום דמסתפקין מאיזה אילנות של הנכרי באו הפירות [וכמו שכתב תוס' רי"ד בריש דבריו], וזה הוי ספק השקול^{פה}, וממילא לא התירו בחו"ל אלא בלוקח מפרדס שיש בו ספק השקול.

ולכן נלענ"ד דמה שכתב תוס' רי"ד דנראה כקרוב לודאי, הטעם הוא משום דמותר לקנות הרבה פירות,

---

פב. ואין מסתפקין אם בא מן הגינה או לא.

פג. דבא"י אסור רק משום דספיקא דאורייתא לחומרא.

פד. דפסק שם כמ"ד ערלת חו"ל הלל"מ משום דהלכה כר' יוחנן לגבי שמואל, ועוד דמתני' מסייעו, והיינו ממאי דמחמיר בערלה מכלאים, ואין מתירין אלא להיות יורד ולוקח. ומזה ג"כ ראה דמחמיר בערלה, שלא לראות הלקיטה אפי' מספק השקול, כמו שאבאר לקמן בשיטת הטור.

פה. ולא רוב, משום שאם הוא רוב גמור לא היה חשיב ספק בא"י.

ולא מסתבר שכולם יהיו משל היתר, אלא יהיה בהם גם משל איסור, ואפ"ה מותר בחו"ל כל זמן דאיכא ספק השקול על כל פרי ופרי בפני עצמו [אבל בלוקח מן השוק אינו נראה כ"כ קרוב לודאי משום שהרואה יתלה שבא ממקום אחר, אף שבאמת אין אנו מסתפקים בזה].

היוצא מדברי תוס' רי"ד הוא דהתירו ספק השקול, ואפי' אם נראה כקרוב לודאי הותר באופנים מסוימים^פ, ולא בכל אופן, וכ"ש דלא הותר במקום רוב גמור.

שיטת הסמ"ג והתרומת הרשן

עי' בסמ"ג ל"ת קמ"ו, והנה בתחילה הביא לשון הרמב"ם פ"י ממאכ"א הי"א [מובא לעיל בהערה], ואח"כ הביא הנדון של הראשונים, שהיו העכו"ם מברכיין הכרמים, והביא מרבינו יצחק שהתיר בזה משום "שאני דן בכל אחד שאינו ערלה"^פ, וספק מותר מאחר שלא ראינוהו לוקט", ואח"כ הביא מרבינו שמשון בן אברהם וז"ל שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב כרמים מוברכים, שרוב הכרם באות עשר ידות כמעט ע"י הברכה שקורין פרובני"ר^פ, ושאלתי היאך מברכיין ואמרו לי וכו' עכ"ל. ונראה מלשונו דכיון שרוב כרמים מוברכים, שוב א"א להתיר משום ספק ערלה, ולפיכך הוצרך להתיר משום שההברכה שלהם לא היתה הברכה, וכ"כ התה"ד סי' קצ"ג כשהביא דברי הסמ"ג וז"ל דרוב כרמים מוברכים, וכמו עשר ידות מן הברכה נגד חלק אחד שאינו מוברך, וכה"ג לאו ספיקא הוא עכ"ל. נמצא דאף דס"ל להסמ"ג כהרמב"ם דמתיר אפי' הענבים היוצאים מכרם שכולו ערלה, אפ"ה רוב ערלה אסור. וע"ע בהגהות מיימוניות [דפוס קושטניא, פ"י ממאכ"א ה"ט] שהעתיק דברי הסמ"ג בענין הברכת כרמים.

שיטת המרדכי

עי' במרדכי קידושין סי' תק"א וסי' תק"ב, והנה בסוף סי' תק"א העתיק לשון הרמב"ם בפ"י ממאכ"א הי"א בענין חו"ל, ובסי' תק"ב איתא בהגה"ה וז"ל שאלו על כרם שהיו בו ד' או ה' נטיעות של ערלה ולא נודעו מקומותיהם, ואסר מורי ה"ר יעקב כל הכרם, ולי נראה הלכה למעשה דהכל מותר ואפי' לאכול מהאשכולות במחובר לקרקע וכו' עיי"ש. וצריך להבין שיטת ה"ר יעקב, אמאי לא יהא מותר ע"י שילקוט אחד ויאכילו לאחרים, נהי דסובר דהמשנה דערלה מיירי בכרם שיש בו נטיעות של ערלה ושל היתר^ז, ואסרה המשנה ליקח ממנו אם יראה הלקיטה, אבל אמאי לא יהא מותר לספק לחבירו. ולכא' מוכח דס"ל לה"ר יעקב דלא קי"ל כמ"ד דמותר לספק, ואסור אפי' בכה"ג שהוא ספק גם להמלקט [וכן דעת הדברי חמודות

פו. שהרי פירש בהדיא, דאם רואה הלקיטה, אפי' אם אינו יודע איזהו הילדה, אסור ליקח ממנו.

פז. משמע מכאן דההיתר של ספק ערלה בחו"ל הוא משום דתולין שאוכל מן ההיתר, ולא משום דהותר הספק.

פח. פ"י דרוב כרמים הם מוברכים, ובכל כרם וכרם מאותן המוברכים יש עשר חלקים מוברכים נגד חלק אחד שאינו מוברך, וממילא היין היוצא מכל כרם המוברך יש בו תערובת לח בלח של רוב ערלה, ואפי' אם אוכל ענבים ולא יין, עדיין הם רוב ערלה [דמסתמא יש יותר ענבים באותן עשר חלקים המוברכים ממה שיש בחלק אחד שאינו מוברך עם הכרמים שאינם מוברכים].

פט. הגידו לו שאינם חותכין הראשים המוברכין מן השורש, וממילא פסק דמותרין, משום שאין זו הברכה המחייבת למנות שנות ערלה מחדש.

צ. כמו שהביא המרדכי בשמו בהמשך הענין.

הל' ערלה אות ג'.

ועכ"פ דעת ה"ר יעקב ברורה, דלא הותר אלא ספק השקול באופנים מסוימים, ודעת המרדכי הוא דמותר ליקח גם מכרם שכולו ערלה ובלבד שלא יראה הלקיטה ממש, דכיון שאינו ברי לו שבא מן הערלה, תלינן לקולא.

והנה לעיל בסי' תק"א באמצע דבריו הקשה המרדכי, דיש לתמוה היאך אנו מותרים לשתות יין העכו"ם מכרמיהם לפי שנוהגים עכשיו וכו', ואין לומר שהן בטלין ברוב [כמו שהובא בהרבה ראשונים מהר"י], שהרי הרבה כרמים שרוב היין יוצא מאותו הבריכה וכו' עיי"ש, ויש להעיר דנהי דכרמים המוכרים לא שייך ביטול ברוב, מ"מ אמאי אינו יכול לתלות שקנה מכרם שאין מבריכין, דמשמע מלשוננו דרק "הרבה כרמים" יש להם מנהג זה, ולא כל הכרמים. וי"ל דס"ל דכיון דיכול לברר מאיזה כרם לקח, וגם יכול לברר אם מבריכין או לא, לא חשיב זה ספק כלל מאחר שיכול לברר. עוד י"ל דס"ל להמרדכי כהסמ"ג, דאף דקרוב לערלה מותר, רוב גמור אסור [דרוב עדיף מקרוב], ומ"מ צ"ע בדעת המרדכי^{צא}.

שיטת הרשב"א

הרשב"א בתורת הבית [בית ד' שער א'] הביא דעת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, והקשה עלה וז"ל ואינו מחוור, דהא אמרינן בפ"ק דקידושין אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן ערלה בחו"ל הלל"מ וכו', א"ל אימור כך נאמרה הלכה ספיקא מותר ודאי אסור, שמעינן מהא דלהתיר ספיקא בחו"ל הוצרכה הלכה ליאמר כך מפורש בסיני, הא לאו הכי כל מקום שנאסרה אף ספיקא אסורה, ובא"י אף ספקא אסור דבר תורה, וי"ל דכי הוצרכה הלכה במקום דאיתחזק איסורא^{צב}, דבעלמא אסור דבר תורה, והכא שרי עכ"ל. ומבואר מדבריו בהדיא, בין מקושייתו בין מתירוצו, דלא הותר בערלת חו"ל אלא ספק השקול, כגון חתיכה אחת מב' חתיכות, אבל רוב ערלה לעולם אסור, דאת"ל רוב ערלה מותר, א"כ לא קשיא על הרמב"ם כלום, דפשוט שצריך להלכה להתיר רוב ערלה שאסור בכל התורה בפשיטות.

שיטת הר"ן

הר"ן [קידושין דף ל"ח ע"ב] הביא ג' דעות בפי' המשנה דערלה, א' דעת רש"י, ב' דעת הרמב"ם, ג' דעת אחרים. דברי רש"י והרמב"ם כבר הבאנו למעלה, ושיטת אחרים היא כפי' תוס' רי"ד [וכמעט כלשוננו]. הר"ן עצמו לא הכריע בין השיטות, ונראה מזה דמסתפק אם להתיר רק ספק השקול שנראה קרוב לודאי [כתוס' רי"ד], או אם להתיר גם קרוב לודאי ממש. אבל אח"כ הביא הר"ן קושיית הרשב"א על הרמב"ם [הנ"ל] דלפי דבריו אמאי איצטריך הלכתא להתיר ספק ערלה, הא ספיקא דאורייתא לקולא מן התורה, ותי' וז"ל דהכא איצטריך למישרי כל שנולד בו שום ספק בעולם, ואע"פ שאינו כדאי להתיר במקום אחר, דמשו"ה אמרינן דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל ואפי' יחיד במקום רבים, דכל ספיקא שריא ואפי' קרוב לודאי, ואפי'

צא. נסתפקתי בדעתו משום דלא תלה קושיתו ב"רוב כרמים" אלא ב"הרבה כרמים", ומשמע קצת דהוקשה לו אפי' בלא רוב, ומשום דניתן להתברר. ויש סמך לפי' זה מהא דמשמע בסי' תק"ב דההיתר של ערלת חו"ל הוא תלייה ולא היתר גמור, ואם יכול לברר א"א לתלות.

צב. בהמשך דבריו מבואר דכוונתו במה שכתב "דאיתחזק איסורא" היא שהוחזק כאן איסור, כגון חתיכה אחת משתי חתיכות, ולא כמי שטעה בזה לחשוב דכוונתו היא לחזקת איסור [ויצא לידון אם חזקה שוה לרוב או גרוע ממנו].

לספוקי אהרדי נמי שרי, ואילו בשאר איסורין ודאי עובר בלפני עור עכ"ל. וכמה אחרונים^{צג} דנו מלשון הר"ן דכוונתו להתיר גם רוב ערלה [לכו"ע] כמו שהתיר כל הספיקות הללו. ואף שאיני כדאי לחלוק על רבותינו האחרונים, מ"מ הרשות נתונה להעיר עליהם, ובפרט כאן, שיש לי סמוכין מאיזה אחרונים.

הנה ממה שהביא הר"ן מהא דקי"ל כהמיקל אפי' יחיד במקום רבים, דן האבנ"ז [אה"ע סי' י"ז] דס"ל להר"ן דגם רוב ערלה מותר. אולם עי' בתשו' חת"ס [יו"ד סי' רפ"ו] שחלק על הר"ן, וס"ל דהא דקי"ל כהמיקל אפי' יחיד במקום רבים זה חשיב ספק השקול^{צד}. ואפי' לפי הר"ן י"ל דמ"מ לא חשיב זה כרוב גמור, וראיה לומר כן מנדה דף ט' ע"ב, בדברבנן בשעת הדחק סומכין על יחיד במקום רבים, ולא מצינו כן ברוב [לסמוך על המיעוט באיסור דרבנן בשעת הדחק].

ובתורת הארץ [פ"ט אות ז'] הוכיח ממה שמתיר הר"ן ספק קרוב לודאי דגם רוב מותר. וכע"ז מצינו בדברי הראש יוסף פסחים דף ט' ע"א דנקט בכל הסוגיא שם דקרוב לודאי חשיב כרוב ומהני גם בספק טומאה ברה"י. אבל בשושנת העמקים [כלל י"א] כשדיבר בענין ספק הרגיל שקרוב לודאי, כתב "לא יהא [אלא] כרוב וכו'", ומבואר דלא הוה פשיטא ליה דהוי כרוב ממש^{צה}.

עוד הביא התורת הארץ [שם אות ט'] דהר"ן מתיר ברוב ערלה, ממה שמתיר לספק לחבירו ערלת חו"ל אף דהמאכיל יודע בודאי שהוא ערלה^{צו}. ולכאור' אין זה ראיה כלל, דאף שמשמע בהר"ן דאכילת ספק הוא היתר גמור, ולכן לא חשיב מכשול להאכילו, אין זה מוכיח לנו איזה מין ספק הותר. ואין לומר דמוכח ממה שמותר להאכיל ערלת חו"ל, דספק חסרון ידיעה מותר, וממילא מוכח דלא בעינן ספק גמור^{צי}, די"ל דלא חשיב ספק חסרון ידיעה אם יחליט המאכיל שלא לגלות זאת להאוכל לעולם [ולקמן נפרש סברא זו בעזה"י].

עלה בידינו דיש הרבה אחרונים שלמדו בדעת הר"ן דרוב ערלה בחו"ל מותר, אבל לפי הנ"ל אין הכרח לומר כן, וגם מוכח להיפך מדעת האחרים שהובאו בר"ן, ולכן דעת הר"ן עדיין אינו ברור לענין זה.

צג. בית מאיר אה"ע [סי' ד' סכ"ו], מנ"ח [מצוה רמ"ו], מהרש"ם [ח"ד סי' כ"א], אבנ"ז [אה"ע סי' י"ז י"ח י"ט], תורת הארץ [פ"ט אות ז'], ערוה"ש [יו"ד סי' רצ"ד סי"ב וגם ס"ה], שערי ישר [ש"א פ"ו], דברות משה [קידושין סי' מ"ט בסופו].

צד. ומה שבכל מקום הולכים כדעת הרבים, הוא הנהגה בדיני פסק, וכן ביאר החזו"א [ערלה סי' י"א סק"ז].
צה. והטעם לזה, עי' באג"מ [אה"ע ח"ד סי' י"ז אות ד' ד"ה וצ"ל] שביאר דיש חילוק בין ספק רחוק [קרוב לודאי] שהוא מדין רוב, לרוב עצמו. והביא סמוכין לדבריו מדין פקוח נפשות, דמפקחין את הגל בשבת אפי' בספק רחוק מאד, אבל במקום כל דפריש [כגון דפירש אחד מרוב עכו"ם ומיעוט ישראל, עי' רמב"ם פ"ב מהל' שבת ה"כ], אין מחללין עליו את השבת. ולפי הנ"ל יתכן דמאי דנקט בדברות משה [קידושין סי' מ"ט] דהר"ן מתיר ברוב ערלה, אין זה אלא כשיש רוב בסברא כמו ספק רחוק ולא רוב ממש, וצ"ע בזה. וע"ע בקובץ שיעורים [פסחים אות ל"ו] דנקט בפשיטות דרוב מוציא מידי ודאי [דהוא עצמו ודאי] אף דספק הרגיל אינו מוציא מידי ודאי.

צו. באמת התורת הארץ לא הביא זאת לראיה, אלא ביאר דהר"ן הביא זאת לראיה להתיר כל ספק, אפי' ספק כל דהו. ולכאור' המעיין בלשון הר"ן יראה שאינו מביא ראיה מההיתר לספק להתיר ספק קרוב לודאי, אלא הוסיף עוד מין ספק דאין להתיר במקום אחר ובערלה מותרת מכח ההלל"מ, וכן העיר בשערי ישר ש"א פ"ו.

צז. כדמשמע בדברי התורת הארץ, שכתב דהוא ספק שיכול להתברר.

דעות עוד ראשונים

הנמוק"י [קידושין דף ל"ח ע"ב, הובא בקובץ שיטות קמאי] פי' כרש"י, וכן פי' הרע"ב [ערלה פ"ג מ"ט]. והתוס' ר"י הזקן [קידושין שם] פי' כפי' הרמב"ם, וכן סתם המאירי [שם]. ועי' גם בשיטה לא נודע למי [שם] צ"ח.

אם יש להביא מדברי הראשונים בב"ב דף כ"ד ע"א לגבי קרוב

הנה בב"ב דף כ"ד ע"א איתא ההוא חצבא דאשתכח בפרדיסא דערלה, שריא רבינא, לימא משום דסבר לה דר' חנינא [דרוב וקרוב הולכין בתר רוב] וכו' ע"כ. ועי' בתד"ה לימא, דלמאן דהולך בתר קרוב חשיב כודאי ערלה ואסור אף בחו"ל, וכן מוכח בכל הראשונים, שלמדו דהמעשה היה בחו"ל, והם הרשב"א, רבינו יונה, והגהות אשירי [וכן פי' הערוה"ש יו"ד סי' רצ"ד סי"ז בדעת הרא"ש, ובדעת הטור בשיטת הרא"ש]. ועי' בריטב"א שכתב במסקנת הגמ' דלא נאסר אלא ודאי גמור כגון כאן נמצא וכאן היה, ולא בקרוב גרידא אפי' למ"ד קורבא עדיפא [וצ"ע לדידיה מהו הס"ד לאסור היין משום קרוב], ועכ"פ לאינך ראשונים יש לדון אם גם רוב חשיב כודאי דומיא דקרוב למ"ד קרוב עדיף או לא.

ונלענ"ד פשוט שאין לחלק בזה, דכיון דמקשה הגמ' בפשיטות לימא דרבינא סבר כר' חנינא, מוכח דפשיטא להו דאי קרוב עדיף אסור משום דחשיב כודאי. וכל החילוקים בין רוב לקרוב שכתבו האחרונים אינם פשוטים, ולכן בפשטות כל שיש לו דין ודאי אסור אפי' בחו"ל, וכ"כ השב שמעתתא [ש"א פ"א וש"ב פט"ו לענין רובא דליתא קמן], ורעק"א [כו"ח תניינא, כרם נטעי שלמה סי' ח'], ושערי ישר [ש"א פ"ו], וחזו"א [אה"ע סי' א' ס"ק י"ג], ושיעורי ר' שמואל [ב"ב שם], ובכורי שלמה [סי' ל"ג אות ט"ו], ותפארת יעקב [ערלה פ"ג מ"ט]. ויש חולקים וסוברים דלמ"ד קרוב עדיף חשיב קורבה כודאי גמור, דלהאי מ"ד אין מסתפקין כלל והוה כמו כאן נמצא וכאן היה, אבל רוב לא חשיב ודאי גמור אפי' למ"ד רובא עדיף, וכ"כ הדברות משה קידושין סי' מ"ט בסופו בדעת הר"ן, וכן צידד הגרשז"א בהגהותיו לש"ש [אות ז'], ועי' בשיעורי ר' דוד פוברסקי [ב"ב שם].

דעת השטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב בשם הרא"ש והריטב"א

המנ"ח [מצוה רמ"ו אות י"ז] והתורת הארץ [פ"ט אות ו'] הביאו מן השטמ"ק ב"מ דף ו' ע"ב שכתב בשם הרא"ש והריטב"א דלא אמרינן כל דפריש מרובא פריש לענין עשירי ודאי כיון דסו"ס אינו ודאי גמור, וכתבו דה"ה לענין ספק ערלה בחו"ל אף במקום רוב לא חשיב ודאי גמור, ושרי.

ולכאור' לפי דברינו לעיל בדעת הרא"ש דלא הותר אלא ספק השקול, נמצא שדברי הרא"ש סותרין זה את זה [ואף שי"א דהרא"ש המוזכר בשטמ"ק הוא הרא"ש מפליזו, מ"מ דברים אלו כתובים גם בתוס' הרא"ש]. ויש ליישב דודאי ס"ל להרא"ש דלענין ערלת חו"ל הותר דוקא ספק השקול וכנ"ל, אלא דלא נמסר למשה ש"ודאה אסור" [שהיה משמע מינה דכל שאינו ודאי מותר], רק ד"ספיקא מותר", ופירשו חז"ל [לפי הבנת הרא"ש במשנה דערלה] דהכוונה היא דוקא לספק השקול, משא"כ במעשר בהמה דהדרשה היא עשירי

צח. מתחילה פי' כהרמב"ם, ואח"כ כתב ולא נהירא וכו', ולא ברירא לי כוונתו.

ודאי, ומשמע דבעינן ודאי גמור, בזה רוב לא יועיל, דהא אינו חשיב ודאי גמור. ובאמת גם המנ"ח יכול להסכים לזה, די"ל שלא הביא דברי השטמ"ק אלא להסביר מה שדייק בהר"ן דרוב ערלה מותר משום דלא חשיב ודאי גמור, והר"ן ס"ל [לפי המנ"ח] דלא אסר ההל"מ אלא ודאי גמור. ואפי' לפי המנ"ח דיש לפרש הר"ן ע"פ השטמ"ק, הא לא התיר בזה כל רוב ערלה, דיעוין במנ"ח מצוה ש"ס ומצוה תק"ס שהעתיק דברי הש"ש [ש"ב פט"ו] דברובא דליתא קמן מודה השטמ"ק דחשיב כודאי.

גם יעוין בתשו' רעק"א [מהדו"ת סי' ק"ח] שדן הרבה בדברי השטמ"ק האלו, ובמקום אחר [כו"ח תניינא, כרם נטעי שלמה סי' ח'] מסיק דלא נאמרו הדברים לענין ספק טומאה ברה"י ולא לענין ערלה בחו"ל, דבתרוייהו אמרינן דסגי בדין ודאי, ואין אנו צריכין שיהא ודאי במציאות [והוא דלא כהמנ"ח]. ובשערי ישר [ש"א פ"ה] מסיק בדעת השטמ"ק דסגי בדין ודאי גם למעשר בהמה, ורק לענין תערובות אמרינן דלא חשיב שיש רוב מחויבים כדי לבטל המיעוט הפטורים, דכולהו חשיבי פטורים כיון שהם ספק, ועדיין לא פירשו עיי"ש. וע"ע בשו"ת טוב טעם ודעת [מהדו"ג סי' קמ"ט], ובאר יצחק [יו"ד סי' ט"ז ענף ד'], ואג"מ [אה"ע ח"ד סי' י"ז אות ד' וה'], שפירשו ג"כ שדברי השטמ"ק אינם אלא בתערובות, וכתבו בזה טעמים שונים. ובאמת מוכח גם מהריטב"א בב"ב דף כ"ד ע"א הנ"ל דעכ"פ גבי ערלה אין אנו צריכין ודאי גמור במציאות כדי ליאסר, אלא אף בכאן נמצא וכאן היה [שלכאו' אינו אלא דין ודאי, ולא ודאי גמור במציאות], סגי.

היוצא מכל זה, דדברי השטמ"ק דרוב לא חשיב כודאי, לא נאמרו לענין ערלת חו"ל. ואפי' להראשונים שמתירים כל ספק כל דהו, אין הכרח שמתירים ברוב גמור ובכל אופן אף לפי סברת השטמ"ק, דכמה אחרונים מפרשים דבריו דלא חשב רוב כספק בכל אופן או בכל מקום [די"א רק בתערובות, וי"א רק ברובא דאיתא קמן, וי"א דלא נאמר אלא בדרשה ולא בהל"מ].

סיכום בדעות הראשונים

עלה בידינו, הרמב"ם מתיר כל ספק ערלה אפי' רוב ערלה, וכן דעת הרבה אחרונים בדעת הר"ן וגם בדעת כל הראשונים המפרשים המשנה דערלה כפי' הרמב"ם [המאירי, תוס' ר"י הזקן, המרדכי]. והראיתי בדברי הסמ"ג דאף שפי' כהרמב"ם ומתיר ספק רחוק^{צט}, אפ"ה אסר ברוב ערלה. וגם בדעת הר"ן העליתי להסתפק בדעתו ממה שמעתיק פי' האחרים [דס"ל דלא התירו אלא ספק השקול הנראה כקרוב לודאי], ואינו מכריע כנגדם. ובדעת השטמ"ק [ב"מ דף ו' ע"ב] הוכחתי דאין להביא ראיה ממנו לענין רוב ערלה.

ולעומת זה, הר"ש, והרא"ש, ותוס' רי"ד, והרשב"א, וה"ר יעקב מובא במרדכי, והרע"ב [והר"ן בשם אחרים], ס"ל דלא הותר אלא ספק השקול [הנראה כקרוב לודאי]^פ, ופשוט דלדידהו לא הותר רוב ערלה. וגם התוס', וסמ"ג בשם רבינו שמשון, והתה"ד ס"ל בהדיא דרוב ערלה אסור. ובדעת רבינו יונה והגהות אשירי [בב"ב דף כ"ד ע"א] נחלקו האחרונים אם רוב ערלה אסור כמו קרוב [למ"ד קרוב עדיף], או שאינו מוכרח לומר כן.

וכיון שמבואר שדין ספק כל דהו ורוב ערלה שנוי במחלוקת ראשונים, ולהנ"ל רוב ראשונים אוסרים ברוב

צט. ואפשר לומר דס"ל דענבים הנמצאים בכרם ערלה חשיב ספק השקול כדעת החת"ס בתשו' [יו"ד סי' רפ"ו], וכן משמע קצת בתוס' ר"י הזקן [בדף ל"ט ע"א], וליכא ראיה מזה להמאירי והמרדכי שכתבו בהדיא דהוא ספק רחוק, וצ"ע. ק. ורק באופנים מסוימים.

ערלה, צריכים אנו ליכנס ולידע דעתם של הפוסקים.

סימן ב

ביאור שיטות הפוסקים

פתיחה לדברי הפוסקים

הנה באמת להאריך בהצעת שיטות הפוסקים הוא אך למותר, שהרי הטוש"ע ורוב הפוסקים כתבו בהדיא דהלכה כפי' הרא"ש, דלא התיר המשנה בערלה אלא ספק של מקצת נטיעות של ערלה ומקצת נטיעות זקנות שהוא ספק השקול [כנ"ל בדברי הראשונים], וממילא פשוט שרוב ערלה אסור. אלא דשמעתי שיש רוצים להעמיס שיטת הרמב"ם [וכן הוא שיטת הר"ן לפי כמה אחרונים] בדברי הטוש"ע ושאר פוסקים, ותולים דבריהם בדברי הערוה"ש [שחלק על השו"ע כמו שיתבאר בעזה"י], ובעוד לשונות שמצאו באיזה מן הפוסקים, לכן מוכרח אני להאריך בדברי הפוסקים, ולהוכיח דעת כל אחד ואחד בראיות ברורות לענ"ד.

וכדי להבין היטב הראיות שאביא בזה, אמרתי להעתיק הסוגיא בקידושין עם קיצור השיטות, ואח"כ אביא כל דעה ודעה בפני עצמה, וכן לענין הסוגיא דב"ב דף כ"ד ע"א שגם ממנה יתבארו דעות הפוסקים.

סוגיא דקידושין דף ל"ח ע"ב ודף ל"ט ע"א

איתא בקידושין [דף ל"ח ע"ב ודף ל"ט ע"א] תנן התם וכו' ערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים, מאי הלכה אמר רב יהודה אמר שמואל הלכתא מדינה^{קא}, עולא אמר רבי יוחנן הלכה למשה מסיני, א"ל עולא לרב יהודה בשלמא לדידי דאמינא הלל"מ היינו דשני לן בין ספק ערלה לספק כלאים, דתנן ספק ערלה בארץ אסור, בסוריא מותר, בחוצה לארץ יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט^{קב}, ואילו גבי כלאים תנן כרם הנטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בארץ אסור, בסוריא מותר, בחוצה לארץ יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד, אלא לדידך ניתני או זה וזה יורד ולוקח או זה וזה יורד ולוקט, האמר ליה שמואל לרב ענן תני או זה וזה יורד ולוקח או זה וזה יורד ולוקט, מר בריה דרבנא מתני ליה לקולא זה וזה יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד ע"כ.

ופליגי המפרשים בכמה נקודות בסוגיא זו:

א' פליגי בפירוש הספק שבמשנה דכלאים המובאה, י"א^{קא} דמיירי בודאי כלאים בהכרם, והספק [בא"י ובסוריא] הוא אם בא מאותו כרם או ממקום אחר, וי"א^{קב} דמיירי בספק כלאים [כגון ספק אם נזרע במפולת

קא. פירש"י הנהיגוהו הם עליהם בחו"ל עכ"ל, ובפשטות אין לזה חשיבות כ"כ כסתם איסורין דרבנן, אלא קיל מינייהו, וכמו שיתבאר בעזה"י.

קב. פירש"י ובלבד שלא יראנו ישראל כשהוא לוקט מן הערלה עכ"ל, ופליגי הב"ח והט"ז [ועוד] אם ר"ל מספק ערלה [היינו תערובת הנטיעות שאינן ניכרות וידועות לו], או ר"ל מודאי ערלה דוקא.

קג. ב"ח [יו"ד סי' רצ"ד ס"ט] בדעת הרמב"ם, וכן מבואר בדברי הר"ן והב"י, ר"ן בדעת רש"י [ואפשר גם בדעת האחרים], תוס' ר"י הזקן, תוס' רי"ד, תוס' הרא"ש [בשם רש"י], ומאירי.

קד. רא"ש [הל' כלאים סי' א', אפי' בדעת הרמב"ם], הגהות הב"ח בדעת רש"י, וטור, וכן הוא גם דעת הט"ז.

יד ואסור, או נזרע סמוך לכרם ומותר].

ב] פליגי גם בפירוש קושיתו של עולא, י"א^ק דס"ל דהלל"מ דערלה הוא חמור יותר מכלאים שאינו אלא מדברי סופרים, וממילא מחמירין בערלה להיות יורד ולוקח דוקא, ומקילים בכלאים להיות אפי' יורד ולוקט. וי"א^ק דכלאים שהוא מדברי סופרים באמת חמור מערלה שהוא הלל"מ [ונמסר מסיני דספיקו מותר לגמרין], וממילא מקילין בערלה להיות יורד ולוקח בכל אופן, ובלבד שלא יראה שהוא לוקט מודאי ערלה, ובכלאים מחמירין שלא ילקוט ביד מספק כלאים.

ג] פליגי בפסק ההלכה, י"א^ק דקי"ל כעולא דמחלק בין ערלה לכלאים, וי"א^ק דקי"ל כמר בריה דרבנא דמתני לקולא זה וזה יורד ולוקט, וי"א^ק דקי"ל זה וזה יורד ולוקח [ע"פ גירסא שלנו בירושלמי ערלה פ"ג ה"ז]^ק.

סוגיא דב"ב דף כ"ד ע"א

איתא בב"ב [דף כ"ד ע"א] ההוא חצבא דחמרא דאשתכח בפרדיסא דערלה, שריא רבינא, לימא משום דסבר לה דר' חנינא [דרוב וקרוב הלך אחר רוב, ורובא דעלמא אינו ערלה], שאני התם דאי מיגניב מינה אצנועי בגויה לא מצנעי, והנ"מ חמרא, אבל ענבי מצנעי [ואסורים] ע"כ.

והנה י"א^ק דעובדא זו היתה בחו"ל, וי"א^ק דהיתה בא"י. ועוד פליגי במסקנת הסוגיא, די"א^ק דהא דאסר בעינבי הוא רק למאן דאזיל בתר קרוב, אבל לדידן דקי"ל כר' חנינא דאזיל בתר רוב גם עינבי מותרים, וי"א^ק דמסקנת הגמ' היא דלכו"ע עינבי אסורים, דכאן נמצא וכאן היה הוי כרוב או עדיף מרוב.

קה. כל הראשונים שפירשו הענין, והם רש"י [ד"ה היינו וד"ה ובלבד], תוס' ר"י הזקן, ר"ן בשם רש"י ובשם האחרים, תוס' רי"ד, מאירי, רא"ש [הל' ערלה סי' א']. ובאחרונים, הב"י, הב"ח [שכתב בסוף דבריו דיוורד ולוקח הוא חומרא], דרישה, ועוד.

קו. ט"ז [בדעת הטור והרמ"א], ועי' בבית מאיר שכתב כסברת הט"ז ולא כפירושו בהסוגיא.

קז. רא"ש [הל' ערלה סי' א'], רמ"ך, ב"י [בדעת הטור, וכן סובר מדעתיה], ב"ח ודרישה וט"ז בדעת הטור.

קח. רמב"ם בתשובה [מהדורות בלאו סי' ק"ל], ר"ן.

קט. ר"ש [ערלה פ"ג מ"ט], תוס' ר"י הזקן, ב"י בדעת הרמב"ם, ומאירי.

קי. ועיקר היוצא מסוגיא זו הוא לידע דלדעת כל הראשונים ערלת חו"ל שוה לכלאים בחו"ל, או עכ"פ חמור ממנו, וא"כ לפי השיטות דספק כלאים שהותר בחו"ל הוא ספק אם נזרע באיסור או בהיתר, נמצא דלא הותר ללקוט ביד מספק כלאים אפי' במקום שהוא ספק השקול [דלכל הדעות יש איסור ללקוט ביד, ולא יזה דעות יש גם איסור לראות הלקיטה], ונמצא דגבי ערלה ג"כ אסור ללקוט ביד אפי' מספק השקול דומיא דכלאים. ומוכח מזה דלא הותר ספק כל דהו, דאי הותר ספק כל דהו א"א לומר שאסרו ללקוט ביד מספק השקול [וסברא זו הוזכרה במדכי קידושין סי' תק"ב וגם בערוה"ש סי' רצ"ד סי"ג וסי"ד].

קיא. כ"כ התוס', הגהות אשירי, רבינו יונה, הרשב"א, והריטב"א, וכן הוא סתימת הטוש"ע, וכ"כ הגר"א [סי' רצ"ד ס"ק ל"ג ול"ן] והבית אפרים [אה"ע סי' י"א].

קיב. כ"כ החזו"א [ערלה סי' י"א סק"ד], והדברות משה [ב"ב סי' י"ח ענף ה'] בדעת הרמב"ם, וכן נראה מוכרח מלשונו [שאסר הענבים מספק, וכל ספק מותר בחו"ל לפי הרמב"ם].

קיד. רא"ש [ב"ב שם], ורבינו יונה בתירוצו ראשון, והגהות אשירי.

קיד. רבינו יונה בתירוצו שני, רמב"ן, ריטב"א, ח"י הר"ן, רמב"ם, טוש"ע.

ויש לדעת, דאי מיירי הגמ' בחו"ל והמסקנא לאסור ענבים הנמצאם בכרם, נמצא דאוסרים בחו"ל כאן נמצא וכאן היה אף כשהוא נגד רובא דהיתרא. ויש לדעת מהו כח של הכרעה זו דמועיל נגד רוב, האם הוא כספק הקרוב לודאי, או דעדיף מיניה.

ונלענ"ד בזה, דכיון דהרמב"ם כתב בדין זה "שמא הענבים נגנבו מאותו כרם", ומבואר דאינו אלא ספק השקול, א"כ לא מסתברא לומר דהחולקים על הרמב"ם שסוברים דכאן נמצא וכאן היה מכריע, פליגי עליו לגמרי וסוברים דההכרעה היא ודאית, אלא מסתברא שסוברים דהיא הכרעה בתורת קרוב לודאי, וכך הוא באמת לשון רבינו יונה והטור, שרבינו יונה כתב "יותר יש לתלות" שבא מכרם זה, והטור כתב "קרוב הדבר וכו'". ולפ"ז מוכח דלהסוברים דהגמ' מיירי בחו"ל, ולפי המסקנא כאן נמצא וכאן היה אסור, נמצא דכל ספק שיש בו מכריע לאיסור, אסור בחו"ל, ואינו צריך וודאות גמורה^{קט"ו}, וכן מבואר בערוה"ש [סי' רצ"ד סי"ז] שכתב דאם כל ספק כל דהו מותרת אז אפי' במקום חזקת כאן נמצא וכאן היה ג"כ מותרת^{קט"ז}.

שיטת הטור

כתב הטור [יו"ד סי' רצ"ד ס"ט] וז"ל הילכך בא"י ספיקה אסור ובחו"ל ספיקה מותר, כיצד כרם שיש בו נטיעות של ערלה וענבים נמכרים חוצה לו, אפי' יודע שהובאו מאותו הכרם מותרין, רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה, ואצ"ל כרם שהוא ספק ערלה, שהוא מותר עכ"ל. ומבואר מדבריו בהציור הראשון של ספק ערלה, דמיירי בכרם שיש בו נטיעות של ערלה ונטיעות של היתר, וכ"כ כל האחרונים. וגם פשוט דלא התיר אלא ספק השקול [כגון מחצה על מחצה וכדומה], ולא רוב ג"כ, שהרי השוה הספק בא"י והספק בחו"ל, ואם איירי גם ברוב ופריש מרוב, הא אין זה חשיב ספק בא"י אלא ודאי, ולוקין עליו.

אמנם בלשון הטור "רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה" נחלקו האחרונים בפירושו. י"א^{ק"י} דר"ל שאסור לראות הלקיטה מספק ערלה [כגון שאין הנטיעות ניכרות לו, או שאינו רואה בדיוק מאיזו נטיעות הוא לוקט], וי"א^{ק"ח} דאינו אסור אלא לראות הלקיטה מודאי ערלה, אבל מן הספק מותר לראות. ויש לחקור

קטו. הנה הריטב"א שם כתב דכאן נמצא וכאן היה הוא ודאי גמור, ולכן אפי' לר' חנינא דאזיל בתר רוב, כאן לא אזלינן בתר רוב, והוכיח כן ממה שאוסרים הענבים בחו"ל, דמזה מוכח דכאן נמצא וכאן היה הוא ודאי גמור, ומבואר מדבריו דכאן נמצא וכאן היה הוא ודאי גמור אפי' במקום שמתנגד לרוב. אלא דיש להקשות על הוכחה שלו, דהא בהס"ד דהסוגיא שם, רצה הגמ' לומר דלמאן דפליג על ר' חנינא, היין אסור בחו"ל משום דקרוב עדיף, אף שאין זה וודאות גמורה [המועלת גם לר' חנינא], וא"כ מהיכ"ת דלמסקנא בעינן וודאות גמורה כדי לאסור הענבים בחו"ל, וצ"ע. ועכ"פ מלשון רבינו יונה והטור מוכח דלא נחתו לדברי הריטב"א, ולכן לא העתקתיו בפנים.

קטז. והעיר ר' ברוך מושקוביץ שליט"א שלפי השיטות שחולקים על השטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב וסוברים דרוב הוא ודאי גמור, איך שייך לומר דחזקת כאן נמצא וכאן היה יהא עדיף מרוב, ועל כרחך צ"ל דבמקום כאן נמצא וכאן היה ליכא ספק כלל, ולכן לא נאמר דין של רוב. ונלענ"ד דקושיא מעיקרא ליתא, דודאי גם החולקים על השטמ"ק מסכימים דשייך בירור שעדיף מרוב, שהרי ב' עדים ודאי עדיפי מרוב [והרי רוב אינו מכריע אפי' במקום תרי ותרי שיש חלות ספק], אלא דסברי דבמקום שהולכים בתר רובא דינו כודאי גמור [שזהו בכלל גזה"כ דאחרי רבים להטות], ולא חשיב ספק לשום דין תורה, אבל במקום בירור דעדיף מיניה הולכים בתר אותו בירור שהוא עדיף טפי, ודינו כמו שכתבתי בפנים [והיינו משום דבכה"ג ליכא גזה"כ לחשבו כודאי גמור].

קיו. כ"כ הדרישה והב"ח, וכן מוכח בב"י דס"ל דערלה חמור מכלאים לדעת הטור, והרי גבי כלאים ס"ל להטור [סי' רצ"ו] דאסור ללקוט בידיים מספק כלאים, ולכן בערלה אסור אפי' לראות הלקיטה מן הספק.

קיח. ט"ז.

לפי דעת המקילין בזה, מהו כשיש מקום מסוים בכרם, שבו עומדות הנטיעות של ערלה, וראה הענבים יוצאים מאותו מקום המסוים, אם זה נכלל בהיתר של ספק ערלה בחו"ל אף שהוא ספק רחוק, או אינו נכלל בהיתר. ונלענ"ד דכיון דהטור כתב "אפי' יודע שהובאו מאותו הכרם מותרין" ולא פי' חידוש זה, דמותר אפי' אם יודע שיוצא מצד הערלה, מוכח דלא התיר בכח"ג. ומאי דלא פי' שלא יראה הענבים יוצאים מצד הערלה, היינו משום דציוור המשנה הוא בנטיעות מעורבות, שלא היו הנטיעות של ערלה בצד מסוים, ולכן בכרם כי האי אין לאסור אלא כשרואה שהוא לוקט מן הערלה [לפי שיטה זו].

ובסוף דברי הטור, לגבי כרם שכולו ספק ערלה, נחלקו האחרונים ג"כ בפירושו. י"א ק"ט שאסור לראות הלקיטה, וי"א ק"ב שמותר לראות ואינו אסור אלא ללקוט ביד, וי"א ק"ב שמותר ללקוט ביד.

והנה יאמר המתעקש, דנהי דלא התיר הטור בפירוש אלא ספק השקול, וגם מוכח מדבריו דלא התיר ענבים יוצאים מכרם שהוא ודאי ערלה, אפ"ה הא אפשר שמתיר בכל ספק אפי' ספק כל דהו וגם רוב, והאי דלא התיר בענבים היוצאים מכרם ערלה הוא משום דזה חשיב ודאי, מדין כאן נמצא וכאן היה. וכ"ת הא מ"מ עדיין לית ליה להטור מקור להתיר ספק כל דהו, יש להביא לזה ג' מקורות. א' מלשון ההלכה הנאמר בגמ', ספיקא מותר ודאה אסור, ולכאו' הל"ל ודאה אסור ספיקא מותר, שהרי הלל"מ באה לאסור, ועוד אמאי קאמר ודאה אסור בכלל דלכאו' הוא מיותר, אלא דאתא למימר דרק ודאי אסור וכל ספק מותר. ב' ממאי דקי"ל כדברי המיקל אפי' ביחיד במקום רבים. ג' ממאי דמותר לספק ודאי ערלה לחבירו אם אין האוכל יודע שהוא ערלה.

התשובה לזה, דהנה לפי הסוברים בדעת הטור דאסור לראות הלקיטה או ללקוט ביד מספק ערלה כשהוא ספק השקול, פשוט דאין מקום לומר דהתיר אף ספק כל דהו. וכן הוא באמת הפשטות בדעת הטור, שהרי בהל' כלאים סי' רצ"ו פסק כדעת הרא"ש ק"ב דלא הותר ללקוט ביד מספק כלאים, ושיטת הרא"ש [וכן כל הראשונים שפירשו הענין] היא דערלה חמור מכלאים, או עכ"פ שוה לו, וא"כ תמוה מאד לומר כדברי הט"ז, שכתב דהטור חולק על אביו הרא"ש [וכן על כל הראשונים], והיקל בערלה יותר מבכלאים. ואפי' את"ל כדברי הט"ז, דהתיר הטור ללקוט ספק ערלה בידיים, הא לית ליה להטור שום מקור מהג' מקורות הנ"ל להתיר ספק כל דהו. דהנה הטור לא העתיק לשון הגמ' "ודאה אסור ספיקא מותר" אלא כתב "בחו"ל ספיקא מותר", ולכאו' מוכח שלא למד כלום מלשון הגמ' דהקדים ודאה לספיקא וגם הוסיף "ודאה אסור", ואדרבה, הביא הטור המשנה בערלה, דמיירי בספק השקול, לפרש ההלכה דספיקא מותר. וגם אין לו להטור מקור ממאי דקי"ל כדברי המיקל, דהא מבואר בטור [סי' רצ"ד סכ"ה] בענין נוטע לרבים, דהרא"ש לא פסק כר' יהודה דפוטר בנוטע לרבים אפי' בחו"ל [ובאמת הרא"ש לא פירש בהדיא דלא קי"ל כר' יהודה בחו"ל], אלא דדייק כן הטור ממה שלא חילק בהדיא, וס"ל דלא אמרינן מעצמנו הלכה כדברי המיקל, ומוכח דס"ל דלא נאמר כלל זה אלא באופנים מסוימים, וכבר כתב החזו"א [ערלה סי' י"א סק"ז] דלשיטת הראשונים דלא אמרינן הלכה כדברי המיקל בכל גוונא, מוכח דאין זה משום ספק עיי"ש. וגם אין לו להטור מקור מדין ספק לי ואנא איכול, דהא הטור השמיט דין זה, ופי' הב"י דהיינו משום דס"ל דלא נאמר אלא למ"ד ערלת

קיט. ב"י, ב"ח, ודרישה.

קכ. כן משמע בד"מ דלא אסר אלא הלקיטה בידיים, וכן דעת הלבוש להלכה.

קכא. ט"ז וערוה"ש.

קכב. הל' כלאים סוף סי' א'.

חו"ל הלכתא מדינה, ואנן קי"ל כמ"ד הלל"מ^{קכ} [והט"ז לא חלק על הב"י בזה, ואף הערוה"ש שחלק על הב"י בזה, י"ל דלא כתב כן אלא משום שלא ראה דברי השיטה לא נודע למי שכתב בהדיא כדברי הב"י, ואילו היה רואה דברי השיטה לא נודע למי היה חוזר בו^{קכד}].

היוצא מכל הנ"ל, דדעת הטור היא דלא הותר אלא ספק השקול, ולהרבה אחרונים לא הותר אלא באופנים מסוימים, ואין לו להטור שום מקור להתיר ספק כל דהו, וכ"ש רוב ערלה.

שיטת הב"י

הנה הב"י הביא ב' שיטות, א' שיטת רש"י והטור [והר"ן בשם אחרים] שכללם בחד שיטה, ועוד הביא שיטת הרמב"ם. והנה בדעת הטור ס"ל להב"י דאסור לראות הלקיטה אפי' מספק של מקצת נטיעות ילדות ומקצת נטיעות זקנות^{קכה}, ובספק אם עברו על כל הכרם שנות ערלה ס"ל דאסור ללקוט ביד^{קכז} [ואפשר דאסור גם לראות הלקיטה], והראיה לומר כן ביארתי בהערה. אבל בדעת הרמב"ם ס"ל להב"י דמותר אפי' ליקח ענבים שיצאו מכרם ערלה כל זמן שלא ראה הלקיטה, וקראו לזה הב"י "ודאי ערלה", ופליגי האחרונים בכוונתו, י"א^{קכז} דר"ל שהוא ודאי ממש, וי"א^{קכח} דר"ל שהוא קרוב לודאי.

ובשו"ע [סי' רצ"ד ס"ט] כתב ספק ערלה בא"י אסור ובחו"ל מותר, כיצד כרם שיש בו נטיעות של ערלה וענבים נמכרים חוצה לו, בא"י אסור, ובסוריא מותר, והוא שלא ידע שהובאו מאותו הכרם, ובחו"ל מותר אפי' יודע שהובאו מאותו הכרם, רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה עכ"ל, ובס"י כתב כרם שהוא

קכג. והיש"ש [קידושין פ"ק סי' ע"ח] פ' דספק לי הוא רק במקום שכבר הוא ספק להמאכיל, והוא כדעת תוס' ר"י הזקן. קכד. וגם לא ראה הערוה"ש דברי היש"ש הנ"ל בסמוך, ועוד דבלא"ה ס"ל להערוה"ש כהרמב"ם דמותר ליקח ענבים היוצאים מכרם של ערלה, וא"כ אין מדבריו ראייה לשיטת הטור שחולק על הרמב"ם, ואוסר. ואפי' את"ל דשייך לומר כדברי הערוה"ש, נראה להביא ראייה ברורה דהטור אוסר בספק קרוב לודאי, שהרי כתב בסי"א אבל ענבים הנמצאים טמונים בו [ר"ל בכרם של ערלה] אסורין, שקרוב הדבר שגנבו ממנו וטמנה בתוכו, ודייק הערוה"ש דקרוב הדבר עדיין לא חשיב ודאי ממש, ופשטות דברי הטור נשמעת דמיירי בין בא"י בין בחו"ל, וא"כ לפי דברי הערוה"ש מוכח דאסור הטור בספק רחוק אפי' בחו"ל. והערוה"ש דחה זה, משום שהבין בדברי הטור בס"ט דאפי' ספק כל דהו מותר בחו"ל, וממילא היה צריך לפרש דמה שכתב בסי"א מיירי דוקא בא"י ולא בחו"ל. אבל לפי מה שהוכחנו מלשון הטור ומדברי רוב מפרשי הטור, דבס"ט לא התיר אלא ספק השקול, א"כ א"א לומר כדיחוי זה של הערוה"ש, שבודאי אין שום רמז כלל בס"ט וס"י דמתיר בספק כל דהו, ונמצא דמסתימת לשונו בסי"א מוכח דמיירי אפי' בחו"ל [ובפרט דבס"ט וס"י לא הדגיש דין א"י אלא דין חו"ל]. ויתר דברי הערוה"ש יתבאר במקומו בעזה"י.

קכה. כן מוכח מדברי הב"י אף שלא כתב כן בפירושו, דהנה שיטת הטור גבי כלאים היא, דהאי דבחו"ל יורד ולוקט, היינו דוקא בספק כלאים, והרי הב"י כתב גבי ערלה דהא דיוורד ולוקח הוא יותר חמור מהא דיוורד ולוקט, ומה שכתב הטור בערלה לשון "שיודע שבאו מאותו כרם" פ' הב"י דהיינו יורד ולוקח. נמצא דמה שכתב הטור "ובלבד שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה" א"א לפרשו דמיירי בודאי, שאוסר לראות הלקיטה ממנו, דאין זה חמור יותר מכלאים שאסור ללקוט בו מן הספק, אלא ודאי מיירי בספק, דאף בזה אוסר לראות הלקיטה [וכגון שאינו רואה בדיוק מאיזו נטיעה הוא לוקט].

קכו. הוא כ"ש מכלאים. ונסתפקתי בענין ראיית הלקיטה מהו, דהב"י לא כתב הדין של יורד ולוקח גבי הדין של כרם שכולו ספק, וגם בטור מוכח דהספק של כרם שכולו ערלה הוא יותר קל ממקצת נטיעות של ערלה.

קכז. כן נראה מדברי היש"ש [קידושין פ"ק סי' ע"ח] והב"ח.

קכח. כן נראה מדברי הד"מ.

ספק ערלה, בא"י אסור, ובסוריא מותר, ואצ"ל בחו"ל עכ"ל.

והנה כל מפרשי השו"ע^{קכט} הסכימו דכיון דנקט לשון הטור "כרם שיש בו נטיעות של ערלה", מוכח דלא התיר אלא במקצת נטיעות של ערלה, ופסק דלא כהרמב"ם שהתיר אפי' ענבים היוצאים מכרם שכולו ערלה. וגם מוכח מדברי השו"ע דמיירי רק בספק השקול [כגון מחצה על מחצה], דבא"י אינו אסור אלא משום שהוא ספק ולא ודאי, וכמו שהוכחנו בלשון הטור^{קל}. אבל במה שסיים השו"ע "רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה" אין הכרח שאוסר לראות הלקיטה מספק ערלה כמו שיתבאר בהערה^{קלא}, ובאמת פליגי האחרונים בזה. י"א^{קלב} דכיון שהעתיק לשון הטור מוכח דכוונתו כמו דעת הטור, ואסור לראות הלקיטה גם מן הספק, וי"א^{קלג} דלא אסר אלא לראות הלקיטה מודאי ערלה. וגם בס"י פליגי האחרונים בכוונתו, י"א^{קלד} דאסור לראות הלקיטה מכרם שהוא ספק ערלה, וי"א^{קלה} דמותר לראות אבל אסור ללקוט ביד, וי"א^{קלו} דמותר גם ללקוט ביד.

והנה מכל האמור מבואר דדעת הב"י היא דאין להתיר אלא ספק השקול, ולא ספק כל דהו, לא מיבעיא לדעת האוסרין לראות לקיטת הספק או ללקוט מיד, דפשוט לפ"ז שאסור גם ספק כל דהו [וק"ו הדברים] אלא אף לפי החולקים בזה וסוברים דהתיר ללקוט ביד, אפ"ה אין להתיר ספק כל דהו, שהרי אין שום מקור לומר כן^{קלי}, וגם מוכח מסי"א דאסר השו"ע ספק קרוב לודאי^{קלח}, כמו שביארתי הכל בדעת הטור.

קכט. ט"ז ס"ק ט"ו בסופו, ש"ך סק"כ, גר"א ס"ק ל"ג, ועוד. וראיתי בדרך אמונה הל' מע"ש ונט"ר פתיחה לדיני ערלה [ציון ההלכה ס"ק ל"ו] שכתב דלשון השו"ע הוא כלשון הרמב"ם, ולא ידעתי כותו בזה [ואפשר דלשון הבאר הגולה ס"ק כ"ה אטעיתה, שכתב דהסעיף נלקח מדברי הרמב"ם, אבל באמת מיד אח"כ הביא על לשון השו"ע דברי הר"ן בשם אחרים, שהספק הוא אם נלקח מנטיעות של ערלה או של היתר בתוך הגן].

קל. דגם השו"ע משהו הספק בא"י ובחו"ל, וא"כ מאי דמתיר בחו"ל הוא מה שנחשב ספק בא"י, וכיון שבא"י רוב ערלה חשיב כודאי ולוקין עליו, ודאי לא הותר בחו"ל.

קלא. דהנה הטור פסק בהל' כלאים דאסור ללקוט בידים מספק כלאים בחו"ל, אבל השו"ע בס"י רצ"ו סמ"ט פסק כהרמב"ם דמותר ליקח מירק היוצא מכרם שאין בתוכו אלא ירק שהוא ודאי כלאים, וא"כ אפי' תימא דערלה חמור יותר מכלאים, מ"מ אין הכרח דאסור לראות הלקיטה מספק ערלה, וגם הא פ"י הב"י בדעת הרמב"ם דערלה שוה לכלאים, ולכן יתכן דבזה שוה ערלה לכלאים, דאין אסור אלא לראות הלקיטה מודאי ערלה אבל אם רואה הלקיטה מספק ערלה מותר, ובזה פליגי האחרונים, וכדלקמן.

קלב. דברי חמודות [הל' ערלה סי' ג'].

קלג. לבוש.

קלד. דברי החמודות [הנ"ל].

קלה. כ"כ הלבוש לדינא [ויתכן שהוא רק לדעת הרמ"א].

קלו. ש"ך ס"ק כ"א בדעת השו"ע, וכן למד בדעת הלבוש בפ"י דעת השו"ע.

קלז. כמו שכתבתי בדעת הטור, א' דלא פסק הלשון "ודאה אסור ספיקא מותר", ב' דפסק כהרא"ש והטור בסכ"ה דנוטע לרבים חייב בערלה ולא פטר בחו"ל, ומוכח דלא בכל מקום קי"ל כיחיד במקום רבים, והיינו משום דהכלל דכל המיקל וכו' אינו מדין ספק, ג' דליכא היתר להאכיל ודאי ערלה לחבירו שאינו יודע שהוא ערלה.

קלח. דפסק כהטור דענבים הנמצאים בכרם של ערלה אסור, שקרוב הדבר שמאותו כרם נגנבו, ומוכח מלשונו דאינו אלא קרוב לודאי, ואפ"ה אסור, ומסתימת לשונו מבואר דמיירי בחו"ל.

שיטת הרמ"א

הנה בד"מ כתב דהטור והרא"ש ס"ל דאסור ללקוט ביד מכרם שהוא ספק ערלה. ופשוט דכוונתו בזה, שהרא"ש ס"ל דערלה חמור מכלאים, וכיון דגבי כלאים פסקו הרא"ש וטור דאסור ללקוט ביד מספק כלאים, וכמו שביארתי הכל לעיל בדעת הטור, א"כ כ"ש דגבי ערלה דעתם לאסור ללקוט ביד מכרם שהוא ספק ערלה. ולפ"ז פשוט דכשהשיג הרמ"א על השו"ע בס"ט, וכתב "וכ"ש שכרם שהוא ספק ערלה שהוא מותר", כוונתו להתיר דוקא כשלא ליקט ביד, וכן פי' הש"ך בס"ק כ"א קל"ט.

אבל עי' בט"ז ס"ק ט"ו באריכות שפי' דבאמת בא הרמ"א להקל ולהתיר גם ללקוט ביד מספק ערלה, וכ"כ הבאר הגולה. אולם מדברי הרמ"א בד"מ הנ"ל מוכח דא"א לומר כן בדעת הרמ"א, שהרי כתב שם בהדיא דהטור אוסר בזה. ולכאור' היה אפשר לומר דהרמ"א פסק כדעת הגהות מרדכי שהביא שם ג"כ בד"מ, דס"ל דמותר ללקוט ביד מן הספק. אמנם זה אינו, חדא משום שהרמ"א נקט כסגנון לשון הטור, ומשמע שכוונתו להביא דעת הטור, ועוד דהגהות מרדכי התיר אפי' ליקח מענבים היוצאים מכרם שכולו ערלה, והשו"ע חלק על זה [כמבואר בהדיא בלשונו], והרמ"א לא השיג על השו"ע בזה כלום, ומוכח דדעת הרמ"א לפסוק לגמרי כהטור וכמו שפי' בד"מ, דאסור ללקוט ביד מספק ערלה, וכמ"ש הש"ך הנ"ל.

ועלה בידינו דהרמ"א מסכים להב"י דאין להתיר אלא ספק השקול, וס"ל דאסור ללקוט ביד ולאכול מספק ערלה, וכ"ש שאסור לאכול מספק כל דהו או מרוב ערלה.

שיטת היש"ש

עי' ביש"ש [קידושין פ"ק סי' ע"ח] באריכות, ואכתוב תוכן דבריו לדינא. לענין מחלוקת הרמב"ם והטור אם להתיר בענבים היוצאים מכרם שכולו ערלה או לא, פסק כהטור שאוסר, ועוד פי' דהטור משהו הספק של ספק כלאים בחו"ל [דהוא ספק השקול] עם הספק של ערלה בחו"ל. ולענין המחלוקת אם לגרוס יורד ולקח או יורד ולוקט, מסיק דערלה חלוק מכלאים, דבערלה אסור לראות הלקיטה ובכלאים אסור ללקוט ביד, ומשמע בהדיא דערלה חמור מכלאים^{קמ}. נמצא דדעת היש"ש לדינא דאין להתיר אלא ספק השקול, ואף זה אינו מותר אלא כשאינו רואה הלקיטה, וכ"ש שאסור בספק כל דהו או ברוב ערלה.

שיטת הלבוש

עי' בלבוש סי' רצ"ד ס"ט סי' וסי"א שכתב בהדיא דכרם שהוא כולו ספק ערלה אין להתיר אלא אם אינו לוקט ביד. ונמצא שמחמיר גם בספק השקול, וכ"ש שאוסר בספק כל דהו או ברוב ערלה^{קמא}.

קלט. וכן מבואר בלבוש.

קמ. היינו ממה שבאמצע דבריו העתיק דברי הר"ן בשם האחרים, דפי' בהדיא דערלה חמור מכלאים, ויורד ולקח הוא חומרא, ויורד ולוקט הוא קולא, ובשאר דבריו לא חלק על זה.

קמא. גם שאר ההוכחות שכתבתי בדעת הב"י והרמ"א קיימות בדעת הלבוש.

שיטת הדברי חמודות

ע' בדברי חמודות [הל' ערלה סי' ג], ותוכן כוונתו הוא, דלדעת השו"ע אסור לראות הלקיטה מספק ערלה, בין בספק של מקצת נטיעות של ערלה ומקצת של היתר, בין בספק אם עברו על כל הכרם ג' שנים או לא. וכיון דמחמיר גם בספק השקול לאסורו אם רואה הלקיטה מן הספק, כ"ש שאוסר בספק כל דהו או ברוב ערלה.

שיטת הדרישה

ע' בדרישה [סי' רצ"ד סק"ה] שכתב בדעת הטור דאפי' אם ליכא בכרם ודאי ערלה [כגון מקצת נטיעות ערלה ומקצת היתר], אלא כל הכרם ספק ערלה אם עבר עליו ג' שנים או לא, אפ"ה אם הוא רואה שעכו"ם בוצר מאותו ספק אסור ליקח ממנו עכו"ד. וכיון שאוסר אפי' בספק השקול אם רואה הלקיטה מן הספק, כ"ש שאוסר בספק כל דהו או ברוב ערלה.

שיטת הב"ח

הנה גם הב"ח כתב בדעת הטור דאסור לאכול אם רואה הלקיטה מספק ערלה^{קמב}, וא"כ משמע לכאור' דדעתו לאסור גם ספק כל דהו או ברוב ערלה. אלא דקשה מסוף דברי הב"ח, שאחר שהביא דברי הרמב"ם ופירש דעתו [דמתיר רק בספק רחוק ולא בודאי ערלה], כתב וז"ל הלכך דברי רבינו בהבנת הסוגיא, ופירש"י והרמב"ם הוא עיקר, וא"א לפרש שום היתר אלא בדאיכא ספק, ואפי' הוא ספק רחוק, אבל לא ודאי ערלה וודאי כלאי הכרם, וכך הוא משמעות לשון השו"ע, וכך פסק בתשובה שהובאה במרדכי כו', והכי נקטינן עכ"ל, ומשמע דאתא למימר דלכו"ע אף ספק כל דהו מותר, וזה סותר למאי דמשמע מתחילת דבריו, דס"ל בדעת הטור^{קמג} דאין להתיר אלא ספק השקול. ועוד קשה על דברי הב"ח, איך כלל בחדא מחתא הטור, ורש"י, והרמב"ם, והשו"ע, והמרדכי, הלא הטור, ורש"י, והשו"ע אסרו בהדיא ליקח מכרם שכולו ערלה, וא"כ לדעתם ספק כל דהו אסור.

ונראה דצ"ל דלעולם לא כיוון הב"ח להשוות כל הדעות בזה ממש, דבאמת לפי הטור ודעימיה אין להתיר ספק כל דהו, וכל כוונת הב"ח אינה אלא לבאר דאין להתיר בודאי ערלה וכלאים, שבזה הכל מודים כיון דלכו"ע בעינן עכו"פ ספק כל דהו להתיר.

עלה בידינו דהב"ח ס"ל בדעת הטור [והשו"ע] דאין להתיר אלא ספק השקול באופנים מסוימים, ובדעת הרמב"ם מותר אפי' ספק רחוק, אך לא הכריע הב"ח ביניהם [ואינו מבואר בדבריו אם רוב ערלה שוה לספק רחוק ומותר להרמב"ם, או דחמור ממנו].

קמב. דאחא דכתב הטור "רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה" פי' "ר"ל רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות שאפשר שהן של ערלה". וגם בהמשך דבריו פי' הב"ח דספק ערלה חמור יותר מספק כלאים, דבספק כלאים [דהיינו ספק אם נזרע באיסור, שהוא ספק השקול] מותר גם לראות הלקיטה, ואילו גבי ספק ערלה [כגון ספק אם עבר על הכרם ג' שנים] מבואר בלשונו דאסור גם לראות הלקיטה.

קמג. וגם בדעת רש"י פי' הב"ח שלמד כהטור, דאסור לראות הלקיטה מספק ערלה.

שיטת ה"ז

עי' היטב בט"ז [סי' רצ"ד ס"ק ט"ו], ובתוך דבריו כתב וז"ל א"כ כל שאין ודאי ערלה אין מקום להחמיר והיתר גמור יש בדבר" עכ"ל, עוד כתב וז"ל דודאי כיון דקי"ל הל"מ נאמרה להקל בספק, ודאי כל ספק שבעולם מותר וכו', וקיל מכלאים עכ"ל. ומבואר לפנינו דהט"ז התיר כל ספק ערלה, וגם מיקל בערלה גבי ערלת חו"ל יותר מכלאים, והרבה דייקו בלשונו שמתיר כל ספק כל דהו ואף רוב ערלה, כיון שאינו ודאי גמור ממש.

ונלענ"ד דזה ודאי אינו, חדא ממה שלא הביא הט"ז שום מקור לדבריו אלא מלשון הגמ' דספיקו מותר, ואין בכלל זה אלא מה שנחשב ספק לגבי שאר דיני התורה [כגון ספק טומאה ברה"י וברה"ר וכדומה], אבל לא כל דבר שיש לו מכריע [כגון קרוב לודאי ורוב], ומלשון הט"ז ג"כ מבואר דלא התיר אלא ספיקות, וספק שיש לו מכריע נחשב כודאי^{קמ"ד}. ועוד הרי בס"ק י"ז בענין ענבים שנמצאו טמונים בכרם של ערלה, סתם הט"ז כסתימת הטוש"ע דאסור משום דקרוב הדבר שגנבום ממנו [ופי' דהוא סברא חזקה יותר מקרוב, ולכן מועיל גם נגד רובא דעלמא], ומבואר דגם בחו"ל יש לאסור במקום שיש מכריע, אף שאינו ודאי גמור. וממילא גם להט"ז, ספק קרוב לודאי ורוב ערלה אסורים, וככל המון הפוסקים האחרים.

אך לענין עיקר שיטת הט"ז, הנה יצא לחדש דספק ערלה בחו"ל קיל טפי מספק כלאים, ולכן אף דאסור ללקוט ספק כלאים ביד, אבל ספק ערלה מותר אפי' ללקוט ביד, והעמיס שיטתו בלשון הטור, והרמ"א, והמרדכי. והנה כבר הבאנו למעלה [בפתיחה לדברי הפוסקים] דכל הראשונים שפירשו הסוגיא דקידושין כתבו דערלה חמור מכלאים, וכן הוא דעת הרא"ש בהל' ערלה [סי' א'], וא"כ קשה מאד לפרש דעת הטור להיפך מדעת אביו וכל הראשונים. וגם בדעת הרמ"א א"א לומר כהט"ז דמותר ללקוט בידים מספק ערלה, דהרי כתב בהדיא בד"מ דלהטור והרא"ש אסור ללקוט ביד מספק ערלה, וכן נראה מסקנתו בד"מ שם^{קמ"ה}. ואפי' בדעת המרדכי המיקל בהדיא ללקוט ביד מספק ערלה, אין הכרח לפרש כדברי הט"ז, די"ל דס"ל דמותר ללקוט ביד מספק כלאים, וכדעת הב"י בשיטת המרדכי, והרמב"ם, ועוד ראשונים^{קמ"ו}. ועכ"פ דברי הט"ז הם נגד דעת הראשונים, וגם קשה להולמם, וגם מבואר מכל השיטות שהבאנו שהוא דעת יחידאה בין שאר הפוסקים.

ועלה בדינו דהט"ז מתיר כל ספק השקול [וכל ספק שאין לו מכריע, והיינו דחשיב ספק בשאר דיני התורה], ואוסר ספק קרוב לודאי ורוב ערלה. ולמעשה אין לסמוך על הט"ז בפירוש הסוגיא, שהוא שיטה

קמ"ד. כן הוא לשון תוס' רי"ד [כתובות דף ט"ו ע"א לענין ספק טומאה].

קמ"ה. ואף שהביא מן המרדכי שמתיר ללקוט בידים מספק ערלה, הא מבואר במרדכי דס"ל דמותר ליקח מענבים היוצאים מכרם של ערלה, ומשום זה התיר ללקוט בידים מספק ערלה [דכ"ש הוא, אם מותר ליקח מספק רחוק כ"ש שמותר ללקוט בידים מספק השקול], והרי הרמ"א הסכים להשו"ע דאין להתיר ליקח מענבים היוצאים מכרם שכולו ערלה, וא"כ מוכח דלא פסק כדעת המרדכי.

קמ"ו. ומה שכתב הט"ז "והנה בספק כלאים לכל הדעות בגמ' אסור ללקוט ביד" תמוה, דלפי הב"י בדעת הרמב"ם ועוד ראשונים [עי' לעיל בפתיחה לדברי הפוסקים שהבאתי מכמה ראשונים שהסכימו לזה] לא אסרו ללקוט אלא מודאי כלאים, ולא איירו בספק כלאים כלל. ולפ"ז ליכא ראייה דהמרדכי מיקל בערלה יותר מכלאים, ואדרבה בהגה"ה השניה שבס' תק"ב מבואר דמשהו כלאים וערלה. אך אין זה ראייה גמורה לדעת המרדכי, כיון ששם פסק כמ"ד יורד ולוקט, ובהגה"ה הראשונה פסק כמ"ד יורד ולוקח.

יחידאה נגד כל הראשונים הנמצאים לפנינו.

שיטת הש"ך

עי' בש"ך [סי' רצ"ד ס"ק כ"א], והנה פי' דנחלקו הב"י והרמ"א בלוקח מכרם שכולו ערלה [כגון ספק עברו עליו ג' שנים או לא], אם מותר ליקח ביד או לא, דהב"י מתיר והרמ"א אוסר. נמצא דס"ל לדעת הרמ"א אנו מחמירין בספק השקול לאסור לקיטה בידים, וכ"ש דאוסר בספק כל דהו וברוב ערלה קמ"י.

שיטת הבאר היטב

הבאר היטב [ס"ק י"ב] העתיק פי' הש"ך במחלוקת הב"י והרמ"א [ולא העתיק דברי הט"ז שפי' דהרמ"א מתיר ללקוט ביד מספק ערלה]. נמצא דס"ל דאין להתיר אלא ספק השקול באופנים מסוימים, ואין להתיר בספק כל דהו או ברוב ערלה.

שיטת הגר"א

הגר"א בס"ק ל"ד פי' בדעת השו"ע דמותר ללקוט ביד מכרם שכולו ספק ערלה [כגון ספק עברו עליו ג' שנים], אבל בכרם שיש בו נטיעות של ערלה אוסר ללקוט בידים אפי' אם אינו יודע איזהו של ערלה ואיזהו של היתר, משום דחמור היכא דאיתחזק איסורא קמ"ח. ומבואר מדברי הגר"א דמחמיר [לדעת השו"ע] אפי' בספק השקול, וכ"ש דאוסר ספק כל דהו ורוב ערלה. וכן מוכח מהא דסי"א דענבים הנמצאים בכרם שכולו ערלה אסורים בחו"ל משום שקרוב הדבר שגנבום ממנו, והסכים הגר"א לזה בס"ק ל"ו, ומבואר דאפי' ספק קרוב לודאי אסור בחו"ל.

והנה בס"ק ל"ג הביא הגר"א שיטת רש"י והטור והר"ן בשם אחרים, שפי' מתני' דספק ערלה דמיירי בכרם שיש בו נטיעות של ערלה ושל היתר, וגם הביא דעת הרמב"ם והמרדכי דמתירים אפי' בענבים הנמכרים בכרם שכולו ערלה כיון דיש להסתפק אם באו מכרם זה, והביא הגר"א סמך לדעת הרמב"ם מן הירושלמי [וכבר הבאנו דהרש"ס שם גרס גירסא אחרת], ולא הכריע בזה בפירושו. אמנם אפי' לדעת הרמב"ם, ס"ל להגר"א דבספק של ענבים הנמצאים בכרם של ערלה [סי"א] אסור בחו"ל משום שהוא קרוב לודאי קמ"ט, ולפ"ז צ"ל דמחלק בין ענבים הנמכרים תוך כרם של ערלה לענבים הנמצאים בכרם של ערלה, דענבים הנמכרים תוך כרם של ערלה חשובין להו ספק, וענבים הנמצאים בכרם של ערלה חשובין להו קרוב לודאי קנ".

קמז. ואין שום רמז בלשון הש"ך דהב"י חולק על הרמ"א לענין ספק כל דהו, וגם כל ההוכחות שכתבתי בדעת הב"י עצמו קיימות לדעת הש"ך בדעת הב"י.

קמח. דהא ס"ל דמה שכתב השו"ע ובלבד שלא יראנו לוקט מנטיעות של ערלה, פירושו שלא יראנו לוקט אפי' מספק [וכגון שאינו יודע איזהו ערלה], ומוכרח דס"ל דמיירי בספק השקול [כגון מחצה על מחצה], דהא פי' דכל החילוק בין כרם שיש בו מקצת נטיעות של ערלה וכרם שכולו ספק הוא, דביש בו מקצת נטיעות של ערלה איתחזק איסורא. קמט. כמו שהביא בסוף ס"ק ל"ג.

קנ. ולא ביאר הגר"א טעם החילוק בזה, ונלענ"ד לבאר, דבנמצאים בכרם י"ל דהמוכר הביא הענבים ממקום אחר [כגון להשביח מקחו ולומר שבאו מכרם זה, או מטעם אחר], אבל בנמצאים בכרם, דהיינו שגנבו ונטמנו בכרם, סברא

ועלה בדינו דהגר"א ס"ל בדעת השו"ע דאין להתיר אלא ספק השקול באופנים מסוימים, ובדעת הרמב"ם מתיר אפי' ספק של ענבים הנמכרים חוץ מכרם של ערלה, ולא הכריע הגר"א בין הדעות. ולכו"ע ס"ל להגר"א דספק קרוב לודאי אסור, וכ"ש רוב ערלה.

שיטת החכמת אדם

כתב החכמת אדם [שערי צדק פ"ו אות ב'] וז"ל ולא מיבעיא בזה [היינו מה שהביא באות א'], דעכ"פ יש שם גם ערלה, דאסור ללקוט ביד, אפי' אם הוא ספק אם יש בהם כלל נטיעות של ערלה, אלא שיש שם נטיעות רכות מאוד (כן נ"ל, דאי [לא] כן למה נחזיק איסור), אפי"ה לא ילקוט הישראל ביד, אלא כשרואה שהעכו"ם בוצר מותר, ובא"י אפי' זה אסור, ובסוריא מותר עכ"ל. ומבואר מדבריו דבספק השקול אם עברו על הנטיעות ג' שנים, החמיר שלא ילקוט ביד [ופשוט שאין לדחות דנטיעות רכות מאוד הן כספק קרוב לודאי, דהא כתב בפירוש דבלא זה ליכא ספק כלל, משמע דזה לא הוי אלא קצת ספק, ועוד הא חשיב זה חידוש שאסור בא"י]. וכיון שהחמיר החכמת אדם אפי' בספק השקול, פשיטא דדעתו לאסור ספק כל דהו ורוב ערלה.

שיטת הערוה"ש

הנה שיטת הערוה"ש בסי' רצ"ד [ס"ה, ס"ב-ס"ז] היא דההל"מ התירה כל ספק כל דהו, ואפי' רוב וקרוב לודאי, ודלא ככל הפוסקים הנ"ל. ואאריך בדבריו לדקדק בהם היטב עד מקום שידי מגעת בעזה"י.

כתב בס"ה וז"ל אלא דבערלה יש קולא לענין ספק ערלה דבחול מותר, וכך נאמרה מפורש ההל"מ דרק ודאי ערלה אסור בחול ולא ספק ערלה, וזה א"ש לשיטת הפוסקים דכל ספק אסור מן התורה, ולהרמב"ם וסיעתו דסבירי דכל ספק מותר מן התורה, וא"כ למאי נאמרה על ערלה, ה"פ דכל ספק שמותר מן התורה בכל האיסורים אינו אלא בספק גמור, אבל ספק הקרוב לאיסור יותר מלהיתר, ודאי אסור מן התורה כמובן, ובערלה נאמרה ההלכה דאפי' איזה ספק שהוא, ואפי' לעשות ספק מותר (ר"ן שם) עכ"ל.

הנה הביא הערוה"ש מהר"ן ליישב שיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, דמ"מ בעינן הל"מ להתיר ספק כל דהו. ואישתמיטתיה שהרשב"א בתורת הבית [הובא לעיל בביאור שיטות הראשונים] יישב שיטת הרמב"ם באופן אחר, ולפי דבריו ליכא להתיר ספק כל דהו [וע"ע לקמן].

עוד כתב הערוה"ש בסי"ב [אחר שהביא לשון השו"ע סי' רצ"ד ס"ט וס"י ופי' דבריו] וז"ל ויראה לי דבחול אפי' רוב נטיעות של ערלה ומיעוטן שאינו של ערלה מותר כיון שיש איזה צד ספק, כמ"ש שם [בס"ה] עכ"ל. ויש להעיר בדברי הערוה"ש, דמשמע דדוקא משום דיש איזה צד ספק מותר, והא בכה"ג יש לחשב הנטיעות כקבוע דהו כמחצה על מחצה, וצ"ע. ועוד יש להעיר, דפשוט דאין כוונת השו"ע כדברי הערוה"ש, דהא השו"ע משוה הכרם של ספק ערלה בא"י להכרם של ספק ערלה בחול, וכיון דבא"י לא מיירי ברוב ערלה [דא"כ הוי ודאי ולא ספק] כמו כן בחול [וכמ"ש למעלה בשיטת השו"ע], ודלא כדמשמע

אלימתא היא שטמנום הגנבים בכרם שנגנבו משם, ולא הביאום מכרם אחר שמשם נגנבו [דמה להם לגנבים בצרה הזאת, כיון דממ"נ יהיו הענבים טמונים בכרם שאינו שלהם]. ועוד נלענ"ד דהגר"א ס"ל דספיקו של הרמב"ם, דהיינו ענבים הנמכרים בכרם שכולו ערלה, חשיב ספק לשאר דיני התורה [כגון ספק טומאה ברה"י].

מדברי הערוה"ש דנקט דמיירי אפי' ברוב ערלה.

עוד כתב הערוה"ש בסי"ג וז"ל וזה שכתב [השו"ע] בס"י כרם שהוא ספק ערלה וכו', ואצ"ל בחו"ל, ביאור דבריו, דאם כל הכרם הוא ספק ערלה מותר להישראל בעצמו ללקוט הפירות מהאילנות כיון שהוא ספק ערלה וההלכה נאמרה שספק מותר בחו"ל, והטור שכתב כרם שיש בו נטיעות של ערלה וכו', רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה, ואצ"ל כרם שהוא ספק ערלה שהוא מותר עכ"ל, ואין כוונתו דגם בספק ערלה הדין כמו מהקודם, שלא ילקט בעצמו, שאין זה סברא כלל ואיזה טעם יש בזה, אלא שלא חש להאריך, וכוונתו ג"כ דספק ערלה פשיטא דמותר ואף ללקוט בידים (וכ"כ הט"ז ס"ק ט"ו, וכן משמע מהב"י והב"ח שלא כתבו לחלק), וכן פסק המרדכי מפורש כן עיי"ש עכ"ל הערוה"ש. ועי' גם בסי"ד שהביא דעת הדרישה והש"ך שאסרו ללקוט ביד, וחלק עליהם.

והנה כל דברי הערוה"ש בסעיפים אלו בנויים על שיטתו דההל"מ התירה כל ספק כל דהו [וכמו שהדגיש זה בסי"ד], ולא דקדק כלל בדעת שאר הפוסקים בזה, דהרי ברור שהב"י והב"ח הבינו בדעת הטור דאסור ללקוט ביד מספק ערלה, שכתבו בהדיא דערלת חו"ל חמור בזה מכלאים, ובסי' רצ"ו הרי אסור הטור ללקוט ביד מספק כלאים. וגם הד"מ כתב כן מפורש בדעת הטור, וכן מבואר גם משיטת הרא"ש שהחמיר בערלה יותר מכלאים, והרי אסור ללקוט ביד מספק כלאים וכ"ש בספק ערלה. ומה שכתב הערוה"ש הרבה פעמים דאין סברא להחמיר בזה, הוא דבר תמוה, אמאי לא זכר דברי כמה ראשונים שמבואר בדבריהם שלא התירו בחו"ל אלא ספק השקול. עכ"פ מאחר שמה שכתב הערוה"ש בדברי הפוסקים אינו נכון כלל, וגם אישתמיטתיה דברי הראשונים שאסרו ללקוט ביד, ודאי א"א לסמוך על דבריו בסעיפים אלו. ולענין הראיה מהמרדכי, עי' לקמן מה שכתבנו בזה, דהמרדכי הולך לשיטתו שפי' המשנה של ספק ערלה בכרם שכולו ערלה, ואנן לא קי"ל כוותיה.

ועי' בסט"ז שהתיר הערוה"ש לקנות מענבים הנמכרים חוץ מכרם שכולו ערלה משום שכן כתבו הרמב"ם והמרדכי, והכריע הערוה"ש כן מלשון הירושלמי. והנה כל דבריו בזה הם לפי שיטתו שהתיר כל ספק כל דהו, אבל באמת כבר נפסק בהשו"ע ובכל נושאי כליו [רק הגר"א לא הכריע בפירוש], דלא כהרמב"ם. וגם אין ראיה מן הירושלמי כלל, דהא הר"ש סיריליאו הביא גירסא אחרת שהיא כדעת הטוש"ע, וכיון דליכא ראיה מן הירושלמי, ודאי א"א לזוז מדברי השו"ע והפוסקים.

עוד כתב הערוה"ש בסי"ז וז"ל כתבו הטוש"ע סי"א חבית של יין הטמונה בכרם של ערלה מותר, שאין הגנב גונב מכרם זה וטומן בתוכו, אבל ענבים הנמצאים טמונים בו אסורים שקרוב הדבר שגנבם ממנו וטמנם בתוכו עכ"ל, וכ"כ הרמב"ם שם וכו', והקשו עליהם דדין זה הוא בב"ב (כ"ד ע"א), ולפי מסקנא דשם דקי"ל כר' חנינא דרוב וקרוב הלך אחר הרוב, גם ענבים מותרים דאזלינן בתר רובא דעלמא שאינם ערלה, והרא"ש באמת פסק שם כן (רש"ל ודרישה), ויש שתירצו דאע"ג דהלכה כר' חנינא מ"מ מלשון הש"ס שם שאומר אבל ענבים איצנועי אצנועי בגויה, משמע שהאמת כן, וסברא גדולה היא שגנבום מכרם זה (ט"ז ס"ק י"ז ולח"מ), והנה אפשר לומר כן, ובעיקר הדבר נלענ"ד דאין כאן מחלוקת כלל, דודאי בחו"ל שאיזה ספק שהוא מותר, ודאי מותרים הענבים, ובכ"ה ג' מיירי הרא"ש, דשם אינו עוסק בדיני ערלה בהפרש שבין א"י לחו"ל, והרמב"ם והטוש"ע בכאן שכתבו דיני ערלה בא"י ובסוריא ובחו"ל כוונתם כאן על א"י, ולא חשו להאריך ולבאר דבחו"ל מותר, שממילא מובן מ"ש מקודם (ובזה א"ש דאיך לא היה הטור מזכיר דעת אביו ודו"ק) עכ"ל.

והנה ראשית כל, צריכים לדעת דהרבינו יונה בב"ב [דף כ"ד ע"א] כתב בפירוש דהיה עובדא דגמ' שם מיירי בחו"ל, וכתב בתירוץ בתרא דאפי' לר' חנינא דהולך בתר רוב, כאן אין הולכים בתר רובא דעלמא דיותר יש לתלות שבאו הענבים מכרם זה. נמצא דעכ"פ יש לנו בודאי אחד מן הראשונים שסובר דהענבים הנמצאים בכרם אסורים בחו"ל ולא אמרינן דחשיב ספק ערלה שמותר. ועוד היות שביארנו בדעת הטוש"ע שאין מתירים אלא ספק השקול, ואין שום רמז דמתירים בספק כל דהו, א"כ א"א לומר דממילא מובן דספק זה של הענבים הנמצאים בכרם הוא מותר בחו"ל [רק להרמב"ם מסתבר לומר כן], וממילא הדרינן להפשטות דמיירי גם בחו"ל, ובפרט שהטור האריך לפרט דינו של חו"ל בס"ט יותר מדינו של א"י. ומה שהוכיח הערוה"ש כדבריו ממה שהשמיט הטור שיטת אביו הרא"ש, לא הועיל בזה כלום, דהא גם ברמזים השמיט הטור דין זה, ולא שייך לומר שם כדברי הערוה"ש, ומוכח דהאמת הוא שהטור לא היו לו דברי הרא"ש הנמצאים לפנינו [או שידע שחזר בו הרא"ש], ולכן פסק כדברי רבינו יונה במסקנתו, וכדרכו בכמה מקומות.

היוצא מכל זה, דאף שאמת הוא דהערוה"ש התיר אפי' ספק כל דהו, מ"מ דעת כל הפוסקים בשו"ע דלא כדבריו, וגם משמע מדבריו שלא ירד לסוף דעת הפוסקים האלו, וגם אישתמיטתיה דברי הראשונים שהם בהדיא כהפוסקים, וא"כ אין לסמוך על דבריו כלל, ובפרט בדין דאורייתא.

דעות עור אחרונים בדין ספק כל דהו ורוב ערלה

[א] בחי' מהרי"ט [קידושין דף ל"ו ע"ב] נקט בפשיטות דרוב ערלה מותר, והקשה על התוס' שאוסרים [וע"ע בשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' א' סד"ה וכל מה שהוכיח].

[ב] הצ"ח [ברכות דף ל"ו ע"א] כתב בדעת הרמב"ם [דס"ל דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא] דרוב ערלה מותר, והביא סמך לזה ממאי דקי"ל כדברי המיקל, וצ"ע אם כתב דבריו להלכה.

[ג] השיבת ציון [סי' מ"ט] הביא דברי אביו [הצ"ח] הנ"ל, לסייע מה שרצה להתיר ספק ערלה אפי' נגד חזקת איסור, ואינו ברור אם כוונתו לפסוק כסברת אביו או רק להביאם לסיוע [דעכ"פ יודו כו"ע במקום חזקת איסור].

[ד] הפנ"י [ברכות דף ל"ו ע"א] פי' בדעת רש"י והקדמונים [הטוש"ע וכל הפוסקים] דלא הותר אלא ספק השקול, אבל הרמב"ם חולק. ומבואר בלשונו דנקט דקי"ל כדעת רש"י והקדמונים.

[ה] המקנה [קידושין דף ל"ו ע"ב] פי' דהתוס' שאסרו רוב ערלה ס"ל כדעת החולקים על הרמב"ם [הטוש"ע] שפירשו מתני' דספק ערלה דמיירי בכרם שיש בו נטיעות של ערלה ושל היתר, דלדידהו לא הותר אלא ספק השקול [ואף דלא הכריע המקנה להלכה, פשוט דקי"ל כדעת הטוש"ע].

[ו] רעק"א [כו"ח תניינא, כרם נטעי שלמה סי' ח'] כתב דרוב ערלה אסור לכו"ע, דלענין הלל"מ רוב חשיב כודאי [ולא דמי למעשר בהמה דס"ל להשטמ"ק דלא אזלינן בתר רוב לענין עשירי ודאי, דשאני התם דנדרש מקרא].

[ז] החת"ס [שו"ת חת"ס יו"ד סי' רפ"ו] כתב דאין הכרח שהרמב"ם מתיר ספק כל דהו, ולכן אין בידינו להתיר ספק הרגיל וההווה [היינו קרוב לודאי] אפי' במקום הפסד. והפ"ת [סי' רצ"ד סק"ט] הביא דבריו.

ח] הש"ש בשמעתא א' [פ"א ופ"ב] כתב דאין להתיר אפי' להרמב"ם אלא ספק השקול היכא דאיכא דאיסורא [וכיוון להרשב"א] ולא רוב או ספק חסרון ידיעה. ובשמעתא ב' [פט"ו] פי' דרובא דאיתא קמן מותר בממזר [ומשמע דה"ה בערלה] ולא רובא דליתא קמן.

ט] המנ"ח [מצוה רמ"ו] דייק בהר"ן דרוב ערלה מותר כמו קרוב לודאי, ופי' הטעם דקרוב חשיב ספק ע"פ השטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב [ועי' במצוה ש"ס ותק"ס שהביא דברי היש"ש דרובא דליתא קמן חשיב ודאי אפי' לפי השטמ"ק], וסיים לעיין בסי' רצ"ד לענין יורד ולוקט [ופשוט דכוונתו שאין לפסוק ההלכה אלא מתוך דברי הפוסקים שם, ולא מדיוק הנ"ל בהר"ן].

י] האבנ"ז [אה"ע סי' י"ז ח"י"ט] נקט דרוב ערלה מותר [והוכיח כן ממאי דהלכה כדברי המיקל אפי' יחיד במקום רבים], ופי' הטעם משום דלא נאסר אלא הידוע לו, כדמוכח מדין ספק לי ואנא איכול [ואישתמיטתיה פלוגתת הראשונים והאחרונים בזה, וגם בדין כל המיקל].

יא] שו"ת דמשק אליעזר [צוקער, יו"ד סי' י"ד] הכריע כהב"ח והט"ז להתיר ספק כל דהו [ועי' מה שכתבתי בדבריהם], ואעפ"כ לא פשיטא ליה להתיר רוב ערלה [וסיים דאינו עומד בהענין].

יב] השערי ישר [ש"א פ"ו] מסיק למעשה דאין להקל בכל ספק שאינו ספק השקול.

יג] התורת הארץ [פ"א אות ו'-ט'] כתב בשיטת רש"י [שהיא כהטוש"ע] דרוב ערלה תלוי במחלוקת תוס' והשטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב אם רוב חשיב כודאי [ועי' מה שכתבתי בשיטת הטוש"ע דפשוט דרוב ערלה אסור משום דגם ספק שאינו שקול אסור], ובשיטת הרמב"ם והמרדכי והר"ן הוכיח דגם רוב ערלה מותר דומיא דקרוב לודאי.

יד] החזו"א [ערלה סי' י"א סק"א-סק"ח, אה"ע סי' א' סק"יג] ס"ל בדעת השו"ע דרוב ערלה אסור, וכן בדעת התוס' [ב"ב דף כ"ד ע"א] וכל הראשונים שלמדו עובדא דההוא חצבא בחו"ל. ובדעת הרמב"ם, משמע מדברי החזו"א דדעתו להתיר רוב ערלה בחו"ל.

טו] שו"ת רב פעלים [ח"ב או"ח סי' ל'] נקט דרוב ערלה מותר [ועי"ש היטב, ולענ"ד כל דבריו אינם מדוקדקים, וכפי מה שכתבתי לעיל].

בענין רובא דליתא קמן

לעיל הבאנו דברי הש"ש והמנ"ח שחילקו בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן לפי דברי השטמ"ק בב"מ דף ו' ע"ב, וס"ל דרובא דליתא קמן חשיב כודאי לכו"ע, ואסור בחו"ל. וצריך להבין גדר מה נחשב רובא דליתא קמן.

והנה בש"ש [ש"ו פ"ז] כתב דרובא דאיתא קמן הוא רוב במקרה, ורובא דליתא קמן הוא רוב בטבע. אמנם יש להתספק ברוב שיש לו סיבה טבעית אלא שאינו טבע גמור, כגון בנדון דידן, דכל מגדלי אננס למסחר מגדלים אותם באופן שלכל הפחות רוב הפירות הם ערלה, והטעם שעושים כן הוא משום שבאופן זה הם מרויחים יותר, האם זה חשיב לרובא דליתא קמן או לא.

ומסברא היה נראה לומר דגם זה חשיב כרובא דליתא קמן, דהא כל הטעם להחשיב רובא דליתא קמן יותר מרובא דאיתא קמן הוא משום דרובא דליתא קמן אינו מקרה, וגם זה הרי אינו מקרה. וכן מוכח מהשערי ישר

[ש"ד פי"ב] שכתב דרוב מצוים אצל שחיטה מומחים הם משום שהוא חזקה ורגלים לדבר ע"פ דרכי הטבע, ואף דאין זה טבע גמור, מ"מ כיון שהוא סברא [למה ישחוט אם אינו מומחה] הרי זה רובא דליתא קמן, וה"ה כל רגלים לדבר שיש לו סיבה טבעית [ואין זה דומה למקום שהמנהג דרוב חנויות מוכרות בשר שחוטה, דהתם מה שהבשר יוצא מחנות ונמצא בשוק אינו אלא מקרה, ואינו שייך כלל להמנהג, משא"כ המנהג לגדל האננס באופן שרובם הם ערלה, זה קובע שיש רגלים לדבר, שהאננס הנמצא בשוק הוא ערלה, דחלק מן המנהג הוא למכור הפירות בשוק], וכ"כ גם הגר"מ שטרנבוך שליט"א [תשובות והנהגות ח"ג סי' של"ג].

סיכום בדעות הפוסקים

הנה ביארנו דדעת הטוש"ע ורוב הפוסקים הוא לאסור רוב ערלה [מלבד הטוש"ע כן הוא גם דעת הרמ"א, יש"ש, לבוש, דברי חמודות, דרישה, ב"ח בדעת הטור, ט"ז לענין רוב וקרוב לודאי, ש"ך, באר היטב, גר"א, חכמת אדם, וכן מבואר דעת הפנ"י, המקנה, חת"ס ופ"ת שהביאו, ש"ש ברובא דליתא קמן, מנ"ח ברובא דליתא קמן, ושערי ישראל]. ויש מיעוט המתירים רוב ערלה [מהרי"ט, צל"ח, שיבת ציון, אבנ"ז, רב פעלים, ערוה"ש, ותורת הארץ].

והיות שרוב מנין ורוב בנין של הפוסקים אוסרים, יוצא לנו הלכה למעשה לאסור רוב ערלה, וכ"ש ברובא דליתא קמן, וכן נקט הגר"מ שטרנבוך שליט"א [תשובות והנהגות ח"ג סי' של"ג].

פרק ד

ביאור דין ספק חסרון חכמה בערלת חו"ל

סימן א

שיטות הראשונים והפוסקים בסוגיא דספק לי

הנה בהא דא"ל לוי לשמואל אריוך ספק לי ואנא איכול [קידושין דף ל"ט ע"א], רש"י [ד"ה ספק לי] פי' דהתיר לספק אפי' מה שהיה ודאי ערלה להמאכיל, ותוס' ר"י הזקן פי' דלא התיר להאכיל אלא מה שהוא ספק [היינו באופן שאותו ספק אסור להמאכיל, כגון שראה עכו"ם לוקט גם מנטיעות של ערלה ולקח מן התערובת, ועי' בדברות משה סי' נ' הערה ס"ד אופן אחר של ספק], וכמה ראשונים ואחרונים דנו בזה.

ולענין המסקנא להלכה, כתב הב"י [יו"ד סי' רצ"ד סוף ס"י ד"ה ואיכא למידק] דלא קי"ל כהנהו אמוראי דמתירין, וז"ל ואיכא למידק על הרמב"ם ורבינו למה לא כתבו דאפי' מי שיודע בפירות שהן ערלה מותר לספק לחבירו ולהאכילו וכדאמר ליה לוי לשמואל וכדעבדי רב אויא ורבה בר בר חנה [קידושין שם], י"ל דס"ל דהנך רבנן סברי כשמואל דאמר ערלה בחו"ל הלכתא מדינה היא [פירש"י בדף ל"ח ע"ב ד"ה הלכתא הנהיגוהו הם עליהם עכ"ל, וקיל טפי משאר איסורין דרבנן], אבל לר' יוחנן דסבר הלל"מ היא אסור עכ"ל [וכבר קדמו בזה השיטה לא נודע למי בדף ל"ט ע"א], וכמה אחרונים חלקו עליו, ואציע כאן השיטות שמצאתי בזה, לענין איזה ערלה מיירי הסוגיא, ולענין אי קי"ל דמותר לספק.

שיטת הסוברים דמיירי בספק ערלה

הנה תוס' ר"י הזקן [הנ"ל] פי' הסוגיא דמיירי דוקא בספק ערלה. וכ"כ היש"ש [פ"ק סי' ע"ח ד"ה אכן] וז"ל ומ"מ אין להקל כדברי הרמב"ם, בפרט לפי שהוא פי' דאיירי הכל בודאי ערלה ובודאי כלאים, שאין להתיר אלא ספק, דהיינו שלא יראה, וכדמשמע לישנא דאמוראי דמספקי להדדי, וכן ספק לי, ואף שרש"י מפרש בערלה קאי, אין הכרע לפירושו עכ"ל. וכן משמע בדברי חמודות [הל' ערלה סי' ג'] שכתב דלפי הב"י דלא קי"ל כמ"ד מותר לספק, אסור לישראל ללקוט ביד מספק ערלה ולהאכילו לחבירו, ומבואר דס"ל להדברי חמודות דהחידוש של "ספק לי" היה להתיר להאכיל ספק ערלה [ואף זה אסר הב"י]. וכן פי' החת"ס בתשו' [יו"ד סי' רפ"ו ד"ה ונ"ל] וז"ל ונ"ל דהאי ספיקא ואנא איכל וספוקי מספקי אהדדי, דמשמע מהר"ן דיהבו להו בדידה ונגע ביה משום לפני עור עיי"ש, וקשה אי הוה ודאי ערלה גבי הנותן, איך הותר לו הנאתה לתת לחבירו ולספקי ליה, וצ"ע לכאור', על כן נראה דמיירי בספיקא דאיכבע איסור', דמן התורה להחמיר והכא להקל מן התורה, ומ"מ מדרבנן אסור גם בערלה, וזה הספק המותר מן התורה התירו רבנן לספק לחבירו, שלא יבין חבירו שבא מגן הספק, ויהיה אצל חבירו ספק ספיקא, ולגבי הנותן ספק אחד המותר בערלה מהלכה, ונהי דאסרו רבנן מ"מ התירו להנותן לספק לחבירו עכ"ל. וכן מסיק בשערי ישר [ש"א פ"ו] בדעת הסוברים דרוב ערלה אסור, עיי"ש באריכות, ומסיק דלמעשה אין לסמוך על דעת המתירין תערובת

של חד בחד, וכ"ש שאין להתיר לספק בודאי ערלה.

שיטת הסוברים דמיירי בודאי ערלה אלא דלא קי"ל כהנהו אמוראי

כבר הבאנו דברי הב"י, דהא דהתירו לספק אינו אלא למ"ד דערלה בחו"ל הוא הלכתא מדינה, אבל למ"ד דהוא הלל"מ אסור לספק, והובאו דבריו בד"מ הארוך, בדברי חמודות [הל' ערלה סי' ג'], בלח"מ [פ"י ממאכ"א הי"א], בכפות תמרים [דף ל"ד ע"ב ד"ה של ערלה], בשב שבעתא [ש"א פ"ב ד"ה והרמב"ם והטור], ובמנ"ח [מצוה רמ"ו], וכן מבואר בדברי הלבוש [שלא התיר לישראל ללקוט וליתן לחבירו אלא בספק ערלה], וכן הוא סתימת שאר פוסקים.

ויש לעיין בדעת הב"י אם טעם האוסרים לספק הוא משום דכיון שיש מי שיודע שהוא אסור בודאי, לא חשיב ספק כלל, וממילא אסור לספק לאחר, כמו שפשוט בכל איסורי תורה דאסור להאכיל דבר איסור לחבירו שאינו יודע, ועובר בזה משום לפני עור אפי' להסוברים דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא [ואכמ"ל בביאור ענין זה]. או דלמא לעולם חשיב ספיקא מעליא לענין ספק ערלה, וכל הטעם שאסור לספק הוא משום שנהנה במה שנותן לחבירו, וערלה אסור בהנאה. ונ"מ לענין אם צריך להודיע לחבירו האוכל ערלה במקום שהוא יודע בודאי שהוא ערלה, דכיון שלא נתן לחבירו כלום הרי אינו נהנה מן הערלה, אבל אם חשיב הערלה כדבר איסור גמור, א"כ צריך להודיע לחבירו כדי שיפרוש ממנו. ונראה דהמנ"ח הנ"ל ס"ל בהדיא דבכה"ג צריך להודיע לחבירו, שהרי כתב דהרמב"ם והטור פליגי על החינוך דס"ל דאינו צריך להפרישו, שהם סברי שצריך להפרישו, וכ"כ הציץ אליעזר [ח"א סי' י"ט אות כ"ב].

אלא דיש לדון בדעת הש"ש [ש"א פ"ב] שכתב וז"ל והרמב"ם והטור לא הביאו כלל הך דיכול לספוקי אהדדי, וכתב הב"י ביו"ד סי' רצ"ד דס"ל דהנך רבנן דמספקי אהדדי ס"ל כמ"ד הלכות מדינה, אבל למ"ד הלל"מ אסור לספוקי אהדדי עיי"ש, ולפי מש"כ מוכרח הדבר, דודאי למ"ד הלל"מ אסור לספוקי אהדדי משום דמתהני נותן, אבל כיון דאינו אלא הלכות מדינה הקילו בו עכ"ל, ומבואר בדבריו לכאור' דלא השמיטוהו הרמב"ם והטור, אלא משום דנהנה ע"י סיפוקו. אמנם אינו נראה כן ממה שמבואר עוד בדבריו, שממשיך וז"ל וא"כ לפ"ז לדעת הרמב"ם והטור דלא הביאו להך דמספקי אהדדי, תו ליכא למימר כתירוץ הר"ן, והדרא הקושיא לדכתיה, ולמה לי הלכה להתיר ספיקו, ולפי מש"כ איצטריך להיכא דאיכא איסורא דאפי' ערלה בגינה יורד ולוקט, כל שהוא ספק עכ"ל, הרי מבואר דכיון דלית ליה להרמב"ם מקור לחדש דספק חסרון ידיעה מותר בערלת חו"ל, שוב דיינינן ליה ככל איסורי תורה דחסרון ידיעה לא חשיב ספק.

אח"כ מצאתי שכבר עמד על זה בספר אגרא דשמעתא [מהגר"פ שיינברג זצ"ל, עמ' ע"ה ד"ה והנה מש"כ], וז"ל והנה מש"כ הגאון הנ"ל [הגרשז"א] דעדיין יש נ"מ לענין דינים אחרים, שע"פ הר"ן יהיו מותרים וכו', לדעתי כוונת הש"ש הוא להוכיח שעל כרחק מה שהתיר לספק אהדדי הוא משום דס"ל שהוא מהלכות מדינה, אבל אי ס"ל הלל"מ בודאי אסור משום הנאה, וא"כ תו ליכא להוכיח מהגמ' הך חידוש דהאיסור של ערלה תלוי בידיעה, ואם אין הכרח לזה, שוב הדרינן להאיסור של ספיקות מהו דינם בכל התורה, ושוב קשה אמאי בעינן הלל"מ שספק ערלה מותר וכו' עכ"ל קנא.

קנא. וכשהצעתי הדברים לפני הג"ר אליהו לוין שליט"א, פי' דברי הש"ש בדרך אחרת, דבאמת לא השמיטו הרמב"ם אלא משום דנהנה המספיק, אבל מודה להר"ן דספק של חסרון ידיעה מותר ממקור אחר שיתבאר לקמן, ומאי דלא נחא ליה

והנה הפנ"י [ברכות דף ל"ו ע"א] הביא דברי הב"י דאנן קי"ל דאסור לספק, ויצא לחדש דאף להב"י מותר להשליך הערלה למקום הפקר שבזה אינו מאכילה לחבירו בידים, וליכא אלא חששא שיאכלנה חבירו, ולחששא לא חיישינן. ומבואר מדבריו דהאיסור להאכילו לחבירו הוא אפי' במקום שהמאכיל אינו נהנה [כל זמן דברור איסורו ואינו חששא לחוד]. ולפ"ז בפשטות ס"ל להפנ"י דגם צריך להפריש האוכל מערלת חו"ל, במקום שהוא יודע שהמאכל הוא ודאי ערלה.

אמנם יעוין באג"מ [יו"ד ח"א סי' קפ"ו] שכתב דאף להב"י דאסור להאכיל לחבירו, אין זה אלא משום דלגבי המאכיל הוי ודאי ערלה, ונוהג בו כל דיני ערלה, ובכללם הדין דלפני עור, אבל אין על האוכל חיוב לברר [אף כשיכול לברר], משום דלדידיה ספק הוא, ומותר ק"ב. ויש להסתפק בדעת האג"מ, אם היודע שהוא ערלה מחויב להפריש חבירו מאיסורא, במקום שאין חבירו יודע, דכיון דלדידיה הוא ודאי ערלה הרי מצד חיוב תוכחה וערבות, מחויב להשגיח שלא יאכלנה חבירו. או דלמא ס"ל להאג"מ דדוקא לפני עור שהוא איסור שלו ומצדו, תלוי בדינים שלו, אבל תוכחה וערבות שהוא משום לתא דחבירו, ולחבירו באמת הוא מותר [כיון שהוא ספק לדידיה], וממילא אינו צריך להפריש חבירו, וצ"ע.

היוצא מכל הנ"ל, דדעת הרבה פוסקים לאסור להאכיל לחבירו כשהוא יודע שהוא ערלה, ואפי' במקום שאינו נהנה עי"ז. והש"ש, מנ"ח, וציץ אליעזר מחייבים היודע שהוא ערלה להפריש מאיסורא חבירו שאינו יודע, וכן נלענ"ד ברור בדעת הב"י ושאר פוסקים, כיון שאין להם מקור לחלק בין ערלה לשאר איסורים [כמו איסור דרבנן דספיקו לקולא], וכמו שביארתי לעיל בהערה.

שיטת הסוברים דמיירי בודאי ערלה וקי"ל כהנהגה אמוראי

הנה התוס' רי"ד במס' סוכה [דף ל"ה] ס"ל דמותר לספק אפי' ודאי ערלה, וז"ל ונ"ל לתרץ דהאי ערלה סתם קתני, ואפי' בחו"ל שאינה אסורה אלא באכילה ולא בהנאה כדאמרין בפ"ק דקידושין שהלל"מ הוא

להש"ש באותן נ"מ כגון לאפרושי מאיסורא, היינו משום דאינם בענין איסור ערלה עצמו אלא בענין מצות תוכחה ואיסור לפני עור, והר"ן דניחא ליה בנ"מ של היתר סיפוק, היינו משום דנתחדש דיש היתר באיסור הנאה, ומקורו של הש"ש דספק חסרון ידיעה מותר, הוא כמו שדייק החזו"א [ערלה סי' י"א סק"ו] דמותר לפשוט ולגרום ספק, וכיון דאינו מחויב ליהדר מעשיית ספק, ה"ה שאינו מחויב לברר עכ"ל. ויש בפי' זה כמה חידושים, לכן לא העתקתי בפנים, והמעייין יבחר.

קנב. ולכא' צ"ע בדברי האג"מ, דפשוט שאם כל המקור לפטור האוכל מלברר אם אוכל ערלת חו"ל או לא, הוא מדין ספק לי ואנא איכול, כיון דלהב"י לא קי"ל כהא מילתא, הדר דינא שמחויב לברר כמו בכל התורה כולה [אפי' באיסור דרבנן דספיקו לקולא]. וי"ל דהאג"מ באותה תשובה ובסי' קפ"ה באמת ביאר דעתו בזה, דבסי' קפ"ה כתב דספק חסרון חכמה וידיעה הוא כספק גמור, רק דיש חשש שיבא הבקי ויברר איסורו, ולכן אסור לתלות לקולא באיסור דרבנן, אבל בערלה הספק מותר לגמרי. ובסי' קפ"ו הוסיף בזה דהט"ז והר"ן כבר כתבו דכל ספק מותר וגם הוא היתר גמור [אך באמת אינו מוזכר בפירוש ענין זה של היתר גמור בר"ן]. ולפ"ז פשוט וברור שאין דברי האג"מ בזה עולין לדינא [והמעייין בתשובותיו יראה שבאמת לא דקדק בכל דברי הראשונים בהסוגיא], דהא אנן קי"ל דספק חסרון חכמה לא חשיב ספק כלל משום דמה לנו לדעת שוטים, וגם הרבה ראשונים כתבו דספק ערלה מותר לתלות בהיתר, ואינו היתר גמור [כ"כ המרדכי קידושין סי' תק"ב, הסמ"ג ל"ת קמ"ו בשם הר"י, והמאירי קידושין דף ל"ח ע"ב, ודלא כהחינוך מצוה רמ"ו], וכן הוא דעת הב"ח והלבוש. ולכן כיון דאין מקור מן הגמ' לומר דספק ערלה הוא היתר גמור, ורוב הפוסקים חולקים על הט"ז שמיקל בספק ערלה יותר מבכלאים [כדביארתי לעיל], הדר דינא דגם האוכל שאינו יודע אם הוא ערלה או לא, מחויב לברר כמו בכל איסורי תורה [ומאי דלא השמיט האג"מ תשובה זו, נראה דהוא משום דלבסוף מחמיר גם בזה].

דודאה אסורה וספיקה מותרת, וכדאמרין התם ספק לי ואנא איכול, הילכך לאו לשריפה קיימי שהרי מוכרה לחבירו ואינו מודיעו שהיא ערלה ומותר בה וכו' עכ"ל. וכן בקידושין [דף ל"ח ע"ב קנ"ג ד"ה ובלבד] כתב וז"ל ובלבד שלא ילקוט ביד, פי' שלא ילקוט ישראל בידו מן הכלאים ויספוק ויתן לחבירו ישראל, כדאמרין לקמן ספק לי ואנא איכול שאע"פ שאצל חבירו הוא ספק כיון שהוא ודאי ביד ישראל אסור הוא, דכולי האי לא שרו ליה רבנן, הנה שיותר התירו ספק בכלאים ממה שהתירו בערלה עכ"ל קנ"ד. ויש להעיר, דמבואר בדבריו בסוכה דס"ל דערלת חו"ל מותרת בהנאה, ולא קי"ל כן בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד ס"ח, דמשוין התם ערלת חו"ל לערלת א"י] קנ"ה.

ועי' במרדכי [קידושין סי' תק"ב] וז"ל ואפי' למ"ד הלל"מ, ההלכה בחו"ל [ספיקא] מותר ודאי אסור, דתנן ספק ערלה בא"י אסור, בסוריא מותר, בחו"ל יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט, [מר בריה דרבינא] אמר לקולא יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט בידו, א"ל לוי לשמואל ספק לי ואנא איכול, רב אויא ורבה בר בר חנה מספקי להדדי עכ"ל, ודייק השערי ישר [ש"א פ"ו ד"ה ואמנם] דס"ל דמותר לספק ודאי ערלה. אך יש לדחות דלא התיר המרדכי להאכיל אא"כ עירבו, כמו שפי' הדברות משה [הנ"ל] קנ"ו.

והריא"ז בסוכה [הובא בשלטי הגבורים דף י"ז ע"א מדפי הרי"ף אות ב'] כתב בהדיא דמותר לספק, וז"ל שהרי מותר להאכיל לכתחילה לחבירו שאינו מכיר בה עכ"ל. אלא דבקידושין [שלטי הגבורים דף ט"ו ע"א מדפי הרי"ף אות ג'] פסק דערלת חו"ל אינו אסור אלא מדברי סופרים קנ"ו, והרי אנן לא קי"ל כן בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד ס"ח].

ובר"ן בקידושין [דף ט"ו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן] מבואר דמספקינן אפי' ודאי ערלה, שכתב דבשאר איסורין היה עובר משום לפני עור [ומוכח דלא איירי בספק, דהרי כתב כן לשיטת הרמב"ם דספק שאר איסורין מותר מן התורה]. וכן דעת החינוך [מצוה רמ"ו], וז"ל וכיון שכן הוא שאין איסור ערלה חל כלל בספיקא, ישראל שיש לו אילן של ערלה בגינתו, ובא חבירו ואכל ממנו, אינו נזקק להודיעו כלל שהוא ערלה, וכענין זה מצאנו בגמ' שאמרו ז"ל ספק לי ואנא איכול, כלומר שכל זמן שלא ידע האדם בודאי שהיא ערלה שרי ליה למיכל מיניה עכ"ל. וגם במהרי"ט [ח"ב יו"ד סי' א' סד"ה ועל מה שהוכיח] כתב דמספקינן ודאי ערלה. ועי' במאירי [קידושין דף ל"ט ע"א] שהביא ב' דעות בזה.

והמג"א [סי' תרמ"ט סק"כ] אחר שהביא דברי הריא"ז בסוכה הנ"ל דמכשיר אתרוג של ערלת חו"ל משום דמותר להאכילה לחבירו, ואח"כ הביא דעת הב"י שאסור להאכילו, כתב וז"ל ומ"מ נ"ל דיש להכשיר הואיל ופשטא דתלמוד' משמע שיכול להאכילו לחבירו יש לסמוך עליו לגבי אתרוג עכ"ל, וכן פסקו הא"ר והמשנ"ב שם [אלא דיש לדחות דס"ל דמותר לעשות תערובת ולהאכילו, ובזה סגי להכשיר האתרוג, ואפשר

קנ"ג. כן הוא בקובץ מפרשים, אבל בנדפס הוא בדף ל"ט ע"א.
קנ"ד. אך באמת נראה מלשון התוס' רי"ד בקידושין דלא התירו להאכיל אלא בכלאים ולא בערלה, ויתכן דתלוי באם גורסים יורד ולוקח או יורד ולוקט, ובסוכה גרס יורד ולוקט.
קנ"ה. ועי' במלבושי יו"ט, חובת קרקע סי' א' ד"ה אבל.
קנ"ו. ועי' לעיל בפ"ג בשיטת המרדכי שהוכחתי בדעת ה"ר יעקב דאסור לספק, וגם דנתי לפרש דעת המרדכי דס"ל דחייב לברר בספק שיכול להתברר.
קנ"ז. ויתכן מאד דמסכים להב"י, דלא התיר שמואל לספק אלא משום דס"ל דערלה בחו"ל הלכתא מדינה, ולר' יוחנן [דס"ל דערלה בחו"ל הלל"מ] אסור לספק.

דזהו כוונת המג"א ג"כ אף דהריא"ז לא כיוון לזה].

ובשו"ת שיבת ציון [מבנו של הנוב"י, סי' מ"ט] מבואר דנקט לדינא כהא דספק לי ואנא איכול [והובאו דבריו בפ"ת יו"ד סי' רצ"ד ס"ק י"ג]. ועי' בערוה"ש [יו"ד שם ס"ו] שחולק על הב"י בפירוש טעם השמטת הרמב"ם והטור להא דספק לי, ומתיר באופן שעושה ספק גמור, ולקמן אביא דבריו ואדון בהם. ועי' בחזו"א [ערלה סי' י"א סק"ו, דיני ערלה אות מ"ו] דסתם להיתר, ואח"כ הביא דיש אוסרין, וכן בדרך אמונה [הל' מע"ש ונט"ר פתיחה לפ"ט] כתב בתחילה שמותר לספק, ואח"כ כתב דיש אוסרים.

עלה בדינו דלדעת הר"ן, החינוך, תוס' רי"ד, וריא"ז [ומאירי] מותר לספק אפי' ודאי ערלה, וכן נקטו לדינא הרבה אחרונים.

ולענין הלכה, כיון דרוב הפוסקים^{קנח} אוסרים להאכיל לחבירו ודאי ערלה [וגם בראשונים יש רוב בנין בזה]^{קנט} אם נמנה דעת הרמב"ם והטור כדעת רוב הפוסקים], והוא נדון של דאורייתא, ודאי צריך להחמיר, וכמו שביארתי לעיל בריש פ"ג.

סימן ב

ביאור הדין בספק שניתן להתברר לכל

אם דין חסרון חכמה תלוי באם מותר לספק

הנה בשיבת ציון [סי' מ"ט] כתב וז"ל ואפי' בספק שהוא חסרון ידיעה דקי"ל בעלמא דלא הוי ספק כמו שמבואר בכללי ס"ס, נ"ל דמותר בערלה בחו"ל, דהא לוי אמר לשמואל ספק לי ואוכל, וכן רב אויא ורבה בר בר חנן המה מספקים להדדי, דאפי' ספק חסרון ידיעה מותר, וממילא דאין צריך להודיע עכ"ל, ומבואר מדבריו דדין ספק חסרון ידיעה תלוי באם מותר לספק. וכן נקטו התורת הארץ [פ"ט אות ט'] והאג"מ [יו"ד ח"א סי' קפ"ו], ופירשו דבמקום שמאכיל לחבירו, הא יכול האוכל לשאול מהמאכיל אם הוא ערלה או לא [ומסתמא ישיב לו האמת], ומזה מוכח דלהסוברים דמותר לספק, גם ספק שיכול להתברר מותר. ולכאור' מוכח גם להיפך, דהיינו שכל האוסרים להאכיל ודאי ערלה, טעמם משום שהוא ספק שיכול להתברר, וספק כזה לא הותר בחו"ל.

אמנם העיר הג"ר אליהו לוין שליט"א די"ל בזה, דבאמת אין דין ספק חסרון ידיעה תלוי בדין אם מותר לספק, די"ל דכל מאי דאוסרין לספק, אינו אלא משום דנהנה המאכיל ע"י סיפוקו. ואפשר לומר בפשיטות דספק של חסרון ידיעה באמת הוא ספק מעליא, רק דבכל איסורים מוטל עליו לבררו, ובספק ערלה אינו כן

קנח. הב"י, הד"מ הארוך, היש"ש, הלבוש, הדברי חמודות, הפנ"י, הלח"מ, הכפות תמרים, החת"ס, הש"ש, המנ"ח, השערי ישר, הציץ אליעזר, וכן הוא סתימת שאר פוסקים [שלא השיגו על הב"י בזה]. ולעומתם המהרי"ט, השיבת ציון, הפ"ת, הערוה"ש, והחזו"א [בסתימתו], התירו, ואפשר גם המג"א, הא"ר, והמשנ"ב. ומ"מ כיון שאין הכרח מן המשנ"ב, אין דבריו מכריעים בזה. וגם החזו"א לא הכריע לגמרי, והערוה"ש אזיל לשיטתו דכל ספק כל דהו מותר, וכבר הוכחנו דלית הלכתא כוותיה בהא.

קנט. לא מנתי כאן המרדכי, הרא"ש [פ"ק דקידושין סוף סי' ס"ב], והיראים [סי' ע"ה] שהביאו הדין דספק לי, משום די"ל שלמדו כתוס' ר"י הזקן דלא התיר לספק אלא מה שהוא ספק.

כיון דספק ערלה מותר בתורת ודאי כמבואר בט"ז [ס"ק ט"ו]. והוסיף הג"ר אליהו שליט"א, דמלבד דברי הט"ז שמוכח מינייהו דאינו מחויב לברר משום דספק ערלה מותר בתורת ודאי, יש עוד מקור לזה מדברי החזו"א [ערלה סי' י"א סק"ו], שפי' בדעת הרמב"ם דמותר לירד לתוך כרם שכולו ערלה בשעת הלקיטה וליקח מן הפירות, ובלבד שלא יראה הגוי לוקט בהדיא מן הכרם [והיינו כמ"ד דגרסינן יורד ולוקט], והוכיח מזה החזו"א דמותר לפשוט ולגרום ספק לעצמו, ע"י שמעלים עין מלראות הלקיטה [וכע"ז כתב הט"ז בסוף ס"ק ט"ו בדעת הרמב"ם], ועפ"ז תי' החזו"א השמטת הרמב"ם לדין ספק לי, דמאחר שמותר לגרום ספק לעצמו, כ"ש שמותר להאכיל לחבירו שאינו יודע. ואמר הג"ר אליהו שליט"א דמזה מוכח שאין חיוב לברר, כיון שמותר גם לגרום ספק לעצמו, וא"כ אם נימא דספק חסרון ידיעה הוא ספק גמור רק דיש חיוב לבררו, הוי בכלל היתר ספק ערלה בחו"ל ומותר לגמרי כיון שאין חיוב לברר.

אלא דיש לפקפק בדבריו מכמה צדדים, חדא דכבר הוכחתי מלשון הפנ"י והמנ"ח שאסרו לספק אפי' באופן שאין המאכיל נהנה כלום, ומוכח דס"ל דכה"ג לא הוי ספק ערלה שמותר לגמרי, וכן נקט האגרא דשמעתא בדעת הש"ש [וכן הוא באמת הפשטות בדעתו כנ"ל]. ועוד דעיקר סברת הג"ר אליהו שליט"א תליא באשלי רברבי, די"א דספק חסרון ידיעה לא חשיב ספק כלל [ואכמ"ל], וכן משמע ממאי דקי"ל דלא חשבינן ספק חסרון חכמה לספק מעליא אפי' במקום דליכא בקי וא"א לו לברר, אלמא דאין זה ספק מעליא שמוטל עליו לבררו, אלא דלא חשיב ספק כלל^{קס}.

ואף לפי סברת הג"ר אליהו שליט"א, נלענ"ד דמ"מ לדעת הסוברים דאסור לספק אין לנו שום מקור להתיר ספק חסרון חכמה, דהא כבר ביארתי לעיל דדברי הט"ז שכתב דספק ערלה הוא היתר גמור, אינם מוסכמים בראשונים ואחרונים, וא"כ אין להביא מהם כלום. וגם מהחזו"א ליכא מקור להלכה, דהא הב"י פ' בדעת הרמב"ם והטור דס"ל דקי"ל כמ"ד יורד ולוקח [וכמו שמפורש בדברי הרא"ש הל' ערלה סי' א'], וכן פסקו כל הפוסקים [עכ"פ בדעת הטור] חוץ מן הט"ז והערוה"ש [ועי' לעיל מה שכתבתי בדבריהם], ונמצא דאין לנו מקור להלכה שמותר לפשוט ולגרום ספק. ואף שכדברי החזו"א בדעת הרמב"ם באמת מפורש בתשו' הרמב"ם [מובאה לעיל], מ"מ כיון דאנן לא קי"ל כהרמב"ם אלא כהטור, יוצא דאין דברי החזו"א עולין לדינא.

שוב מצאתי בדברות משה [קידושין סי' נ' הערה נ"ג] דפשיטא ליה דבמציאות שניתנה לברורי בקל מוטל עליו לברר, וא"א לסמוך על ההיתר דספק ערלה, דאין זה ספק כלל. ושוב מצאתי עוד בציץ אליעזר [ח"א סי' י"ט אות כ"ב] דמחלק באופן אחר, ומסיק דספק שהוא מחמת חסרון חכמה אפי' הר"ן יודה דלא חשיב ספק כלל עיי"ש.

מסקנת הענין

לפי כל הנ"ל יוצא לענ"ד, דבספק חסרון ידיעה, שיש ביד כל אחד להשיג הידיעה, יש חיוב על מי שיוודע להודיע ולפרסם ידיעה זו אף בערלת חו"ל, משום דכה"ג לא חשיב ספק כלל שיהא מותר למי שאינו יודע. ואפי' את"ל דחשיב כספק כל דהו, הרי קי"ל בשו"ע דלא הותר אלא ספק השקול, וכן דעת רוב הפוסקים.

קס. והג"ר אליהו שליט"א דחה זה, די"ל דבמקום חסרון חכמה מוטל עליו ללמוד החכמה. וידוע דסוגיא זו גדולה היא, ולא באתי אלא לבאר דעת החולקים על הג"ר אליהו שליט"א.

ואפי' את"ל דלפי המתירים לספק חשיב ספק השקול, כבר ביארנו דההיתר לספק גופא הוא פלוגתא דרבוותא שאין בה הכרעה ברורה^{קסא}, והוי עכ"פ ספיקא דאורייתא ולחומרא, ולא אמרינן בפלוגתא בגדרי ספק ערלה דאותה פלוגתא חשיב ספק ערלה ומותרת כמבואר לעיל בריש פ"ג.

קסא. ורוב הפוסקים אוסרים.

פרק ה

ביאור דין ערלת חו"ל של נכרי

סימן א

בדברי המשכנות יעקב

כתב הטור סי' רצ"ד ס"ח ערלה נוהגת בכל מקום ובכל זמן בין בשל גוי בין בשל ישראל, אלא שבא"י הוא מן התורה ובחו"ל הלל"מ עכ"ל. וכתב עלה הב"י שזהו דעת התוס', הרא"ש, הר"ן, המרדכי, הסמ"ג, הר"ש, והרשב"א, וגם הרמב"ם ס"ל כן ביד החזקה [פ"י מהל' מע"ש ונט"ר ה"ה], וחזר בו ממה שכתב בפיה"מ [ערלה פ"א מ"ב] להתיר ערלת נכרי [ובמהדרות פרנקל הביאו מפיה"מ מהדו"ב ומתשו' הרמב"ם שחזר בו ואסר ערלת נכרי], וכן פסק בשו"ע שם. וגם הברכ"י [סי' רצ"ד סק"ו] הביא מתשו' הגאונים דנוהג בשל נכרי. ועי' בדרך אמונה [הל' מע"ש ונט"ר שם] שהביא מהיראים סי' ע"ה [ועי' בתועפות ראם שם דדין זה אינו נמצא בכמה דפוסים] ומרבו של המושב זקנים קדושים להקל בערלת נכרי, וסיים דרוב ראשונים מחמירים. ועי' בפ"ת סק"ז שכתב דהחת"ס בתשו' יו"ד סי' רפ"ו רצה לומר דבחו"ל אין ערלת נכרי אסור אלא מדרבנן, אך סיים החת"ס שאין לסמוך על זה, והמעייין בפנים בתשו' שם יראה דלא סמך החת"ס על זה אפי' לצירוף ואפי' במקום הפסד.

אולם יעוין בשו"ת משכנות יעקב [יו"ד סי' ס"ז עמ' ער"ב-ער"ו] שהאריך בדין ערלת נכרי ובא להחזיק בדברי הרמב"ם בפיה"מ דאין ערלה בשל נכרי [אא"כ לקח ישראל הקרקע ממנו], ורצה להעמיס שיטתו בדברי רש"י ובדברי הרמב"ם ביד החזקה, ועוד רצה להוכיח בדבריו מכמה מקומות בירושלמי.

אך למעשה נראה פשוט שא"א לסמוך על דבריו כלל, חדא דחולק בזה על רוב ראשונים שכתבו בבירור דעתם לאסור, וכן סתם השו"ע כנ"ל, וגם חולק על הגאונים [הובאו בברכ"י] שאסרו ערלת נכרי, ולא שייך לחלוק על קבלת הגאונים. ועוד דכל הראיות לדבריו שהביא מן הירושלמי אינם ראיות אלא לפי פירושו בדברי הירושלמי, אבל לפי פי' שאר מפרשים שם [הקרבן העדה והגר"א] אין הכרח לדבריו כלל. ועוד דכבר כתבו בתראי דלא קי"ל כדברי המשכנות יעקב אפי' בחו"ל [כ"כ בהדיא המנחת שלמה סי' ע"א אות א', וכן פסקו הערוה"ש והחזו"א ערלה סי' א' ס"ק י"ט ודיני ערלה אות ל"ה]. ונמצא דדעת המשכנות יעקב היא דעה יחידית שנדחת מהלכה, ואין לסמוך עליה אפי' בחו"ל.

נספח א

תיאור מציאות האננס [אנגלית]

The two species of pineapple that are grown commercially, are the Smooth Cayenne and the Gold [a.k.a. Md2]. The following is a description of these plants and their growth cycle.

- The plant grows to a height between 1/2 of a meter and 1 1/2 meters. Generally, it reaches a meter.
- The plant produces multiple crops. The first crop [i.e. the plant crop], is produced from the central stem. The second crop [i.e. the ratoon crop], is produced on shoots [or suckers] that rise from the side of the central stem. It is possible for the plant to produce multiple fruit [each fruit on it's own shoot] during the ratoon crop, but in practice, only one shoot is left on the plant. The third crop [i.e. the second ratoon] grows on a shoot that rises from the first shoot [that produces the first ratoon].
- When a **seed** is planted, the plant will not fruit for at least three years.
- The stem of the plant is neither hollow, nor decomposes quickly, and it is stiff enough to hold the fruit aloft.
- The leaves of the plant extend from the central stem. They start at the base of the plant, above ground, and spiral upwards. After the harvest of the first crop, the leaves on the central stem wither and die. The shoots also grow leaves until the fruit that they produce is harvested.
- The commercial cycle of planting and harvesting in Hawaii is as follows: Usually a crown [i.e. the leaves on the top of the fruit] is planted. At twelve months, the plant is chemically forced to start flowering. The fruit starts to appear after 14 months from planting, and the harvest is at month 18.
- The ratoon crop is forced at month 25. The fruit starts to appear at month 28, and the harvest is at month 32.
- Due to the plant's susceptibleness to diseases, the commercial growers rarely allow a second ratoon. When it is allowed, forcing is at month 39 and harvest at month 46.
- According to Rabbi Zvi Holland [mashgiach at Star-K], the commercial growers in Costa Rica **do not allow** a second ratoon crop.

נספח ב

ציור צמח האננס [פרי שני]

The parts of a pineapple plant
(cross-section of a first-ratoon plant)

